

Mezinárodní politika

ROČNÍK XXXIV

8/2010

CENA 59 Kč

Jedenácté září,
„válka proti
teroru“
a její obraz
v současné
americké
literatuře

Osmdesátá léta:
vzdouvá se vlna
středoevropanství

Politické
aspekty moderní
indonéské literatury

Velká Británie očima
Michala Mravinače

Fantastická
literatura
jako zrcadlo
mezinárodních
vztahů

„Základem nejvýznamnějších
děl světové literatury byla
často mezinárodní politika“

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

AGENDA

Agenda pro českou zahraniční politiku 2010 = Agenda for Czech foreign policy 2010 / ed. Václav Bacovský, Vít Do-
stál, Michal Thím. – Praha : Asociace pro mezinárodní
otázk, 2010. – 201 s. ISBN 978-80-87092-13-2

56 140/2010

ALI, Tariq

Piráti Karibiku : osa naděje / Tariq Ali. – Všeň : Grimmus,
2010. – 255 s. – Pozn.-Rej. ISBN 978-80-902831-8-3

56 872

BALABÁN, Miloš

Nezápadní aktéři světové bezpečnosti / Miloš Balabán,
Antonín Rašek ... [et al.]. – Praha : Karolinum, 2010. – 133
s. : tab. – Autor části: Rudolf Fürst. – Bibl.-Pozn.-Přil.
ISBN 978-80-246-1721-3

De 56 762

ČEŠI

Češi a Slovinci v moderní době : politika - společnost - hos-
podářství - kultura = Slovenci i Čehi v dobi moderne = po-
litika - družba - gospodarstvo - kultura / ed. Eduard Kubů
... [et al.]. – Praha : Nová tiskárna Pelhřimov, 2010. – 425
s. : il, tab. – Pozn.-Rej. ISBN 978-80-7415-025-8

56 869

DANICS, Štefan

Základy vědy o politice / Štefan Danics. – České Budějo-
vice : Vysoká škola evropských a regionálních studií,
2009. – 176 s. – (Studijní text). – Bibl.
ISBN 978-80-86708-89-8

D 56 788

EILER, Ferenc

Czech and Hungarian minority policy in Central Europe
1918-1938 / Ferenc Eiler, Dagmar Hájková ... [et al.]. – Pra-
ha : Masarykův ústav a archiv AV ČR ; Budapest : MTA Et-
nikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2009. – 209 s. ;
tab. – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 978-80-86495-54-5

56 736

ELLINGER, Jiří

Neville Chamberlain : od usmírování k válce: britská za-
hraniční politika, 1937-1940 / Jiří Ellinger. – Praha : Li-
dové noviny, 2009. – 592 s. : il. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 978-80-7106-987-4

56 761

EUROPEANISATION

Europeanisation : social actors and the transfer of models
in EU-27 / ed. Sandrine Devaux, Imogen Sudbery. – Pra-
gue : CEFRES, 2009. – 257 s. ; tab. – Bibl.-Pozn.
ISBN 978-80-86311-21-3

56 864

FRIEDMAN, George

Přístíž sto let : předpověď pro jednadvacáté století / Ge-
orge Friedman. – Praha : Argo a Dokořán, 2010. – 323 s.
: mp. – (Aliter ; sv. 43) ISBN 978-80-257-0238-3 (Argo). -
ISBN 978-80-7363-287-8 (Dokořán)

56 764

GLENNY, Misha

McMafie : zločin bez hranic / Misha Glenny. – Praha : Ar-
go ; Dokořán, 2009. – 380 s. : gr., il. – Pozn.-Rej.
ISBN 978-80-257-0179-9 (Argo). -
ISBN 978-80-7363-258-8 (Dokořán)

56 871

HAVLÍK, Vlastimil

České politické strany a evropská integrace : evropeizace,
evropanství, euroskepticismus? / Vlastimil Havlík. – Brno :
Masarykova univerzita, 2009. – 200 s. : gr., tab. – (Mono-
grafie ; sv. 30). – Bibl.-Pozn.-Přil. ISBN 978-80-210-5080-8

56 850

HODER, Lukáš

Transatlantické vztahy v době krize : hegemonie USA
a emancipace Evropy po 11. září 2001 / Lukáš Hoder. –
Brno : Masarykova univerzita, 2009. – 159 s. : gr., tab. –
(Výzkum ; sv. 5). – Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 978-80-210-5059-4

De 56 793

HOLÝ, Ladislav

Malý český člověk a skvělý český národ : národní identi-
ta a postkomunistická transformace společnosti / Ladi-
slav Holý. – 2. vyd. – Praha : Sociologické nakladatelství,
2010. – 233 s. – (Studie). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 978-80-7419-018-6

56 760

JELÍNEK, Petr

Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska
1918-1924 / Petr Jelínek. – Opava : Matice Slezská,
2009. – 226 s. : mp., tab. – Bibl.-Pozn.-Přil.-Rej.
ISBN 978-80-86887-12-8

56 766

LIŠČÁK, Vladimír

Státy a území světa / Vladimír Liščák. – 3. vyd. – Praha :
Libri, 2009. – 895 s. : il. – Bibl.-Pozn.

56 874

MEZINÁRODNÍ

Mezinárodní humanitární právo : Jan Ondřej ...[et al.]. –
Praha : C.H. Beck, 2010. – xxiii, 536 s. – (Beckova edice
právní instituty). – Autor části: Veronika Bílková. – Bibl.-Po-
zn.-Rej. ISBN 978-80-7400-185-7

56 843

OLSON, Mancur

Vzestup a pád národů : ekonomický růst, staglace a spo-
lečenská rigidita / Mancur Olson. – Praha : Liberální insti-
tut, 2008. – xiii, 251 s. – Pozn.-Rej. ISBN 978-80-86389-51-6

56 844

PĚT

Pět let členství ČR v EU : (bilance a perspektivy, trendy a
vize). – České Budějovice : Vysoká škola evropských a re-
gionálních studií, 2009. – 429 s. : gr., mp. – (Studia ; I). -
Bibl.-Pozn. ISBN 978-80-86708-79-9

56 789

PIERWSZA

Pierwsza pięćdziesiątka : małe państwa Europy Środkowo-
Wschodniej w Unii Europejskiej / ed. Ryszard Żelichow-
ski. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN,
2010. – 270 s. : gr., il., mp. – Pozn. ISBN 978-83-60580-54-7

56 863

POLREICH, Miroslav

Utajená zákulisí : domácí a zahraniční politika očima bý-
valého diplomata / Miroslav Polreich. – Praha : Petrklíč,
2009. – 311 s. – Přil. ISBN 978-80-7229-232-5

56 726

POLSKA

Polska w Unii Europejskiej : aspekty polityczne, między-
narodowe, społeczno-polityczne i wojskowe / ed. Józef M.
Fiszer. – Warszawa : Instytut Studiów Politycznych PAN,
2009. – 622 s. : tab. – Pozn. ISBN 978-83-60580-46-2

56 696

RŮŽIČKA, Jan

Úpadek amerického federalismu? : posilování federální
vlády na prahu 21. století / Jan Růžička, Kryštof Kozák. -
Praha : Karolinum, 2008. – 160 s. – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 978-80-246-1503-5

De 56 765

ŘEZNÍK, Miloš

Dějiny Polska v datech / Miloš Řezník. – Praha : Libri,
2010. – 578 s. : il., mp. – Bibl.-Chron.-Pozn.-Rej.
ISBN 978-80-7277-408-1

56 870

SLOVENSKÁ

Slovenská historická identita v XX. storočí : zborník prí-
spevkov z konferencie konanej pri príležitosti 100. výročia
narodenia Pavla Čarnogurského (1908-1992) dňa 13.
mája 2008. – Bratislava : Eurokódex, 2009. – 208 s. : il.
– Pozn.-Přil. ISBN 978-80-89447-03-09

56 693

STRAKA, Jaroslav

Lesk a bieda diplomacie : (diplomacia staroveku a stre-
doveku) / Jaroslav Straka. – Bratislava : Inštitút verejnej
diplomacie a medzinárodných vzťahov, 2009. – 235 s. –
Bibl.-Pozn.-Přil. ISBN 978-80-970155-7-2

56 669

SYCHRA, Zdeněk

Jednotná evropská měna : realizace hospodářské a mě-
nové unie v EU / Zdeněk Sychra. – Brno : Masarykova uni-
verzita, 2009. – 291 s. – (Monografie ; sv. 31). – Bibl.-Po-
zn. ISBN 978-80-210-5082-2

56 849

ŠLOSARČÍK, Ivo

Politický a právní rámec evropské integrace : (včetně
změn podle Lisabonské smlouvy) / Ivo Šlosarčík. – 3., ak-
tual. vyd. – Praha : Wolters Kluwer, 2010. – 452 s. : tab. -
Bibl.-Pozn.-Rej. ISBN 978-80-7357-471-0

56 786

TEJCHMAN, Miroslav

Moskva a socialistické země na Balkáně 1964-1989 :
vnější a vnitřní aspekty vývoje a rozpadu sovětského blo-
ku na Balkáně / Miroslav Tejchman, Bohuslav Litera. –
Praha : Historický ústav, 2009. – 186 s. ; tab. – (Práce His-
torického ústavu AV ČR = Opera Instituti Historici Pragae.
Řada A - Monographia ; sv. 23). – Bibl.-Pozn.-Rej.
ISBN 978-80-7286-142-2

56 785

ZÁHOŘÍK, Jan

Subsaharská Afrika a světové mocnosti v éře globalizace
/ Jan Záhořík. – Praha : Lidové noviny, 2010. – 179 s. : il.,
tab. – Bibl.-Pozn. ISBN 978-80-7422-021-0

56 875

ZAKARIA, Fareed

Postamerický svět / Fareed Zakaria. – Praha : Academia,
2010. – 249 s. – Pozn.-Rej. ISBN 978-80-200-1852-6

56 873

Světozor • 1

Michael Romancov | Ideální hřiště pro globální soupeření • 2

Literatura a mezinárodní politika – koexistence na struně
mezi kolébkou a rakví | -zz- • 3**LITERATURA A MEZINÁRODNÍ POLITIKA**Františka Vrbenská | Fantastická literatura jako zrcadlo
mezinárodních vztahů • 4

Jiří Trávnický | Osmdesátá léta: vzdouvá se vlna středoevropanství • 6

Zdeněk Zbořil | Vojna a mir jako setkání literatury a politiky • 9

Ladislav Nagy | Trochu jiná válka. Jedenácté září,
„válka proti teroru“ a její obraz v současné americké literatuře • 12

Libor Dvořák | Ruská literatura jako zdvižený prst • 14

Jaroslav Olša | Politické aspekty moderní indonéské literatury • 17

Michal Bauer | Intelektuál a iluze aneb Návrat André Gida • 19

Michal Jareš | Ekrazit vzpurné touhy... Mezinárodní události v poezii • 22

Vladimír Trojánek | Už brzy padne pevnost Pusan... • 24

Michal Procházka | Francouzská literatura mezi kulturou,
národním zájmem a eury • 29Jaroslav Veis | „Základem nejvýznamnějších děl světové
literatury byla často mezinárodní politika“ • 32**VZTAHY A PROBLÉMY**

Veronika Bílková | Z Říma do Kampaly a kam dále? • 35

KDO JE HEINZ FISCHER

Miroslav Šepták | Muž značných pravomocí a vzorové kariéry • 39

ZEMĚMI SVĚTASlavomír Horák | Politická situace v Kyrgyzstánu
aneb Stát v poločasě rozpadu • 41Irena Kalhousová | Kalkulovaná provokace jako katalyzátor
blízkovýchodního procesu? • 44**VELKÁ BRITÁNIE OČIMA MICHALA MRAVINAČE**

Velká vláda padla, ať žije Velká společnost! • 46

RECENZE

Vladimír Trojánek | Na konci věku • 47

Zdeněk Zbořil | Jazykový instinkt • 47

POSLEDNÍ STRANA**Tiráž**

Ročník XXXIV • Vydává: Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i. • Šéfredaktor: Robert Schuster • Úvodníky, komentáře: Zdeněk Zbořil • Odpovědná redaktorka: Milena Střejčková • Sekretářka redakce: Irena Krejčová • Grafický návrh: Jakub Tayari • Distribuce: Dagmar Cervinková • Redakční rada: Veronika Bílková (předsedkyně), Vojtěch Beling, Miloš Calda, Martin Ehl, Jiří Färeč, Kai-Olaf Lang, Kristina Larischová, Pavel Máša, Jaroslav Olša jr., Miloš Pojar, Pavel Pšejja, Michael Romancov, Jiří Schneider, Jiří Štěpanovský, Filip Tesař, Tomáš Veselý, Zdeněk Zbořil • Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1 • telefon 251 108 107 • fax 251 108 222 • e-mailová adresa umvedo@iir.cz • Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 59 Kč. Předplatné na rok činí 590 Kč, ve Slovenské republice 29,28 €. Registrováno MK ČR E 5210.

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábková 1302, 263 01 Dobruška. Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L.K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34 • telefon +421 244 453 711 • fax +421 244 373 311 • e-mailová adresa Herslova@lkpermanent.sk • www.predplatne.cz. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz • Podávání tiskoviny povolené SsRP Banská Bystrica č.j. Opč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996. ISSN 0543-7962 • INDEX 46911

16. června až 15. července 2010

Světozor

17. Izrael zmírnil pozemní blokádu pásma Gazy.
17. Summit EU se shodl na přísnějších sankcích vůči Íránu a dohodl se na posuzování národních rozpočtových parametrů. Účastníci s výjimkou Itálie a Česka souhlasili se zavedením nové bankovní daně.
18. Předsedkyně přechodné kyrgyzské vlády Roza Otunbajevová navštívila jih země. Připustila, že etnické střety si mohly vyžádat i 2000 obětí. Násilí vyhnalo z domovů asi 400 000 lidí, většina z nich se během několika týdnů vrátila.
18. Summit EU rozhodl, že zahájí vstupní rozhovory s Islandem.
19. Uzbecký prezident Islam Karimov obvinil z podněcování nepokojů v Kyrgyzstánu zahraniční síly. Kyrgyzové z toho obviňují svrženého prezidenta Kurmanbeka Bakijeva.
20. V polsku se konalo první kolo prezidentských voleb. Do druhého kola postoupili Bronisław Komorowski z liberální Občanské platformy (41 procent) a Jarosław Kaczyński, šéf strany Právo a spravedlnost (necelých 36 procent).
23. Šéf iránské jaderné agentury řekl, že Írán už vyrobil 17 kg uranu obohaceného na 20 procent a je schopen produkovat měsíčně pět kilogramů této látky.
23. Americký prezident Barack Obama odvolal generála Stanleje McChrystala z čela zahraničních sil v Afghánistánu pro jeho kritiku politiky Bílého domu. Nahradí ho tvůrce úspěšné bojové strategie v Iráku David Petraeus.
24. Australský premiér Kevin Rudd předal svou funkci Julii Gillardové. Z funkce odstoupil z obavy, že by jeho strana mohla být v říjnových volbách poražena.
24. Americký prezident Barack Obama podpořil členství Ruska ve Světové obchodní organizaci.
25. Kongres USA schválil zpřísnění sankcí proti Íránu kvůli jeho jadernému programu. Doplnily se tak sankce OSN schválené Radou bezpečnosti OSN začátkem června.

Foto na titulní straně**Salman Rushdie**

Natalie Behring, Globe Media/Reuters

27. Podle šéfa CIA Leona Panetty má Írán dostatek obohaceného uranu k výrobě dvou jaderných pum.
28. Ruský prezident Dmitrij Medveděv navrhl zavedení speciálních poplatků pro ropné společnosti, z nichž by se financoval celosvětový fond na odstranění následků ropných havárií.
28. V Kyrgyzstánu se konalo referendum o změně ústavy. Účast 70 procent voličů, z nichž se 90 procent vyslovilo pro změnu prezidentského systému na parlamentní.
29. Maďarský parlament zvolil prezidentem Pála Schmitta (68), kandidáta vládního Svazu mladých demokratů.
29. Gruzinský prezident Michail Saakašvili nabídl Rusku rozsáhlý dialog o normalizaci vztahů.
29. Čína a Tchaj-wan podepsaly historickou dohodu o uvolnění vzájemného obchodu a o posílení hospodářské spolupráce.
30. Německým prezidentem byl zvolen vládní kandidát Christian Wulff.
1. 7. Zástupce afghánského Tálibánu v rozhovoru pro BBC vyloučil, že by seskupení bylo kdykoli v budoucnu ochotno jednat s NATO.
1. Předsednictví Rady EU přešlo ze Španělska na Belgii.

2. Ukrajinský parlament rozhodl, že Ukrajina se vzdá úsilí o členství v NATO a chce zůstat vojensky nezávislou zemí. Prezident Janukovyč ujistil ministryni zahraničí USA Hilary Clintonovou, že jeho země považuje evropskou integraci za svou politickou prioritu.
2. Valné shromáždění OSN schválilo vytvoření nového úřadu pro práva žen.
3. Kyrgyzská politička a předsedkyně prozatímní vlády Roza Otunbajevová byla oficiálně uvedena do prezidentského úřadu.
4. Velení spojeneckých vojsk v Afghánistánu se ujal generál David Petraeus.
4. Írán sdělil, že je ochoten v září znovu začít jednat se šesti mocnostmi, pokud bude předem jasně stanoven cíl jednání.
6. Ve Štrasburku zkrachovala jednání EU o nové podobě finančního dohledu.
6. Izrael zveřejnil pravidla zmírnění pozemní blokády proti pásmu Gazy. Nyní se smí dovézt vše kromě zbraní a prostředků k jejich výrobě.
6. Prezidenti Ruska, Kazachstánu a Běloruska podepsali společný celní zákoník, který uvede do praxe společnou celní unii.
7. Slovenský premiér Robert Fico a jeho vláda podali demisi.
8. Slovenský prezident Gašparovič jmenoval Ivetu Radičovou novou předsedkyní vlády.

Vzápětí vedla první zasedání svého kabinetu.

13. Francouzští poslanci schválili zákaz nošení muslimských oděvů zahalujících celou tvář žen.
15. Slovenská vláda schválila vznik záchranného fondu eurozóny. Půjčku zadluženému Řecku Bratislava asi nepodpoří.
15. Německá kancléřka Angela Merkelová jednála v Jekatěrinburku s ruským prezidentem Dmitrijem Medveděvem o hospodářských vztazích. Merkelová je na cestě po Rusku, Číně a Kazachstánu.

Česko a svět

23. Zpráva BIS upozornila na stále intenzivní činnost ruských zpravodajských služeb v ČR.
24. Evropská komise zažalovala ČR u Soudního dvora EU v Lucemburku kvůli nesprávnému převedení do svého práva pravidel týkajících se liberalizace železniční dopravy.
29. Americký prezident Barack Obama navrhl na velvyslance v ČR svého poradce Normana Eisena.
14. Novým českým velvyslancem v Rusku bude Petr Kolář, dosavadní velvyslanec v USA. Moskva s Kolářem souhlasí.

Glosa

Ideální hřiště pro globální soupeření

Nedávné události v Kyrgyzstánu po nějaké době znovu přitáhly pozornost na oblast Střední Asie.

Termínům střední Asie a Střední Asie se dá rozumět několika různými způsoby. V prvním případě se jedná o region definovaný prostřednictvím rozšíření určitých etnik, jazyků (dominují turkické populace a jazyky) a náboženství (převažuje sunnitský islám) v hlubokém vnitrozemí asijského kontinentu, jež je vnímáno jako oblast, kde vzdálenost od nejbližšího moře/oceánu (Kaspické moře se nepočítá) se blíží 1000 kilometrů nebo je případně vyšší. V případě druhém se jedná o oblast ležící „uvnitř“ prvně jmenovaného regionu, jež je definována zejména historicko-politicky, přičemž jak v médiích, tak pro účely vojensko-strategické je většinou ztotožňována (respektive omezena) na pět postsovětských států, i když se v poslední době stále častěji setkáváme s jejím širším vymezením, kdy je do ní řazen Afghánistán a občas i Mongolsko a čínské „autonomní“ regiony Sin Ťiang a Tibet.

Navzdory gigantické rozloze je pro Střední Asii, podobně jako pro středovou oblast zbyva-

jících kontinentů, typické, že zdejší státy nemají dostatečný lidský ani ekonomický potenciál na to, aby mohly provádět samostatnou a nezávislou zahraniční, bezpečnostní či hospodářskou politiku.

Po více než tři desetiletí je tato skutečnost nejzřetelnější v Afghánistánu, jenž se sice optikou politické mapy od roku 1919 jeví být stabilním členem mezinárodního společenství, přičemž neměnnost hraničních linií ve skutečnosti maskuje nejenom vnitřní etnickou (a jinou) heterogenitu, ale i skutečnost, že státnost, tak jak jí je rozuměno v Evropě, již dávno erodovala a navzdory aktivitám mezinárodního společenství se na neexistujících základech nedaří budovat novou. Není vyloučeno, že události v Kyrgyzstánu region „obohatily“ o další „stát“, jenž je ve skutečnosti pouhým geografickým prostorem.

Postsovětská část střední Asie, spolu s oblastmi nacházejícími se dnes v Čínské lidové republice, přitom představuje snad nejzdeformovanější část regionu, a to nejenom v geografickém slova smyslu. Rozpad Sovětského svazu

Michael Romancov

celý širší region střední Asie otevřel jako prostor pro možnou kooperaci, konkurenci či konfrontaci regionálních i globálních hráčů. Vedle nerostného bohatství, jež je pro všechny lákavé a mělo by mít spíše stabilizující dopad, je tu možnost zneužít zdejší problémy k „infikování“ konkurence. Podobně jako Pákistán využil afghánské mudžáhedíny v Kašmíru proti Indii, existuje tato možnost otevřená všem ostatním. Čína je ovlivnitelná na západě svého území, Rusko je citlivé na svou bývalou středoasijskou oblast, Írán a Turecko mají ve hře své souverce či soukmenovce. V Iráku a Afghánistánu jsou angažováni Američané a Severoatlantická aliance. Střední Asie má „ideální“ podmínky opět se stát hřištěm, kde se budou rozdávat karty pro globální soupeření v následujících dekádách 21. století.

Michael Romancov působí na Metropolitní univerzitě v Praze a je členem redakční rady Mezinárodní politiky.

Literatura a mezinárodní politika – koexistence na struně mezi kolébkou a rakví.

Jen na první pohled se zdá, že propast mezi psaním smyšlených příběhů, dramát nebo poezie a psaním o mezinárodní politice je nepřekonatelná. A rozdíl mezi pokusy psát o mezinárodní politice a písemnictvím, v tom nejširším slova smyslu, se tak na první pohled skutečně jeví. Když blazeovaně přeskočíme titulky i té nejteoretičtější mezinárodněpolitické úvahy (Zdeněk Vašíček napsal, že to ve Francii nesmíme udělat, protože z názvu se dovíme vše, to ostatní je už jen *rozprava o metodě*), zjistíme, že od ní k třeba surrealistickým textům je velmi blízko. Imaginace, řetězení představ a neologie jsou oběma žánrům společné a také osudy básníků, spisovatelů, dramatiků a politiků se setkávají častěji, než si mnohdy uvědomujeme.

Nemáme na mysli mnohosvazkové *sebrané* nebo *vybrané* spisy státníků, které mají dokumentovat jejich originalitu nebo genialitu, nebo jejich životopisné legendy připomínající hagiografie. Můžeme se ale ptát, zda už středověcí autoři zábavných historických čtení, kterým v Evropě říkáme kroniky, věděli, že vytvářejí politickou mytologii, která má nejen vysvětlit co bylo, ale také co bude. Neznámý autor malajské kroniky *Sejarah Melayu*, jejíž název díky malé fantazii překládáme jako *malajské dějiny*, neuvedl ve svém textu jediné datum, a proto se už více než šest set let ptáme, zda jeho posláním bylo zapisovat *děje*, aby v *zapomínání nepřesly*, nebo si byl vědom nadčasovosti svého psaní a přál si, aby jeho potomci této skutečnosti věřili stejně jako on.

Kdo by neznal nejslavnější oznamovací větu knihy knih: *Tak nám zabili Ferdinanda!*, kterou nesmrtelná paní Müllerová Josefu Švejkovi naznačuje, že se něco chystá. My, kteří víme nejen, co to bylo, ale i jak to dopadlo, bychom mohli říci, že v té *lehkosti bytí* Švejkovy posluhovačky jsou zašifrovány *nesnesitelné* tragédie celého 20. století.

Nebojme se tedy říci, že literatura, někdy víc, někdy méně, dokáže reflektovat dění v aréně, které trochu uboze říkáme *mezinárodní politika*, ale že z toho cirkusu čerpají literatura, poezie i drama témata, která se týkají dob minulých, stejně jako budoucích. A protože již staří Řekové věděli, že minulost a budoucnost se protínají v jednom bodě a přítomnost tedy neexistuje, musejí žít literatura a politika svá existenciální témata společně.

Samozřejmě, že literatura není politika a politika není literatura, ale jejich objetí je osudové. Spolu vznikaly zaznamenávající lásku, nenávisť, lži a hádky a války bohů, spolu se ztrácely v požárech světových dějin. Dodnes se nikdo nezeptal, kolik literárních talentů vzniklo nebo se nezrodilo při zničení Persepolis, Říma nebo Hirošimy, ale víme, že Ragnarok jako soumrak bohů nás vzrušuje při čtení Eddy i v současnosti.

Všechny politické fikce, ať již se tváří jako věda nebo umění, opakují stejná témata o minulosti a projektují je do představ, samozřejmě jen dočasných, o budoucnosti. Je-li na začátku velký třesk, je na konci zmar. Proto se nabízí otázka, zda se literatura od politiky něčemu naučila, nebo zda naopak básníci a spisovatelé dokázali alespoň *bloudit*, jako Jaroslav Durych, ve čtvrtém rozměru událostí třicetileté války, jednoho z exemplárních počátků studia dějin mezinárodních vztahů.

Karel Marx prý náruživě četl shakespearovská dramata. Jestli si vybral jen ta královská, nechce se nám věřit, že by tomu mohlo být jinak, pak si můžeme snadno představit, proč i projekce jeho kritiky kapitalismu do budoucnosti vedly k tolika bezútešným osudům nejen jednotlivců, ale i celých národů.

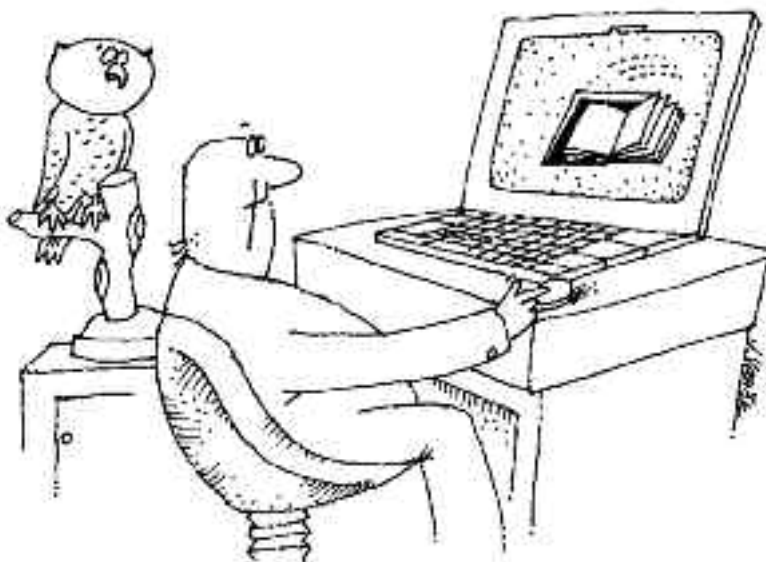
Revoluční poesie všech dob a její nekonečné návraty jsou všem také důkazem, že literatura dodává politice a politikům stále nové metafory, které se časem lexikalizují i v odborné terminolo-

gii, ale i nové apely, které inspirují všechny, kdo žijí na struně mezi kolébkou a rakví, ne snad vždy, ale dost často, eschatologicky.

Ačkoli si mezinárodní politika klade otázky, jak konečně vyplývá z jejího pojmenování, v kontextu mezinárodním, nebo národním ve vztahu k mezinárodnímu, a proto si hledá terminologii, která v Evropě přeskakuje od francouzštiny k němčině a anglo-americké angličtině, může jí národní literatura neustále dodávat metafráze a obrazy metamorfóz (konečně od Vergiliových Proměn ke Kafkově Proměně není daleko), pokud jim *mezinárodní společenství* dokáže porozumět. Podaří se jí to po přečtení Hrabalovy *Aurory na mělčině* či *Listopadového uraganu* nebo Havlovy *Zahradní slavnosti*, ve které je zánik či zmizení komunistické strany (Zahajovači) a její tajné policie (Likvidátoři) popsán předvídavě realisticky, nebo bude umět přechít *Tragédii Střední Evropy*, jak o ní píše *románopisec* Milan Kundera, jinak než jako Manifest středoevropanství? A jsou v mezinárodní politice dnešní angličtina a její syntax dostatečně srozumitelné těm, kteří nedokáží formulovat mezinárodně politická témata ani ve svém národním jazyce?

Jakkoli je spojení literatury a mezinárodní politiky věčné, neslouží výrobě scénářů událostí. Více než půl století po vydání Tolstojových *Sevastopolských povídek* si evropští pacifisté mysleli, že nová válka je nemožná. Jejich zklamání možná rozuměl autor románu na *Západní frontě klid* a jeho *ztracená generace*, ale již nedohlédli eposej o souostroví Gulag. Proto jsme si v tomto čísle Mezinárodní politiky vybrali několik příkladů, kterými odkazujeme své čtenáře na existenciální rozměry krásné i naučné literatury a na jejich opakovaně opomíjenou souvislost.

Fantastická literatura jako zrcadlo mezinárodních vztahů

Františka Vrbenská

K základním principům fantastiky patří využívat pro svoji tvorbu významné epochy a momenty v dějinách: od dílčích motivů až po simulace alternativního vývoje. Uvažuje o vztazích a střetnutí odlišných civilizací i kultur, o změnách, které pro naši společnost, pro celou planetu může znamenat kladné či záporné vychýlení v používaných technologiích nebo sociálních konsenzích. I když citlivě reaguje na aktuální zahraničněpolitické dění, podražuje ho nadčasovému a globálnímu pohledu.

Fantastika v kontextu literární produkce

Moderní fantastická literatura je rozsáhlé kontinuum, které zahrnuje tvrdou science fiction, orientovanou na techniku a akční dobrodružství, ale také díla experimentální a umělecky náročná. Nechybí alternativní historie nebo antiutopie s filosofickým podtextem. Je nesmírně obtížné definovat fantastiku jako umělecký žánr. I nejjednodušší tvrzení, že se skládá ze tří základních subžánrů: science fiction, fantasy a hororu může být diskutováno, protože tyto skupiny se často prolínají. Stejně tak nelze jednoznačně vymezit hranice fantastiky. Existuje bezpočet kvalitních próz, které se pohybují přes takto vymezený koridor a zasahují do tzv. mainstrea-

mu. Našli bychom nemálo knih z poslední doby i z literární historie, které jsou zařazeny do světového kulturního fondu, a přitom nesou všechny zásadní znaky fantastiky.

I když fantastika pracuje s vlastními universy, je neoddelitelně propojena s realitou. Kombinuje vědecké a technické motivy se sociálními a politickými. Tím, co je pro ni typické, je snaha o kognitivní ozvláštnění, zkoumavost, aktivní přístup. Jak autoři, tak čtenáři fantastiky jsou lidé zvědaví a přemýšliví, rádi provokují vlastní představivost neotřelými možnostmi poznání a vývoje světa i společnosti, nebo naopak přehodnocením historickým dějů. Někteří badatelé označují za typický rys žánru „tušení zázraku“ – údiv ze světa,

kteří je pečlivě sledován a zостřeně vnímán. Prvky, které tvoří stávající i minulou realitu, jsou převráceny, přestavěny, přehodnoceny a nabídnuty čtenáři jako nové a neznámé.

V moderní fantastice, označované také zkratkou SF (zastupuje více termínů ze žánru – science fiction, spekulativní fabulation, speculative fiction aj.), došlo k posílení nejednoznačného výkladu světa, spirituality a iracionálna. Není podstatné, jestli se děj odehrává v kybernetizované megapoli, v pseudostředověku nebo v „normální“ každodennosti. Důležitý je způsob, s jakým autor přistupuje k příběhu, které jeho atributy zvýrazní, jaké postupy vyprávění použije, zda bude pracovat s latentními archetypálními motivy. Pro hrdiny fantastiky je na rozdíl od mainstreamu typická činorodost, snaha jednat, měnit... nezřídka za cenu sebeobětování.

Nikdo z nás není osamělý ostrov

Tematický záběr fantastické literatury přes svoji účtyhodnou šíři opakuje některé námětové modely právě proto, že se v nich autor může vyjádřit k otázkám citlivým pro současnou společnost. Právě v nich do fantastické literatury pronikají aspekty mezinárodních vztahů, zahraniční politiky, diplomacie, válečných konfliktů, ale i xenofobie. Stále živým zřídlem inspirace je pro tvůrce fantastické literatury konfrontace kultur, ras a etnik, civilizací, náboženství.

Transkomunitární interakce mohou být orientovány dovnitř konkrétní společnosti, mít podobu střetu jedince nebo malé skupiny s majoritním obyvatelstvem, nebo naopak budou probíhat na úrovni dynamického soužití dvou či více suverénních (státoprávních) celků. Konfliktní situace jsou ideálním materiálem nejen pro dramatickou stavbu příběhu a vytvoření napětí, ale také pro rozbor traumatických potíží, které provázejí lidstvo po celá tisíciletí – třebaže bude autorsky subjektivní a bude podřízen uměleckému zámeru.

Z hlediska mezinárodních vztahů je záhodno zmínit tato fabulační schémata:

- **Agrese, kolonizace, okupace.** Osídlování jiné planety lidstvem; postavení mimo-

zemských kolonií vůči centrální vládě (na Zemi); útok mimozemšťanů na Zem; variace na vytlačování původních obyvatel Severní Ameriky; ve fantasy vpády jiné (smyšlené) rasy na cizí území

- **Kolize mocností.** Intergalaktické konflikty mezi různými skupinami lidstva navzájem, nebo mezi různými humanoidními rasami ve vesmíru; válka mezi lidstvem a mimozemšťany; spory fiktivních říší nebo světů ve fantasy

- **Globální krize.** Země / galaktické / vesmírné uskupení je v ohrožení: ekologicky, pandemicky, vojensky, ekonomicky atp.

- **Gigantické civilizační struktury.** Globální řízení: jeho systém, specifika, výhody a slabiny

- **Politické uspořádání budoucnosti.** Kyberpunk; hard science fiction – důraz na vědu a techniku; soft sci-fi – těžiště spočívá v sociálním a psychologickém rozměru; utopie, dystopie, antiutopie

- **Alternativní realita.**

Autor může tematiku mezinárodních (v tomto smyslu i vesmírných) vztahů využít jako pozadí zápletky, kulisu, konkretizující reálie, vedlejší motiv. Například ve strhujícím Orwellově románu „1984“ zůstává v těžišti pozornosti zápas jedince proti totalitní manipulaci a jen okrajově je zmíněno uspořádání světa do tří mocenských bloků, které uzavírají pragmaticky proměnlivá spojení.

Často se však interakce odlišných celků nebo popis politických vztahů ve fiktivních světech stává základním syžetem díla. Existují spisovatelé fantastické literatury, kteří (na teoretické úrovni) perfektně ovládají vedení válek nebo jsou schopni věrohodně zachytit i skryté, neskrupulózní nuance zahraniční politiky.

Redukce

Náměty z globální krize většinou postávají centra děje individuální osudy hrdinů

na pozadí katastrofálního zhoršení životních podmínek. Dění mimo domovinu hlavních postav je nahlíženo prizmatem zpráv ze zahraničí (viz Páralova „Válka s mnohozvířetem“, v níž je lidstvo napadeno vitalizovanými odpady), či zastoupeno líčením, jak pohroma postupně zaplavuje zeměkouli (John Creasey: „Terror/Hlubiny/Smog“ a další z této série). Jen občas je stručně zmíněna nebo naznačena kooperace států na záchraně lidstva, případně antagonismy v postoji jednotlivých vlád.

Téma sjednoceného, globalizovaného světa objevíme i ve fantasy, kde se hraje

Nepřeberné bohatství titulů fantastické literatury se celkem fundovaně zabývá válkami, různými fázemi průvodní diplomacie i formami koexistence odlišných mezinárodních systémů, subsystémů a jednotek.

o světovládě, nebo i vládu nad všemohoucí; v tomto případě jde zpravidla o mocného a poněkud paranoidního čaroděje. V science fiction zaměřené na prognózu (relativně) mírumilovného zítřka, v kyberpunku a utopickém subžánru paradoxně dochází k určité negaci mezinárodněpolitických vztahů. V takto zkonstruovaných univerzech se nebojuje oficiálně, a když, tak s teroristy, mezi které by ovšem patřil i fantasy hrdina, čelící zlému, vševládnému mágovi. Nepředpokládá se obecně, že současné uspořádání světa vydrží.

Buď je už tak zle, že žádná lokální (ani centrální) vláda prakticky neexistuje a/nebo zůstávají ostrůvky přežívajících, kterým velí silní jedinci. Je zle, ale všechno vypadá navenek v pořádku, protože ten udržuje alespoň v určitém ohledu vláda totalitní, ať už politicky, nebo ideologicky. Další variantou je dokonalá, existenčně zajištěná společnost, která buďto vládu nepotřebuje, protože všichni jsou empaticky propojeni v jednu bytost, nebo má perfektně fungující vládu. Jistě, mohou se objevit vážné komplikace: geniální Asimovova „Nadace“, na počátku knižní série odhalí převratný matematický model,

že mocnou galaktickou Říší, která existuje už dvanáct tisíc let, čeká ještě delší období chaosu.

Některá díla tohoto subžánru literatury fantasy načrtávají zítřek, v němž celosvětovou vládu převzaly ženy (Merleho „Muži pod ochranou“, Páralova „Země žen“.) Muži vymřeli, nebo „zdegenerovali“. Velmi vizionářské romány autorů Kornblutha a Pohla „Obchodníci s vesmírem“ nebo „Diamantový věk“ Neala Stephensona předpokládají, že místo (post)národních celků se naše civilizace rozpadne do zájmových sfér velkých korporací.

Najdou se výjimky, například série sci-fi detektivek Odeřeje Neffa z prostředí měsíčního habitatu Arkádie. Vykresluje v nich societu, která si udržuje tatáž třídní, politická i náboženský rozdělení, jako tomu je a bude na mateřské Zemi; takže na měsíční těžební základně Arkádie je zakázáno „vyzývat Alláha“. Autorova erudice mu dovoluje pohrávat si se zahraničněpolitickými reáliemi, jen dovádí do krajnosti existující jevy a tendence. Najdeme tu Evropský protektorát vyhlášený Bagdádským kalífátem, Bretaňskou socialistickou republikou nebo bavorské království.

Magnifikace

V jiných kategoriích příběhů literatury fantasy jsou mezinárodní vztahy akcentovány mnohem výrazněji. Snad nejznámějším, názorným příkladem je neustále se rozvíjející epos Star Trek, fenomén trvající již třicet pět let. Více než 70 milionů výtisků ve dvaceti jazycích čerpalo z jeho světa. Star Trek zdaleka nestojí na akci, i když je důležitá. To, co z něj vytvořilo vícegenerační, celosvětový fenomén, je pečlivě vybudovaný vesmír různých ras a komplikovaných pozitivních, ambivalentních i vysloveně nepřátelských interakcí mezi nimi, s uměřeným důrazem na psychologický rozměr postav. Posádka Enterprise od počátečního (téměř) revolučního rozhojnění posádky o černošku a Rusa v době studené války dospěla k rovnocennému partnerství entit z různých částí vesmíru.

Podobně, třebaže ne tak sofistikovaně, je konstruováno universum Star Wars,

kteří na leckterém místě narážejí na období napětí mezi Západem a „komunistickým“ Východem. Komplikací (nejen) pro dotváření Star Trek bývá právě obava, aby některé motivické prvky nebyly spojovány s násilnou aktualizací mezinárodněpolitických událostí. Přitom odraz citlivých otázek mezinárodních vztahů nalezneme i ve velice ceněné sérii „Kantos Hyperionu“ Dana Simmonse: mimo jiné je jedním z hlavních aktérů Palestinec, plukovník Kassad.

Často je jako příklad reakce na traumatickou mezinárodní situaci uváděn J. R. R. Tolkien a jeho tvorba, především „Pán prstenů“ s odkazem na hrůzy druhé světové války; dokonce je zmiňována alegorie atomové bomby a jejího použití. Sám spisovatel se proti tomuto výkladu ohrazoval. Jistě, měl velice zlé zážitky z bitvy na Sommě, které se účastnil v mládí. Ale přinejmenším stejně byl pro něj důležitý zánik ruskáckého předválečného prostředí, devastace přírody a drtivý nástup technologií.

Nepřeberné bohatství titulů fantastické literatury se celkem fundovaně zabývá válkami, různými fázemi průvodní diplomacie i formami koexistence odlišných mezinárodních systémů, subsystémů a jednotek. Rozbor používaných modelů a postupů nauky o mezinárodních vztazích by vydal na doktorskou práci – už podle ideového zaměření spisovatelů. Mimochodem, China Miéville, levicově orientovaný, úspěšný anglický autor městských fantasy z prostředí Nového Crobuzonu (například „Nádraží Perdido“) aplikoval v tvorbě poznatky z oboru mezinárodních vztahů, který vystudoval.

Upozornila bych alespoň na dvě díla, každé jiné. Útlá kniha českého autora, publikujícího pod pseudonymem František Kotleta „Bratrstvo krve: Husteý nářez“ se stala téměř kultovní záležitostí pro barvitý styl a kombinaci módní upířské tematiky s okupací země mimozemšťany.

Skutečně zajímavou, především pro znalce historie, ji činí vtipné a fabulačně důmyslné propojení zájmů dosavadních utajených vládců země: upířů se skutečnými dějinnými událostmi a jejich politickým zázemím.

Rozsahem a literárními kvalitami je nesrovnatelná monumentální, mnohadílná freska „Malazská Kniha padlých“ od Steva Eriksona, původně archeologa; spoluautorem tohoto nesmírně složitého a provázaného světa je jiný badatel, Ian Cameron Esslemont. Shrnuje všechny charakteristické jevy, mechanismy, procesy, které se odehrály v bohatých kulturních, politických, vojenských a náboženských dějinách. Není to jednoduché čtení, o to víc strhne. Představuje fantaskní a přece nesmírně realistickou, až naturalistickou transformaci mezinárodních vztahů se vším děsivým i lidským.

Víc než jen komerční zábava

Teorie her předpokládá racionální uvažování hráčů, neměnná a všem známá pravidla hry a stejná měřítka hráčů na hodnoty vložené hry. Nic z toho v reálných podmínkách neplatí. Hráči fungují často pod afektem, pravidla se nerovnoměrně mění a etika hráčů i pohled na kvality života se různí.

Fantastika poskytuje s použitím uměleckých prostředků analytický pohled na mezinárodní vztahy a jejich emotivní katarzi tak, jak by nedokázala žádná vědecká studie. Možná proto, že všechny ty příběhy pestrých prostředí a leckdy surrealistických nápadů spojuje jeden důležitý jmenovatel: morální, i ve smyslu negativního vymezení, a v podstatě velmi humánní pohled.

Františka Vrbenská je spisovatelka, publicistka a lektorka. Pracuje v Národní knihovně České republiky.

dis@email.cz

Osmdesátá vzdouvá se vlna

Jiří Trávníček

Osmdesátá léta dvacátého století znamenají pro téma střední Evropy velké znovuzrození. Protíná se tu, ať už zákonitě, ať už šťastnou shodou okolností, několik akcí a tendencí: potřeba nové reflexe rakušanství (E. Busek) a zároveň návrat k c. a k. monarchii (již ne tak úplně sentimentální), reflexe Jaltské smlouvy a jejích důsledků (M. Kundera, J. Rupnik, Cz. Miłosz), hledání specifík tohoto regionu hluboko v historii (J. Szücs), seвероitalské iniciativy upomínající na to, že z Terstu a Furlánska bývalo blíže – zeměpisně i kulturně – do Vídně než do Říma (R. Strassoldo, C. Magris), rakouská návštěva Jana Pavla II. v roce 1983, který se na náměstí Hrdinů přihlašuje ke středoevropské identitě.

Dále je to založení ročenky Cross Currents (1982), která je věnována kultuře tohoto regionu a rozšiřuje o ní povědomost v anglicky mluvícím prostoru, obnovení zájmu mezi Něm-

léta: středoevropanství

ci o ztracená území, na nichž panovala ještě ne tak dávno němčina (K. Schlögel), eventuálně zájem o střední Evropu, která Němcům (zejména v kruzích sociálnědemokratických) představuje jakýsi „soft-antiamerikanismus“.

A hlavně je tu proud romanopisců, jejichž díla připomínají, že železná opona a pojaltský řád jsou toliko politicko-mocenskými konstrukty, tj. řešením „shora“, řešením, jež se „dole“ neujalo. Jmenujme alespoň některé: Češi Milan Kundera, Josef Škvorecký či Ota Filip, Slovák Ladislav Ballek, Vojvodinci Danilo Kiš a Aleksandar Tišma, Maďar György Konrád a Péter Esterházy, Poláci Andrzej Kuśniewicz či Tadeusz Konwicki, Němci Siegfried Lenz, Christa Wolfová či Horst Bienek, Ital Claudio Magris, Slovinec Drago Jančar. Na dva z těchto prozaiků se nyní zaměříme blíže.

Únos Evropy (Milan Kundera)

Pro stav debaty o střední Evropě je v 80. letech příznačné, že hlavní iniciativu přebírají spisovatelé, ať už ti, kteří se ocitli v exilu (M. Kundera, Cz. Miłosz, M. Dor), nebo ti, kteří zůstávají za železnou oponou (G. Konrád, D. Jančar). Stejně tak je příznačné, že spisovatelé sahají velmi často k jazyku politiky či politologie. Opakuje se tak vzorec, který ve střední Evropě známe již od 19. století, a sice, že spisovatelé se stávají hlavními nositeli programů a politických tužeb.

Esej **Milana Kundery** (nar. 1929) „Únos Západu“ představuje západnímu čtenáři, že to, co po Jaltě postihlo střední Evropu, se velmi blízce týká i jeho. Na Východ byla „unesena“ část kontinentu, která kulturně a historicky patří jinam. Ve střední Evropě

se bojuje nikoli o nějakou lokální věc, ale o Evropu a její dědictví. Střední Evropa je totiž „zmenšeným modelem Evropy, vytvářeným podle jediného pravidla: co největší rozmanitost na co nejmenším prostoru“. Kundera upozorňuje, že strach z Ruska – za únosce považuje Rusko, nikoli komunismus – je v této oblasti dlouhodobý a při této příležitosti se dovolává F. Palackého, K. Havlíčka a traumatické polské zkušenosti s ruskou agresí. Velmi silně se ohrazuje vůči ideji slovanského světa, což je „klíšé světové historiografie“. Posléze se ptá, zda je střední Evropa vinna „tím, že Západ ani nepostřehl její zmizení“? A dochází k tomu, že vina z větší části neleží na její straně. Důvodem je, že tuto oblast nelze určit zeměpisně a politicky, ale přesto střední Evropa dala světu velkou kulturu, zejména na přelomu 19. a 20. století. Za tmelící prvek považuje M. Kundera Židy: „Žádná jiná část světa nebyla tak hluboce poznamenána působením židovského génia. Židé, všude cizinci a všude doma, byli ve dvacátém století hlavním kosmopolitním, integrujícím živlem ve střední Evropě.“ Autor se pokouší střední Evropu vymezit i geograficky: je to „nejistá oblast mezi Ruskem a Německem, obývaná malými národy“. Na závěr se Kundera vrací ke svému východisku, jímž je Evropa. Tragédie střední Evropy podle něj spočívá v tom, že Evropa „sama ztrácí svou kulturní identitu, nevidí ve střední Evropě nic jiného než politický režim. Jinými slovy, vidí ve střední Evropě toliko východní Evropu.“

Ve stejné době se autor ke střední Evropě vyjadřuje ještě dvakrát, sice méně explicitně, ale přesto stejně průkazně: jednak v románu *Nesnesitelná lehkost bytí* (1984), jednak v několika esejích v knize *Umění románu* (1986). V prvním je to především konfrontací „východního“ intelektuála Tomáše se „západním“ intelektuálem Franzem, v tom, jak si nejsou schopni porozumět, přestože používají stejná slova. Střední Evropa je v tomto románu rozestřena spíše v optice než v topice, tj. spíše ve způsobu vyprávění než v motivech, které autor uvádí. Například v situaci, kdy fotografa Sabina má výstavu v západním Německu a v katalogu jsou přes její fotografii nakresleny ostnaté dráty. Sabina proti tomu protestuje, ale pořadatelé jí nerozumějí. Proti čemu protestuje? Proti tomu, aby byla proměněna v jednoduchou barvotiskovou tezi. Ono „středoevropské“ na tomto nejslavnějším Kunderově románu má rozměr nikoli politický, ale existenciální. Je to neporozumění, tj. Sabinina snaha uniknout kýči, který „lidé chtěli vyrobit z jejího života“. V druhém případě se Kundera ke střední Evropě vztahuje především tam, kde se autor věnuje romanopiscům pocházejícím z této oblasti (F. Kafkovi a H. Brochovi), přičemž se také snaží postihnout jejich středoevropskou specifičnost, jakož i fakt, čím je jiná pro člověka se zkušeností za Železnou oponou a pro člověka ze Západu. Všechny tyto tři pokusy vytvářejí jakousi vyšší jednotu, v níž se z různých stran nasvěčují tytéž autorovy klíčové motivy a teze. K tomu, aby k nim vůbec došlo, musely být ovšem splněny dvě podmínky: život v Československu a zkušenost exilu, tj. pohled zevnitř i zevně. Jinak řečeno: v Kunderově koncepci střední Evropy nejde v první řadě ani tak o kritiku jaltského systému jako spíše o kritiku jeho recepce v zemích, které zůstaly na té lepší straně Železné opony. Jde o kritiku toho, jak snadno

jsme náchylní zbavovat se tázání a pochybování a podléhat sugestivně černobílým obrazům.

Emancipace prostřednictvím antipolitiky (György Konrád)

Bylo-li Kunderovi předhazováno, že „přenáší české komplexy na celé území, které sám označuje za střední Evropu“ (L. Szaruga), pak o konceptu sociologa a spisovatele **Györgyho Konráda** (nar. 1933) platí, že vykazuje výrazně maďarské rysy. Je cele ukotven v Maďarsku kadárovské éry „gulášového socialismu“, nadto jde o pohled člověka, který v tomto systému žije.

Konrád, stejně jako Kundera ad., nachází klíčový prvek novodobých středoevropských traumat v Jaltě, přičemž prvním v řetězci příčin vedoucích k této smlouvě (a posléze i k železné oponě) je mu francouzsko-německá rivalita. I on, obdobně, jako Kundera, shledává řešení problému svého regionu možné jen v rámci celé Evropy: „oslabením střední Evropy by mohla být oslabena celá Evropa“. Na rozdíl od Kundery, který se nepřímou dovolává pomoci (či aspoň pozornosti) Západu, Konrád říká, že „svobodu smíme očekávat jen od nás samotných“. Přitom historické lekce z let 1956, 1968 a 1981 podle něj ukázaly, že jaltský systém nelze změnit zevnitř. Konrád tedy nastoluje dost paradoxní situaci: musíme se postarat sami, nikdo jiný (ani Rusové, ani Západ, ani Američané) nám nepomůže, ale jakékoli politické změny zevnitř

nejdou možné. Jak je možné tento neřešitelný rébus rozlousknout? Tak, že se nad tyto danosti povzneseme. Být Středoevropanem totiž neznamená příslušnost k žádnému geopolitickému celku, ale jde o optiku. Řešení se tedy nachází ve sféře ducha. Osvobození vede nikoli cestou vzpoury, ale cestou reflexe; tedy ne tím, že si budeme stále znovu a znovu způsobovat nové porážky, ale že se dokážeme poučit z porážek minulých. Porážky jsou totiž „milníky na cestě východoevropského osvobození“. Značnou pozornost věnuje Konrád specifikům maďarské situace, konkrétně příčinám, proč se maďarská elita stala v sovětském bloku silnější než elity v jiných podrobených zemích. Řešením současné situace je podle Konráda *antipolitika*, tj. emancipace, jejímž hlavním nositelem je inteligence. Především ona by měla usilovat o co možno nejširší mezinárodní integraci, a tím i – nepřímou – o překonání jaltského bipolarismu. „Militaristický konflikt Východu se Západem,“ píše Konrád, který „suspenduje a oslabuje trh idejí mezinárodní intelektuální společnosti“, musí být oslaben pokusy budovat vyšší, nadnárodní a nadideologickou kulturní jednotu. Tato cesta k vyšší celku je zároveň i cestou k větší autonomii. Konrád navrhuje, aby se intelektuálové nespokojovali krátkodechými polemikami s vládnoucí mocí, neboť tím do značné míry přejímají její témata i optiku. Osvobození kultury a myšlení nevede cestou radikalizace ani polemiky, ale cestou co největší autonomie: „Neexistuje-li samostatná duchovní síla, je kultura pochlebovačná a falešná.“

Konrádova antipolitika vykazuje mnoho společného s Havlovou „nepolitickou politikou“, která byla formulována ve stejné době. V obou případech se jedná o postoj založený na principiálním odmítnutí moci. T. G. Ash, britský politolog, který se zabýval Konrádovým konceptem a srovnával

ho s paralelními koncepty V. Havla a A. Michnika, došel k poznání, že „antipolitika je důsledek života v porobě. Co z ní přežije případné vítězství?“ Ash tak vlastně zjišťuje, že v jádru se Konrádovi od panující moci tak úplně osvobodit nepodařilo. Jeho autonomie je do značné míry zaujetím místa, jež zůstává mocí nevyplněno. Ruku v ruce s tím jde i pojetí střední Evropy. To se cele přesouvá do sféry ducha – tento postoj se stane bezmála hlavní „definicí“

Konrád, stejně jako Kundera ad., nachází klíčový prvek novodobých středoevropských traumat v Jaltě, přičemž prvním v řetězci příčin vedoucích k této smlouvě (a posléze i k železné oponě) je mu francouzsko-německá rivalita.

střední Evropy, přinejmenším v období 80. let. Rodí se tedy z ducha protestu (proti Jaltě), touhy (po myšlenkové svobodě) a nostalgie (za světem, který ještě nebyl bipolárně rozdělen). Konrád, stejně jako Kundera, je autorem dvojdomým (myslítelem i romanopiscem). Blízký jeho „středoevropským meditacím“ je román *Spoluviník* (1978, samizdat) líčící život v bezčase kadárovské doby, a to očima outsidera, který trpí nedostatkem

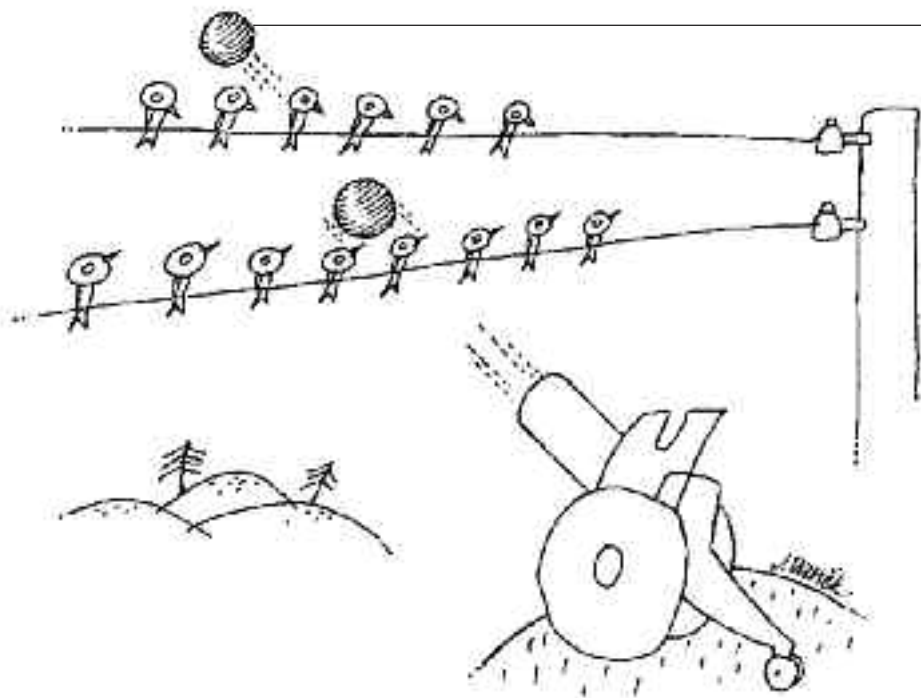
reality a žije v jakémsi hodnotovém prázdnu („Není pro tebe odpuštění, ani trestu.“). Konrád ukazuje, že střední Evropa je nerozpletnitelným klubkem, v němž dřívější pachatelé se později stávají oběťmi jiných pachatelů a kde ani tito pozdější pachatelé nejsou tak úplně pachateli, za něž bychom je, jako jejich oběti, chtěli považovat. V posledku jsme všichni „spoluviníky“ a žádné trauma se nám, Středoevropanům, nepřihází jen tak, bez historické příčiny, tj. bez tlaku „velkých“ dějin.

(Text vychází ze dvou kapitol Jiří Trávniček /ed./: *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*. Brno, Host 2009)

Jiří Trávniček je profesorem české literatury. Působí v Ústavu pro českou literaturu AV ČR a na FF UK. Zabývá se literaturou a hermeneutikou. jiritravnicek@seznam.cz

Literatura

- Milan Kundera, „Únos Západu“, *Pro-měny*, 23, 1986, č. 1
- Milan Kundera, *Nesnesitelná lehkost bytí*, Brno 2006 [1984]
- Leszek Szaruga, „Der Körper Ru lands“. In: Baumeister, Hans-Peter – Boldt, Frank – Mészáros, György, *Mitteleuropa. Traum oder Trauma?*, Bremen 1988
- György Konrád, *Antipolitik Mitteleuropäische Meditationen*, přel. Hans-Henning Paetzke. Frankfurt am Main 1985
- György Konrád, *Spoluviník*. Přel. Drahomíra Novotná, Praha 1990 [1978]
- Timothy Garton Ash, *Středoevropan volbou*, přel. Anna Grušová, Praha 1992

Vojna a mír jako setkání literatury a politiky

Zdeněk Zbořil

Ve své poslední esejistické sbírce *Une rencontre* (Setkání) má Milan Kundera kapitolu věnovanou Anatolu Francovi a jeho románu *Bohové žízní*. V ní píše o svém překvapení, že francouzská historiografie nevěnuje tomuto obrazu revoluce žádnou pozornost. Domnívá se, že tomu je tak proto, že kniha o tom, co se stalo v letech této občanské války v době míru, neříká nic nového. To nové, objevené, co kniha obsahuje, se ale týká postav, hrdinů nebo obětí revoluce, bídáků nebo čestných poctivců a konstatuje, že *...pro Anatola France je historická situace reflektorem, jehož světlo odhaluje člověka jako existenciální problém. A v tom je moudrost tohoto nejevropštějšího ze všech umění, kterým je román. Bez existenciálního zamyšlení, s pouhými morálními jistotami, budou lidé vycházet z velkých zkoušek dějin stejně hloupí, jako když do nich vstupovali.*

Dějiny, existenciálně prožité dějinné příběhy nebo osudy hrdinů mohou být učitelí života, jak si při nejrůznějších příležitostech stále opakujeme. Ale není dnes světové písemnictví, to

poučné i zábavné, a zejména to, které se zabývá válkou a mírem, jen *Le Petite histoire de la desinformation*, jak o něm píše Vladimír Volfkoff, když se zabývá zneužíváním obrazů, které stejně jako slova úto-

čí na emoce a ohlupují? Nejsou dějiny světového písemnictví jen logomachii, slovičkářením, verbalismem – používáním slov bez ohledu na jejich význam, ale s ohledem na představy nebo dokonce jen instinkty, které jsou v místě a čase s nimi spojené? A nepodílejí se literatura, stejně jako texty o mezinárodní politice nebo tuto politiku vytvářející, na existenci *Global Information Structures*, ve skutečnosti celé soustavy autopoietických systémů, které už nejsou pod kontrolou svých autorů nebo *scholars*, kteří nabízejí své texty službám, které jsou spíše tajné, než zpravodajské? Nehledají právě tyto služby své spolupracovníky mezi literáty, básníky, dramatiky nebo scénáristy? A neměli bychom proto také studovat poetiku textů *zpravodajské komunity* a její schopnost používat metaforu k označování již označeného?

Mezi čtyřmi jezci z Apokalypsy má *válka* význam iniciační, protože mor, hlad a smrt jsou jen jejími důsledky. V Evropě a mezi křesťany je proto vnímána nejen jako bezútěšná realita, ale jako jeden z příběhů zaznamenaných už v knize knih. Ty můžeme, vedle nezanedbávání funkcí kultovních, číst také jako drama (Starý zákon), poesii (Píseň Šalamounova) nebo román o *Ukřižování* a *Vzkříšení*. Není to ale také reportáž napsaná *pod znamením kříže*, která lákala autory napodobovat tento žánr po staletí a vypůjčovat si z něho symboly? Česko-americký slavista Petr Steiner označil, trochu provokativně, Fučíkovu Reportáž psanou na oprátce za *romanci*, ve které se autor stylizuje do biblické oběti, a to je pro něho hlavním důvodem vzniku této knihy. Romance, jako literární žánr, se stala reportáží a Steiner parafrázuje Aristotelovu Poetiku, když píše, že *Fučík se často stylizoval do role Ježíše Krista, šířitele pravé víry*, a proto se *...ve svých textech vědomě snažil zobrazit svět ne takový jako je, nýbrž jaký by měl být.*

V české literatuře bychom našli příběhy takových hrdinů, kteří jsou zároveň oběťmi, hned několik, a to bez ohledu na to, zda prožívali své osudy v dobách míru nebo dobách válečných. Jiří Mucha nenapsal jen válečný deník *Oheň proti ohni*, ale i *Studené slunce*, jakýsi autobio-

grafický a filosofický esej o době mírové, poskládaný z úvah o životě v pracovním táboře. Karel Pecka prožíval svou *Horečku* sice na svobodě, ale jako *obraz doby*, ve které jeho generační druhové během poprav svých politických odpůrců i soudruhů stejně horečnatě zpívali *Zítřka se bude tančit všude!*

Zvolíme-li jen několik úhlů pohledu na světovou nebo českou literaturu, budeme překvapeni, jak často i ty nejsentimentálnější příběhy jsou zasazeny do atraktivního politického nebo mezinárodněpolitického prostředí. A protože v Evropě stále ještě čteme historii a politické dějiny jako válečné příběhy a o dobách míru píšeme jako o přestávkách mezi válkami, setkávají se vojna a mír s národním a mezinárodním písemnictvím bez ohledu na to, zda se jedná o fiktivní minulost nebo neméně utopickou budoucnost.

Když Miloš Zeman varuje, že *...Češi mají nejhůře předvídatelnou minulost*, myslí tím také to, že podobně zápasí se svou historií i budoucností různí národové od počátku dějin. Také oni pracují s několika modely, paradigmaty, strukturami, archetypy a stereotypy, které není možné, aniž by jejich texty byly zapamatovatelné, a proto žádané, opomenout. Podobně jako psychické síly, city a impulsy, nebo dokonce, jak říkal Vilfredo Pareto v souvislosti s nelogickou lidskou činností, rezidua nebo derivate, pudry nebo vysvětlování a ospravedlňování.

Vojna a mír, jak překládáme Tolstého epopej o francouzském tažení na Rus a o jeho celoevropských a všelidských historických souvislostech, je zajímavá právě svým existenciálním akcentem. Protiklad i jednota života a smrti, lásky a nenávisti, poznání a bloudění v nevědomosti je už od knihy Genesis stále atraktivní. Je lhostejné, zda se jedná o osudy hrdinů nebo obětí, *mlhu válek* či mírových jednání, kdy *Evropa tančila valčík*, o věci veřejné v prostoru mezinárodním, o příběhy a dramata s časovým odstupem sepsaná jako nová skutečnost.

Podle Kundery L. N. Tolstoj ve svém rozkladu k Vojně a míru popírá, že by historie byla dílem velkých osobností. Ty, podle jeho názoru, *byly nevědomými*

nástroji Historie, vykonávaly dílo, jejichž smysl jim unikl a ...sledující své osobní zájmy, lidé směřovali ke společnému cíli, o němž žádný z nich, ani Napoleon, ani car Alexander, tím méně nějaký anonymní voják, neměl nejmenší tušení.

Lze to doložit propagandistickým využitím Tolstého příběhu *Vlastenecké války* J. V. Stalinem, který obranu proti německé agresi v roce 1941 nazval *Velkou vlasteneckou válkou*. Také sepsání *Sevastopolských povídek*, popisujících bombardování Sevastopolu za krymské války, nepřestávalo šokovat evropské pacifisty až do roku 1914, kdy se literatura a politika setkávají nad novými tématy válečnými a historickými, fikcemi minulosti i budoucnosti.

Alexander Solženicyn je dnes považován většinou jen za autora *Jednoho dne Ivana Denisoviče*, *Souostroví Gulag* nebo *Rudého kola*, ale možná, že někdy v budoucnosti budou populárnější romány/reportáže či osobní vzpomínky shrnuté v *Rakovině* a *V prvním kruhu* nebo dokonce v historickém zamyšlení *Srpen 1914*.

Solženicyn nepoužívá jazyka teorie mezinárodních vztahů (i když popisuje sovětskou *vnitřní kolonizaci*), ani *zábavných čtení*, ale je zajímavý tím, že klade otázky, které dosud nikdo jiný nepoložil. Jeho texty obsahují nejen fakta nebo exprese, ale jsou také apelativní, jako u nás ne příliš často vzpomínaný esej či politický pamflet *Nežít se lži!* (1974), inspirující celou jednu generaci opozice vůči komunistickému režimu. Ale všechny dokumentují ono existenciální *romanopisecké* prožití, podobně

jako se děje u mnoha dalších ruských autorů. Počínaje třeba posledním ruským letopiscem, prvním historikem nebo preromantickým spisovatelem N. M. Karamzinem, který vydává na začátku 19. sto-

letí *Istoriji gosudarstva rossijskovo*. Tato metodologická kompilace ruských letopisů a Micheletových Dějin francouzské revoluce se podle slov ruských revolucionářů 19. století stala jejich *biblií* a dostalo se jí nové pozornosti dokonce i v letech *obnovování ruské státnosti* v pojelecinovském období.

V ČSR velebný autor knihy *Rusko a Evropa*, s podtitulem *Sociologické analýzy a Studie o duchovních proudech*, se v rozsáhlém úvodu vyznává z nezbytnosti studovat tento v posledních třech stoletích stále zajímavý mezinárodněpolitický problém z hlediska literární tvorby nejen F. M. Dostojevského a jeho předchůdců, ale i genera-

ci následujících. Proto jeho pojednání o vztahu Ruska a Evropy a Evropy a Ruska obsahuje kapitolu *Boj o boha – F. M. Dostojevskij a nihilismus*, ale i *Titanismus či humanitismus? Od Puškina ke Gorkému...*

Přeskočíme-li několik desetiletí a vezmeme-li do ruky historickou reportáž či naučnou publicistiku A. V. Lukina *Nevědomost proti Nespravedlnosti. Politická kultura ruských demokratů, 1895–1991*, pojednávající o ruském/sovětském disentu, zdá se nám, jako by existovala kontinuita toho, jak ruská literatura reflektovala postavení Ruska v mezinárodní politice, nebo jak mezinárodní politika ovlivňovala ruskou, sovětskou a opět ruskou literaturu. Není snad lepšího příkla-

Vojna a mír, jak překládáme Tolstého epopej o francouzském tažení na Rus a o jeho celoevropských a všelidských historických souvislostech, je zajímavá právě svým existenciálním akcentem. Protiklad i jednota života a smrti, lásky a nenávisti, poznání a bloudění v nevědomosti je už od knihy Genesis stále atraktivní.

du než Sorokinova anti-utopie *Den opričníka – carské Rusko v roce 2027*, která navazuje na tradici politických fikcí, kterou známe ze světové literární historie, a která je obrazem obav současných politiků i studentů politiky z ruské budoucnosti.

Nejen ruská literatura je *reziduálně* a *derivačně* propojena s politikou. Do češtiny máme dávno přeložený Multatuliho autobiografický román koloniálního úředníka *Max Havelaar*, jehož fiktivní hrdina způsobil v Nizozemsku, v druhé polovině 19. století, pád vlády, volební vítězství liberálů, liberalismu a *etické politiky*, která vyvolala reformy, export evropského socialismu a nacionalismu, dokonce i v jeho nacionálně socialistické podobě, a konečně dekolonizaci velké části jihovýchodní Asie. I v této souvislosti si můžeme položit otázku, jaký je vztah politiky a literatury bez psychologizování, ale s důrazem na apelativní nebo mobilizační funkce literatury.

Popularita Hemingwayovy reportáže/románu *Komu zvoní hrana*, Remarquova *Na západní frontě klid*, Fučíkovy *Reportáže psané na oprátce* a Stefana Heyma *Křížáků na Západě* se už dlouho zdá být dočasná, ale až se *politické struktury* současného světa opět otřesou, snadno uvěříme tomu, proč byly ve své době tyto knihy tak populární, a také proč se málokdo ptal, kde končí nebo začíná pravda, kdy autoři popisují, co prožili nebo co přejímají z *vyprávění starců*.

Ať již jde o antické drama, historický román nebo politickou fikci, jsou tato díla populárnější než realita, ale málokdy jsou originální. Popisují to, co jen s malou mírou pravděpodobnosti bylo nebo bude, ale jsou zábavné, jejich mimesis i projektivnost se stávají obecným vlastnictvím, dávají vzniknout příkladům nebo analogiím a kodifikují jazyk politiky, někdy záměrně, ale častěji spontánně.

Charaktery shakespearovských hrdinů, dnes na evropských jevištích představovaných jako panoptikální zrůdy navlečené do konfekční parády barevných magazínů pro paní a dívky 21. století si ale vypůjčuje Václav Havel ve svém *Odcházení*, které je divadelní hrou i vyznáním autora, který se možná (jak napsal Ludvík Vaculík) kdysi *stal spisovatelem, aby mohl být politikem*.

Americký neonacista William Pierce, alias Ed Turner, ve své politické fikci z roku 1978, popsal zánik světa v nukleární válce Spojených států a Sovětského svazu. V jeho fikci nejde ale o starogermánský *rag-narok*, ale o shoření biosféry. Popis je tak realistický, že anonymní agent FBI o této knize prohlásil, že by mohla být návodem k útokům 11. září na New York, Pentagon a Washington, a to bez ohledu na to, zda existovala, nebo nikoli jejich islámská interpretace. I tento text obsahuje prvek eschatologického mýtu, který vypovídá o tom, jak nějaký politický pořádek zanikne.

Můžeme ale i pochybovat o tom, že by čtenáři literárních zobrazení minulosti nebo budoucnosti je dokázali existenciálně prožívat. Jedním z mnoha důkazů nám budiž u nás dnes téměř všeobecná ignorance *Znamení moci* Jana Zahradníčka, dokončená ještě před autorovým uvězněním v létě 1951. Už dávno o něm bylo napsáno, že v něm jsou *...signály blížícího se konce vysloveny nejnaléhavěji. Výraz se místy blíží pamfletu, jindy verš připomíná modlitbu či ódu*. Podobně bychom mohli psát o Durychovu barokním *Bloudění*, které je asi nejvýznamnějším českým románem o době Valdštejnově a *existenciálním zamyšlením* nad fakty třeba Pekařovy *Knihy o Kosti*.

Nové české příběhy o válce v míru nebo o *třetím odboji* poslaly do zapomnění monumentální Medkovu *Legionářskou*

Epopej z let 1931–1936, ale přestáneme-li se pohybovat na polích válečných a na revolučních barikádách, shledáme s překvapením, že epické a lyrické prvky literárních děl se dostávají jednak do soupisů mezinárodněpolitických událostí, jednak do vyprávěných a tradovaných *romancí*, za které jsou odpovědní nejen autoři historických příběhů, ale i pitoreskní byrokrati, kteří činili svět Franze Kafky *stále těsnějším*.

Snad ne jen jako marginálii uvedme, že nedávno vydaný sborník *Vládcové vesmíru* připomněl dnes většině českých čtenářů téměř neznámý román Jana Bardy *Převychování* z roku 1931. Byl napsán dávno před Orwelovou *Farmou zvířat* nebo 1984, před vznikem německých koncentráků, stalinského teroru v SSSR a politických procesů let 1948–1954 v ČSR. Je v něm popsána *socialistická revoluce*, doba, kdy lidé nemají jména a jsou označeni symboly a čísly. Vše *staré* je odmítáno, *staré knihy* nikdo nesmí číst pod hrozbou trestu smrti. *Nové*, i když je to jen futuristické *salto mortale*, je novým kategoričným imperativem. Netrvalo ani tři roky od vydání Bardova textu, než se v Německu a SSSR začaly pálit knihy a zakazovat psát literární díla, než se objevila vytetovaná čísla na levém předloktí, než si celý svět zopakoval to, co už bylo napsáno.

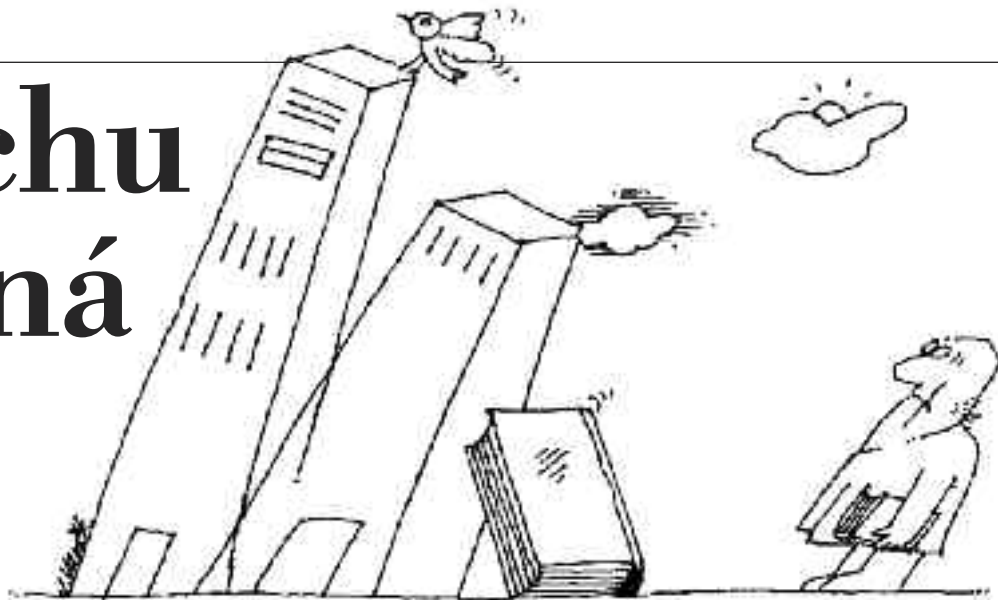
I když se dokážeme vzdálit *hrdinství šustící papírem* (jak někde napsal Alexander Budka), stále nás budou pronásledovat stíny lvů a lišek, obětních beránek a mesiášů, extremistů a excentriků, jak jsou zvěčněny v mýtech a eposech, ale třeba i ve filosofických úvahách o Leviathanovi a Behemothovi. Ale i ti zůstanou jen Kunderovými *lidmi krácejícími mlhou*, nebudeme-li vidět mlhu samotnou. Budeme se *...pohoršovat nad jejich omyly, ale mlha jako by kolem nich nebyla...*, ale také se ptát *Kdo víc byl postižen slepotou, Majakovský, který psal poemu o Leninovi a netušil, kam leninismus povede? ...Nevidět mlhu na cestě Majakovského znamená zapomenout, co to je člověk, zapomenout, kdo jsem my sami*.

Literatura

- Barda: *Převychování*, 1931 in *Vládcové vesmíru*, Praha 2009
- Karamzin, N. M.: *Obrazy z dějin Ruska*, Odeon 1984
- Evropan Milan Kundera, Praha 2010
- A. V. Lukin: *Nevědomost proti Nespravedlnosti. Politická kultura ruských demokratů, 1895–1991*
- Masaryk, T. G. *Rusko a Evropa*, Praha: Leichter 1930

Zdeněk Zbořil je historik, indonesista a politolog. zboril@iir.cz

Trochu jiná válka

Jedenácté září, „válka proti teroru“ a její obraz v současné americké literatuře

Ladislav Nagy

„Válka proti teroru“, vyhlášená prezidentem Bushem, znamenala pro Američany velkou změnu. Ta se projevila jednak jejich vojenským angažmá v Afghánistánu a posléze v Iráku, zároveň však změnila život uvnitř Spojených států samotných. Země se totiž najednou ocitla ve válce, která se dotkla – skrze atentáty z 11. září – jejího území. To byla pro Američany zcela nová, šokující zkušenost, za poslední století se zúčastnili obou světových válek, bojovali ve Vietnamu a Koreji, nicméně na území samotných Spojených států se naposledy bojovalo za občanské války v šedesátých letech 19. století. Je jasné, že tento otřes se projevil na životě společnosti, zejména na zpřísnění bezpečnostních opatření, což hodně liberálně smýšlejících Američanů neslo dosti těžce, a nová opatření, společně se strachem z teroristického útoku, přispěla ke stísněné atmosféře ve společnosti.

Je zvláštní, jak dlouho americkým autorům trvalo, než se pokusili literárně zpracovat novou realitu, jejíž příčinou byl útok na Světové obchodní centrum. Na druhé straně je tato opatrnost, možná i zdráhavost v něčem logická – vzhledem k tomu, o jak dodnes citlivé téma jde, skrývá každý takový pokus velké nebezpečí, že upadne do trapného patosu, že hodně lidí naštvě, či dokonce raní. Na druhou stranu však šlo o téma natolik atraktivní, že bylo jen otázkou času, kdy někdo tuto odvahu najde. Překvapivé bylo, kolik autorů se motivu padajících dvojčet najednou chopilo: Jonathan Safran

Foer (*Příšerně nahlas a k nevěře blízko*), Paul Auster (*Brooklynské pošetilosti*), Ken Kalfus (*Americký problém*), Don DeLillo (*Padající muž*), Benjamin Kunkel (*Nerozhodnost*), Frederic Beidbeger (*Okna otevřená do světa*), Lionel Shriver (*Svět po narozeninovém večítku*), Jay McInerney (*Dobrý život*) nebo Claire Messudová (*Císařovy děti*). Všechny tyto knihy sdílejí kromě tématu ještě jedno: zdaleka nepotvrzují obavy, které zcela byly na místě. Ani jedna z nich není patetická, ani jedna urážlivá a všechny velice inspirativní.

Společně mají i to, že teroristický útok vnímají v širších souvislostech. Ano, atak

na dva newyorské mrakodrapy měl symbolický význam, neboť zasáhl budovy, jejichž samotné jméno evokovalo, že jsou jakýmsi středem světového obchodu, a tudíž i srdcem amerického hospodářského života a prosperity západního světa. Chtěl bych se zde podívat na tři knihy, které v nedávné době vyšly v českém překladu.

První z nich byl *Americký problém* autora Kena Kalfuse, který dlouhá léta působil jako publicista a autor cestopisných reportáží. V románu předkládá čtenáři příběh rozpadu jednoho manželství, včetně všech těch tahanic, naschválů a podezírání, přičemž tento příběh je miniaturním odrazem rozpadu, který probíhá ve společnosti. Jako satirik je Kalfus nesmířitelný a má řadu dobrých nápadů, které jsou velice často produktem bystrého sledování okolní reality – kupříkladu pasáž popisující trable módních návrhářů s hledáním vhodných modelů po útoku, kdy panovaly všeobecné obavy z toho dát najevo jakoukoli jinou emoci než zármutek. Kalfus je ale i pozorným a bystrým čtenářem americké literatury: je až s podivem, kolik různých vyčtených situací, scének či aluzí se mu do románu podařilo promítnout, ovšem vůbec to nepůsobí rušivě či nepřístojně.

Osvěžující je i jeho satirický tón, který nejsilněji zaznívá v příběhu rozvádějící se dvojice. Celý národ smutní nad ztrátou

symbolu svého blahobytu, ovšem dva protagonisté příběhu spíše litují toho, že jeho druh zkáže o fous unikl. Schválnosti, které dělají tomu druhému, se stupňují a nabírají tak rozličných podob, takže po chvíli je jasné, že zrcadlí problémy a války, jež zmítají světem. Kenu Kalfusovi se podařilo vytvořit zdařilou satiru americké společnosti začátku nového tisíciletí – *Americký problém* je především velice hezkým obrázkem toho, co se stane, když se americký sen promění v noční můru.

Velmi originální je román Claire Messudové, který vyšel pod názvem *Císařovy děti*. Možná i motiv padajících věží (samotná událost se přihodí až ve třetí čtvrtině románu a není jeho hlavním tématem, spíše motivem) přispěl k tomu, že si kniha získala tak rychle zaslouženou pozornost čtenářů – *Císařovy děti* skutečně jsou jejím dosud nejlepším dílem.

V podstatě by šlo říct, že v *Císařových dětech* spojila přednosti všech svých předchozích knih: brilantní schopnost zachytit letnými črtami určité milieu – zde intelektuální smetánku New Yorku, tedy prostředí, které sama důvěrně zná; smysl pro miniaturu; psychologická drobnokresba; a v neposlední řadě schopnost podat postavy v celé jejich komplexnosti, tedy nikoli jako obyčejné „typy“. Satirou zde Messudová pálí tak trochu do vlastních řad a možná právě intimní znalost oněch rádob liberálních, ale přitom vlastně úzkoprsých, namyšlených a i pokryteckých kruhů kolem amerických intelektuálních periodik dodává knize nebyvalé přesvědčivosti a naléhavosti. Ale redukovat tuto komedii mravů jen na satiru by bylo dosti ochuzující, protože protagonisté románu Messudové neslouží pouze k dosažení satirického cíle – vytváří postavy, které působí dojmem, jako by skutečně žily vlastním životem.

Předzvěst blížící se apokalypsy je základem knihy – Messudová nám představí trojici mladých, na první pohled úspěšných lidí; a vzápětí jemně naznačí, nakolik je jejich úspěšnost iluzorní, na jak hliněných nohou stojí a jak záhy se může propadnout ve zkázu. Totéž platí o celém městě, které je podáno s delillovskou přesností. Claire Messudové se v *Císařových dětech* podařilo něco, o co v *Lon-*

dýnských polích usiloval Martin Amis, totiž v apokalyptickém ladění ukázat povrchnost a křehkost namyšlené euro-americké kultury. Claire Messudová činí totéž, ovšem s tím rozdílem, že tam, kde Amis nabízí typy, ona dokáže nabídnout skutečné postavy.

Don DeLillo román o 11. září napsat musel, a to zdaleka nejen proto, že se nějaký komentář od jednoho z největších amerických spisovatelů prostě čekal. Pokud je mezi současnými anglosaskými spisovateli někdo, jemuž téma teroristických útoků na světovou velmoc „padne“, je to právě Don DeLillo. Vždyť tento mistr paranoidních vizí a apokalyptických výjevů se jím zabývá v celé své tvorbě. Předtuchu apokalypsy čteme ve vynikajícím eposu *Podsvětí*, letecký teroristický útok na Spojené státy předpovídá ve svém snad nejlepším románu *Bílý šum* a motivy zkázy civilizace stojící na hliněných nohách se objevují v téměř každé z jeho patnácti knih.

Padající muž je teprve třetí DeLillovo dílo, které můžeme číst v češtině, přičemž je třeba podotknout, že to vůbec první, které česky vyšlo, *Bílý šum* ve Votobii, je kvůli zoufalému překladu prakticky nečitelné, takže vlastně zbývají překlady dva: kromě *Padajícího muže* ještě osmisetstránkové *Podsvětí*.

Padající muž je inspirován snímkem agentury AP, jež krátce po tragédii otiskla většina světových médií. Snímek zachycuje jednu ze zoufalých obětí, které zůstaly uvězněny v horních patrech mrakodrapů a před smrtí v plamenech daly přednost smrti na dlažbě. Na rozdíl od většiny fotografií padajících obětí působí snímek tohoto neznámého muže jako aranžovaný – muž

je zachycen přímo mezi dvěma mrakodrapy v dokonalé geometrické rovnováze, jeho tělo působí vyrovnaně, jako by se oběť smířila s nevyhnutelností smrti a v klidné póze jí střemhlav letěla vstříc. Z mrazivé fotografie se stal záhy symbol – a DeLillo ve svém románu zachycuje umělce, performeru, který zavěšen nad ulicemi New Yorku pózu muže ze snímku napodobuje. Opakováním symbolu se tak vytváří rituál, jakýsi exorcismus, jenž má pomoci společnosti zbavit se kolektivního traumatu.

Je příznačné, že ústředním motivem, anebo spíše obrazem, posledního DeLillova románu je padající tělo. Tělesnost je dominantním tématem jeho posledních próz, románu *Cosmopolis*, v němž zachycuje pád mladého finančníka (dnes by šlo tento text chápat jako další autorovu prorockou vizi, jež došla naplnění v podobě finanční krize) a novely *Tatér*, ve které se DeLillo vrací prostřednictvím motivu břichomluvectví k samotným kořenům americké literatury, konkrétně ke „gotickým“ románům Charlese Brockdena Browna. Jenže zatímco u zakladatelů americké literatury mělo „tělo“ ještě jakýsi transcendentní rozměr, dnes po „smrti Boha“, ukazuje DeLillo, se stává pouhým nástrojem, plátnem, hřištěm, na němž lze rozehrávat rozličné hry.

Padající muž nás staví přímo do centra apokalypsy. S protagonistou románu Keithem Neudeckerem se setkáváme s coby bezejmenným přeživším uprostřed katastrofy, tedy krátce po pádu jižního mrakodrapu. „Už to nebyla ulice, ale svět, čas a prostor padajícího popela, skoro noc. Šel směrem na sever, troskami a blátem, všude kolem utíkali lidé, na obličej si tisk-

Asi stěží lze říct, že by vnímání nové americké reality bylo nějak jednoduché, nicméně přesto mají všechny romány jeden prvek společný: vnímají události z počátku 21. století jako apokalyptickou ránu, která nebyla ani tak děsivá počtem obětí jako spíše hrůzou, kterou zasela do kdysi tak sebevědomé a neohrožené americké společnosti.

li ručníky a přes hlavu měli přehozená saka... Běželi a padali, někteří, zmateně a neladně mezi hroučícími se troskami, jiní se schovávali pod auta... Vzduch se dosud chvěl hřmotem, bortivým rachotem pádu. Takhle teď vypadal svět. Ulicemi se valil kouř a popel, zahýbal za rohy, vyrážel zpoza nároží, v seizmických vlnách dýmu poletovaly kancelářské papíry, listy s ostrými okraji se třepetavě hnaly kolem, věci z jiného světa v dopoledním soumraku.“ Keith Neudecker je jedním z těch, kteří katastrofu přežili. V jeho postavě jako by se DeLillo vracel k samotným počátkům anglicky psané literatury, ke středověkému dramatu *Kdožkolivěk*, v němž je obyčejný člověk, titulní *Kdožkolivěk*, pozván do nebe, aby se zde poklonil Bohu, který si stěžuje, že člověk se stará jen o peníze a blahobyt a na Boha zapomíná. *Kdožkolivěk* není žádný hrdina, je to naprosto obyčejný člověk – a právě takovou postavou je i Keith Neudecker. V DeLillově románu není pro silné hrdiny místo, ostatně apokalypsa nic takového neumožňuje. A kniha je o to silnější, že se o žádný pathos nebo znázornění hrdinství nepokouší. Zachycuje obyčejné, průměrné lidi, herce ve hře, které nemohou, anebo možná ani nechťejí porozumět. To neplatí jen o Keithovi, ale i o jednom z atentátníků, do jehož myslí nás nechá DeLillo nahlédnout.

Keith, otřesený a zraněný, odchází z místa katastrofy s cizí aktovkou a místo do nemocnice zamíří v šoku ke své ženě, s níž už přes rok nežije. Jde za ní, protože katastrofa, již správně instinktivně vnímá jako zhroucení celého svého světa, mu vnukne myšlenku, že by se měl pokusit vyřešit to, co mezi ním a jeho ženou Lianne, novinářkou, jež vede terapeutickou skupinu pacientů trpících Alzheimerovou chorobou, zůstalo nevyřešené a nevyřčené. Když se vzpomíná

z prvotního šoku, snaží se vyhledat majitelku aktovky, kterou si ze Světového obchodního centra přinesl. Právě setkání s Florence Givensovou, jak se dotyčná jmenuje, patří k nejsilnějším místům celého románu. Mezi Keithem a Florence vzniká krátký milostný román, jehož základem však není milostné vzplanutí, nýbrž hledání útěchy, cesty z traumatu. A zde se opět dostáváme k motivu tělesnosti: Keith i Florence si na okamžik myslí, že způsobem, jak se zbavit sdíleného prožitku hrůzy, je tělesné spojení. I to se však záhy ukazuje jako iluze.

DeLilloův obraz Ameriky po jedenáctém září je bezútěšný. Trauma postihlo všechny. Zvláště děsivý je zejména portrét malých dětí přitisknutých k oknu a vyhlížejících dalekohledy „další letadla“. To, co se na první pohled může jevit jako dětské nadšení pro senzaci, se při pozornějším pohledu ukazuje jako hluboká rána, kterou ani čas nezhojí.

Asi těžší lze říct, že by vnímání nové americké reality bylo nějak jednotilé, nicméně přesto mají všechny romány jeden prvek společný: vnímají události z počátku 21. století jako apokalyptickou ránu, která nebyla ani tak děsivá počtem obětí jako spíše hrůzou, kterou zasela do kdysi tak sebevědomé a neohrožené americké společnosti. Američané se dostali do války, v níž byli nuceni ztratit nejen lidské životy, ale především sebevědomí a víru v budoucnost. Všechny z výše zmíněných románů též reflektují, do jaké míry je naše obecně sdílená víra v pokrok a bezpečnost iluzorní: stačí pár jedinců a hrdá supervelmoc se začne zmítat v chapadlech strachu.

Ladislav Nagy je

překladatel a literární kritik.

Působí v Ústavu anglického

jazyka a literatury FF Jihočeské

univerzity.

lnagy@ff.jcu.cz

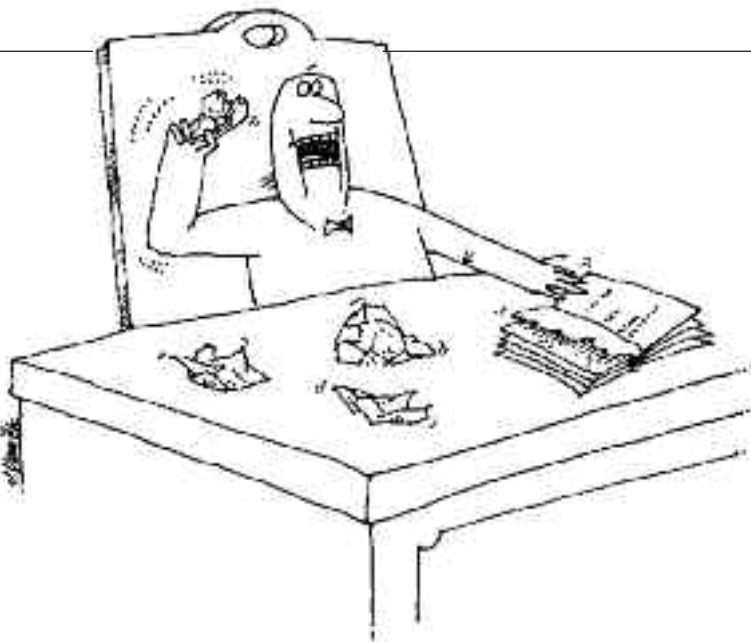
Ruská literatura

jako zdvižený prst

Libor Dvořák

Samoděržavné Rusko, odkojené tradicí takových absolutistických vládců, jako byli Ivan IV. a Petr I., nikdy či téměř nikdy nemělo dostatečně reprezentativní a hlavně veřejnou tribunu pro otevřenou výměnu společensko-politických, filosofických, sociologických či historiografických názorů a představ. Roli této tribuny proto na dlouhá dvě století přebírá krásná literatura a žánry s ní těsně či volně související. Toto údobí končí prakticky až Gorbačovovou perestrojkou, kdy se politické diskuse dostávají tam, kam patří – do zastupitelských orgánů, do sdělovacích prostředků, do programů veřejných diskusí a debat. Dlužno hned v úvodu podotknout, že toto období dlouho netrvalo a že dnes se do ruského společenského, a především politického života znovu vrací nešvary, které ruské beletrii někdejší nakrátko pozapomenuté úkoly zase vrací.

Otcem politického traktátu, přioděného do literární formy, byl bezesporu myslitel, básník a spisovatel šlechtického původu Alexandr Radiščev (1749–1802). Ten, až po celou první polovinu svého ži-

vota zaměstnán v carském státním aparátu, dospívá pod vlivem francouzských osvícenců postupně k přesvědčení, že ruský státní systém je třeba zcela zásadně reformovat. Aby mohl své názory veřejně šířit, zakládá roku 1789 vlastní tiskárnu a o rok později v ní vydává svou nejslavnější knihu **Cesta z Petrohradu do Moskvy**. V zásadě mu v tomto politickém cestopise jde o to, aby strhl pozornost liberálně naladěné části šlechty k ostudnému fenoménu nevolnictví. Proto se jejím hrdinou stává lid, který je hybnou silou každé revoluce, a pokrokový šlechtic, zprětrhávající pouta se světem, z nějž vzešel, a stávající se „prorokem svobody“.

Osud této knihy i jejího autora byl pro dobu a místo, kde se odehrával, příznačný: Tehdejší ruská panovnice Kateřina II. se vcelku oprávněně domnívala, že podobné dílo je jak pro ni, tak pro její moc nebezpečné. Proto byl náklad knihy zabaven, sám Radiščev zatčen, postaven před soud a původně dokonce odsouzen k smrti. Za literární dílo... Péči velkého hříšníka vyznavače hraběte Voroncova, byl Radiščevovi trest nakonec změněn na 10 let vyhnanství. Osvobození se dočkal až po Kateřině smrti v roce 1796. Její syn Pavel Radiščevovi dovolil vrátit se na rodný statek v kalužské gubernii a žít tam pod policejním dohledem. Skutečné svobody se však spisovatel dočkal až v roce 1797 za vlády cara Alexandra I. Stává se dokonce členem Komise pro sestavování zákonů. Jeho nové výpady proti ruskému nevolnictví ho však opět staví do role vyšetřovaného a on pod dojmem obav z nového trestu končí roku 1802 svůj život sebevraždou, čímž ostatně do důsledku realizuje svůj názor na dobrovolný odchod ze života jakožto formu společenského protestu.

Podobným univerzálně koncipovaným dílem byl o sedm desítek let později další často připomínaný román, tentokrát z pera jednoho z tehdejších revolučních demokratů Nikolaje Černyševského – **Co dělat?** Tato rétorická otázka ostatně zůstává pro ruské vzdělance důležitým intelektuálním emblémem podnes. Ostatně pro jeden svůj spisek si ji vypůjčil i Lenin. Zápletka románu je sice milostná a z hlediska čistě literárního a estetického toto základní Černyševského dílo nijak významných kvalit nedosahuje, spíše naopak. Musíme si ovšem uvědomit, že tendence umění, jeho služebnost, byla pro revolucionáře Černyševského a jemu podobné programem. Román, šířící revoluční myšlenky, v každém případě znamenal v Rusku druhé poloviny 19. století senzaci a jeho společenská odezva literární nedostatky díla zcela přehlušila.

Literatura po bolševickém převratu

Asi prvním světoznámým ruským porevolučním literárním dílem s jasnými politickými apely je antiutopický román Jevgenije Zamjatina **My** (1920). Je to zcela jasná, přehledná a zničující kritika tehdy se právě rodících plodů bolševického převratu. Místo fabule příběhu o přísně uspořádané a reglementované společnosti s lidmi označenými čísly (hlavní hrdina se jmenuje D-503),

snad alespoň jeden výmluvný citát: „...*představte si dvě misky vah – na jedné leží gram, na druhé tuna, na jedné „já“, na druhé „My“, Jednotný stát. Připustit, že „já“ může mít nějaká „práva“ ve vztahu k státu, je totéž jako připustit, že gram může vyvážit tunu, to je přece jasné. Z toho plyne dělba: tuna má právo, gram povinnost, a jediná cesta od nicoty k velikosti je zapomenout, že jsem gram, a cítit se miliontinou tuny.*“ Není divu, že Zamjatina po vydání tohoto románu jako jednoho z prvních literátů čekalo to, co po něm byly nuceny opakovat desítky dalších – nedobrovolné opuštění vlasti.

Velmi zajímavé ze zorného úhlu, který v pohledu na ruskou literaturu uplatňujeme tentokrát, je období stalinské hrůzovlády. Tvrdě kritická díla samozřejmě vznikala i v letech 1924–1953, kdy tento zřejmě největší tyran v lidských dějinách stál v čele SSSR. Knihy jako Grosmanův **Život a osud** či novela **Panta rei**, Dombrovského **Fakulta zbytečných věcí**, **Bílé pláště** Vladimira Dudinceva a desítky a desítky dalších byly sice napsány, ale ve stalinském a postalinském Sovětském svazu vyjít nemohly a prvních vydání ve své vlasti se dočkaly až na přelomu 80. a 90. let minulého století. Do této kategorie patří i **Doktor Živago** Borise Pasternaka – obsáhlá freska ze života ruské porevoluční inteligence, která po svém vydání na Západě autorovi přinesla Nobelovu cenu za literaturu. Doma ovšem pro Pasternaka, přestože v zásadě nejde o nějaký antikomunistický pamflet a literárně je román podle názoru mnoha znalců méně hodnotný než autorova poezie, **Živago** znamenal vyloučení ze Svazu sovětských

Zřejmě nejlepší ruský román 20. století je Bulgakovův Mistr a Markétka, líčící mimo jiné zrod lidského typu „homo sovieticus“, jakož i vznik toho, čemu se později říkalo „nomenklatura“. Zvláštní shodou příznivých okolností mohl vyjít v roce 1967 i v Sovětském svazu.

spisovatelů a faktickou exkomunikaci z oficiálního sovětského života. Výjimku v této kategorii děl tvoří Bulgakovův **Mistr a Markétka**, zřejmě nejlepší ruský román 20. století, líčící mimo jiné zrod lidského typu „homo sovieticus“, jakož i vznik toho, čemu se později říkalo „nomenklatura“, který zvláštní shodou příznivých okolností v roce 1967 přece jen mohl vyjít i v Sovětském svazu.

Po Stalinově smrti a následném XX. sjezdu KSSS zazněly kritické hlasy na adresu postupně kornatějšího bolševického sovětského režimu z úst tehdy začínajících mladých básníků typu Belly Achmatulinové, Jevgenije Jevtušenka a nedávno zesnulého Andreje Vozněsenského. K těm se v letech šedesátých přidali i ruští písničkáři, z nichž nejsilnější politický akcent volili Vladimir Vysockij a u nás méně známý, ovšem politicky mnohem důraznější než Vysockij, Alexandr Galič. Za celou tuto vrstvu ruské literární tvorby především brežněvského období alespoň dvě čtyřverší ze slavné básně legendárního Vysockého:

Já na zázraky nikdy nevěřil/ nebalil kufry do příštího ráje/ Mé učitele spolkla stoka lži/ a blízko Magadanu vyvrhla je/Povznášel jsem se nad hloupost a lež/Smí ale jiným do svědomí sahat/kdo bez následků přežil Budapešť/a komu srdce neutrhla Praha? (Překlad Milan Dvořák.)

Tehdy ještě netušený konec věčné komunistické říše pak v období brežněvské stagnace v 60. až 80. letech minulého století předznamenávala tvorba takových tvůrců, jako byli Jurij Trifonov, Jurij Kazakov, Vasilij Aksjonov, Vasilij Bělov, Valentin Rasputin, Viktor Astafjev či konečně na sklonku brežněvské stagnace svými romány **Stanice Bouřná** a **Popraviště** Čingiz Ajtmatov.

Rozhodujícím otevřeně politickým dílem poválečného období v sovětské a ruské lite-

ratuře je však zcela nepochybně **Souostroví Gulag** (1958–1968) Alexandra Solženicyna. Tato trilogie, žánrově ležící na pomezí románu, publicistiky a historicko-filosofického traktátu, se podobně jako Pasternakův *Živago* dočkala Nobelovy ceny a svému autorovi se postarala o vyhnání do Spojených států, z něž se mohl vrátit až na počátku 90. let minulého století. Pro náš literární kontext je zajímavé, že ho pro exilové nakladatelství Konfrontace **Gulag** ve vyložené konspirativních podmínkách přelo-

žila skupina domácích a exilových rusistů i nerusistů, mezi než patřili kupříkladu Anna Nováková, Libuše Kozáková, Jan Zábrana, Kamil Chrobák či nedávno zesnulá Ludmila Dušková. U nás oficiálně tento text vyšel hned v roce 1990. Přestože v té době se mělo zato, že by si Solženicynovo stěžejní dílo zasloužilo překlad nový, pořízený v ovzduší mnohem příznivějším, nakladatelství Academia připravuje na říjen tohoto roku původní českou překladovou verzi, již jedna z jejich autorek Ludmila Dušková jen pravopisně revidovala a mírně stylisticky sjednotila. Český čtenář tak bude mít k dispozici text, který dnes má i hodnotu literárně-historickou.

Za Putina se musí o svobodu znovu bojovat

Již zmiňovaný Jevgenij Jevtušenko krátce před pádem SSSR k literárnímu procesu v zemi dosti pochybovačně poznamenal: „Tak vydáme těch sto či sto padesát ineditních ideologicky příslušně obtěžkaných děl, ale co bude dál?“

Pravda je, že politický náboj se z většiny nové ruské literární tvorby vytratil. U takových autorů, jako je dnes Ludmila Ulická, Viktor Pelevin či Vladimir Sorokin, je však tato nota přítomna i nadále, tím spíš, že časy se za Vladimira Putina

opět změnilly, a to v neprospěch svobody osobnosti a demokracie. Závěrem proto zmiňme alespoň dvě díla z posledních patnácti let.

Tím prvním je **Generation P** Viktora Pelevina. Známy autor, původně působící hlavně v žánru sci-fi, vytvořil fantaskní románovou fresku ruských let devadesátých, s jejichž bídou, chaosem a hodnotovými zmatky se musí utkat „ztracená generace“ těch, kteří vyrostli v podmínkách bortícího se socialismu a najednou jsou konfrontováni se zcela novými pravdami a pseudopravdami epochy obrozovaného divokého, až zvířecího kapitalismu, epochy nového přerozdělování národního bohatství a nové prvotní akumulace kapitálu.

Další epocha už je ovšem obdobím zcela jiným, poznamenaným novým státním paternalismem a novým utahováním šroubů. V co by mohl tento vývoj vyústit, popsal ve své antiutopii **Den opričnika** (2006) asi nejznámější současný ruský prozaik Vladimir Sorokin. Jeho popis nového samoděržaví, v něž se dnešní putinismus během 15 až 20 let může přerodit, je samozřejmě míněn jako umělecká nadsázka. Jak ale autorovi samotnému loni řekl jeden jeho přítel-historik: „Vychází ti to až mrazivě přesně...“

Dnešní Rusko má zkrátka opět problém s respektováním zcela základních lidských práv a svobod. V komentáři ke své nejnovější próze, **Vánici** (2009), Sorokin mimo jiné říká: „*Smysl ruského života spočívá ve fyziologickém přežití... Ruský život, to je mučivě hrdinské zdolávání prostoru. A stát v tomto procesu není náš spojenec, ale nepřítel. Náš stát je přece taky taková věčná vánice, s níž musí obyvatelstvo neustále zápolit. Proto je u nás tak velký a hmatatelný rozdíl mezi interiérem a exteriérem, mezi útulností domova a špinavou, agresivní a nezkultivovanou ulicí. Jakmile otevřete dveře, ocitáte se ve všudypřítomné sociální vánici.*“ A Sorokin jistě ví, o čem mluví, a tudíž (podobně jako jini) o tom taky píše. Naštěstí na rozdíl od časů minulých však tato svá díla i vydává. Otázkou je, jak dlouho to ještě půjde...

Libor Dvořák je redaktorem Českého rozhlasu 6. ldvorakm@rozhlas.cz

Jaroslav Olša

Politické aspekty moderní indonéské literatury

Indonéská republika se ve velikých bolestech rodila v poválečném období všeobecného chaosu, který vyústil v konfrontační bipolární svět. Politika tehdejšího vedení nového státu, v němž se mísily špetky pragmatismu s výrazným populismem a lavinou levicových ideologií made in Čína a SSSR, determinovala a ovlivňovala národní kulturu. Literaturu, stejně jako v řadě dalších zemí prosovětského tábora, zaváděla do slepé uličky. To bylo období tzv. Orde Lama čili Sukarnova Starého pořádku. S příchodem Orde Baru, Nového pořádku prezidenta Suharta, se situace změnila o sto osmdesát stupňů; důraz na popularizaci politiky nového režimu existoval i teď, cenzura fungovala, ale paleta žánrů se začala rozšiřovat, a zvláště přijetím idejí globalizace Indonéskou republikou se otevřela brána jiným politickým názorům, které se postupně uplatňovaly rovněž v literární tvorbě. Velmi důležitou roli začíná hrát idea univerzálních a individuálních lidských práv, která v původní indonéské společnosti nepředstavovala díky její historické uzavřenosti a principům islámu explicitní politikum.

Široce pojatá literatura je ovšem politikum non plus ultra, ať již se jednotliví autoři, respektive skupiny, cítí „svědomím národa“, nebo tvoří „bezděčně politicky“. To platí v případě dynamicky se rozvíjejících národů, jako je Indonésie, dvojnásobně, ačkoli v jednotlivých etapách vývoje se míra vědomé politické angažovanosti značně liší.

Indonésie jako čtvrtá nejlidnatější a přitom největší muslimská země světa, geograficky, etnicky a jazykově mimořádně rozmanitá, existuje jako politický celek teprve od roku 1945, kdy se vymánila z holandského koloniálního područí, respektive japonské okupace za druhé světové války. Jazyk, který je v každé literatuře logicky elementárním faktorem, má v Indonéské republice navíc zásadní politický význam: sjednocuje více než dvě stě etnik s jejich vlastními kulturami, jazyky a mnohdy i vlastní literaturou a znamená pro zemi nejdůležitější

sjednocující prvek. To indonésky psané literatuře poskytuje velké možnosti, ale přináší s sebou jejím tvůrcům rovněž povinnosti. Ty se především ve vypjatých historických momentech často projevují tak, že propagandistické cíle zastínily to hlavní, co se od literárního díla očekává. Tím ovšem nelze říct, že by v takových obdobích nevznikala díla kvalitní.

Politická témata v indonéské literatuře

Jak se politika ve smyslu specifických politických témat odrážela v indonéské literatuře v průběhu její existence a jak ji zpětně ovlivňovali významní tvůrci svými díly?

Za moderní indonéskou literaturu lze považovat díla psaná v indonéštině od roku 1928, kdy byl tento jazyk oficiálně prohlášen za jazyk národní jednoty. Tematikou raných děl byly především kaž-

dodenní lokální problémy jako nucené sňatky či otázka koexistence lokálních komunit s holandskými kolonizátory. Zpočátku jen pomalu nabývala díla kritičtějšího tónu; protikoloniální myšlenky bylo v té době obtížné formulovat příliš ostře, když o rozvoj literatury v nové, kultivovanější jazykové formě se zasloužili sami Holanďané.

Teprve před druhou světovou válkou a v jejím průběhu hledá mladá autorská generace nové formy, aby byla schopna postihnout problematiku současnosti: tvorba nabývá patriotického tónu, je v protikladu k dřívějšímu romantismu mnohem kritičtější a formálně je realistická. Revoluce a nacionalismus jsou hlavními tématy. Literární obec se prolíná s nastupujícími politickými elitami vznikajícího svobodného státu a otevírá se světu. V jiných literaturách nachází tato generace inspirace jak ve smyslu uměleckém, tak politickém. Zahraniční tvor-

bu nepřijímá neselektivně, naopak literáti spolu s politiky diskutují o tom, zda se domácí tvorba má podřídit západním kánónům, nebo zda by měla dostat jakési symbolické rysy.

Islám, který vyznává zhruba 85 procent indonéské populace, se v té době stal (paradoxně) podhoubím pro umělecké i politické střety, protože díky otevření se společnosti na svět pronikl do země marxismus se vším všudy a pro mnohé se stal alternativou vůči islámským zásadám, regulujícím život obyvatel ve všech rovinách. Noví autoři pocházeli z různých částí země, přinášeli s sebou své vlastní názory a životní

zkušenosti, a významným faktem – který do značné míry platí v indonéské literární komunitě dodnes – bylo, že vesměs pracovali v novinářských profesích. Tato korelace jejich díla ve velké míře automaticky politizovala.

Navzdory levicovým až levičáckým tendencím za vlády prezidenta Sukarna, podle nichž měla být literatura pouhou hláskou troubou komunismu a která byla později nazvána „obdobím kulturního teroru“, vznikla pozoruhodná díla. Svého druhu jimi byly například slavné Sukarnovy projevy; ten uměl jednoduché politické deklarace vyjádřit skvělou rétorikou. (Viz „Manifesto Politik“, „Tahun Vivere Pericoloso“/Rok nebezpečného života/ apod.)

Také některá další jména kvalitních umělců, politicky angažovaných, jsou známa i u nás.

Nejvýznamnější postavy

Pramoedya Ananta Toer byl až do své smrti (zemřel před třemi roky) propagátorem levicové ideologie, ale jeho romány mají všechny znaky kvalitní literatury. M. Opl't ho nazval „spisovatelem revoluce – spisovatelem současnosti“. Velmi úderné byly verše Chairila Anwara, „indonéského Majakovského“, jak se někdy tento básník označuje. Další pozoruhodnou osobností poválečné etapy byl prozaik Idrus, který dokázal až masochisticky kritizovat své rodáky a jejich nešvary.

Stále důležitější roli hraje povídková tvorba, a to z několika důvodů. V této formě může literatura zaujmout i méně zkušeného čtenáře, kterého politika jako taková příliš nezajímá. Je také dostupnější pro běžného občana v zemi, kde byla četba dlouhá léta výsadou intelektuálů, respektive těch,

kterí vůbec uměli číst: i když dnes je analfabetismus v Indonésii téměř vymýcen, vývoj ve společnosti se ubíral zvláštními cestičkami – od padesátiprocentního analfabetismu v 60. letech národ učinil skok do éry IT, a právě krátká literární díla bylo možno tímto kanálem snadněji nabídnout nové, „elektronické“ generaci, která téměř nečetla, prostřednictvím jiných než tištěných (čili dražších, obtížněji získatelných) médií.

Politický kriticismus měl své oběti, a to nejen v období tzv. Orde Baru (Nového pořádku) za autokratické vlády prezidenta Suharta. Suhartovým režimem (a také během japonské okupace) byl z velikánů literatury pronásledován například Pramodya

Ananata Toer, zatímco za Sukarna to byl třeba Mochtar Lubis. Politické zájmy prostřednictvím cenzury byly prosazovány tu i tam.

Za pozornost stojí fakt, že v Suhartově době existoval svého druhu samizdat. Mnoho z knih bylo vydáno „legálně“, ale už předem bylo zřejmé, že cenzurou z politických důvodů neprojdou. Jejich tituly

Islám, který vyznává zhruba 85 procent indonéské populace, se v té době stal (paradoxně) podhoubím pro umělecké i politické střety, protože díky otevření se společnosti na svět pronikl do země marxismus se vším všudy a pro mnohé se stal alternativou vůči islámským zásadám, regulujícím život obyvatel ve všech rovinách.

Lia Aminuddin: Kterou si vybrat

Volby jsou za rohem
už dost toho lenošení

Udeřte v gong, ať oznámí začátek
ať zní i zítra a ještě i za měsíc

Už jsou tu volební urny:
zelená červená žlutá pěkně v řadě

Krabice žlutá důrazně tvrdí:
určitě zvítězím já!

Červená bedna promlouvá jasně,
že pro ni hlasuje lid

Jemným hlasem se ozývá zelená
já jsem zas muslimů volba

Ukázka je výňatek z básně, kterou napsala
Lia Aminuddin a která je nadepsána
„Věnováno politickým stranám“.

Vysvětlivky: Žlutá barva je symbolem nejsilnější strany, sloužící establishmentu. Červená barva byla barvou zakázané Komunistické strany Indonésie, dnes levicových uskupení. Zelená je barva islámských stran a organizací.

Některá díla uvedených autorů, přeložená do češtiny

- Pramodya Ananta Toer: Na břehu řeky Bekasi. Přeložil Miroslav Opl't
- Idrus: Surabaya. Přeložil Jaroslav Olša
- Antologie moderní indonéské literatury. Přeložili Zorica Dubovská a Vratislav Štoviček
- Moderní krátké prózy z Indonésie. Přeložil Jaroslav Olša
- Ayu Utami: Saman. Přeložil Libor Havránek.

hovoří samy za sebe. Za všechny lze jmenovat třeba knihu „Madame D Syuga“, která získala neuvěřitelnou popularitu a měla i politický dopad mj. proto, že v ní byla fotografie jedné z bývalých manželek prvního prezidenta Sukarna, národní ikony, v rouše Adamově. Z náboženských důvodů byla zakázána řada knih jako například „Kristus v bibli a v koránu“. A pochopitelně díla Prama (jak byl familiárně přezdíván již zmíněný Pramodya Ananta Toer), např. „Neslyšná píseň němého“.

Pozoruhodnou postavou posledních desetiletí je novinář Goenawan Mohammad, angažovaný především v boji za lidská práva. I v jeho případě je zřejmé, jak pozitivní je v indonéském kontextu interakce paralelní literární a novinářské aktivity. Jiný typ představuje vloni zemřelý Rendra, básník a divadelník, přezdívaný „Burung Merak“ (páv), který byl díky své politické angažovanosti jednou prominentem suhartovského establishmentu, aby se následně stal terčem jeho ostré kritiky, a zase naopak. Dnes má na panteonu indonéské angažované kultury své zasloužené místo.

Hlubku a rozsah politické angažovanosti ilustruje „renesanční člověk z ostrova Bali“ – spisovatel, dramatik, herec, literární a filmový kritik Putu Wijaya: jeho divadlo se charakteristicky jmenuje „Teater Politik“; svou literární tvorbu pro její naléhavost a účinnost nazývá „Sastra Teror“ (literatura teroru). Literární teror slouží podle jeho vysvětlení k rozbíjení stereotypů, které si má každý po svém analyzovat a poté učinit novou volbu.

Indonéská specifika

Tak, jako je 21. století nazýváno „stoletím Asie“, o indonéské literatuře můžeme mluvit jako o století nadaných, politicky angažovaných spisovatelek. Jednou z nich je také českému čtenáři známá Ayu Utami, Mira W. A další.

Nelze také pominout část komiksové tvorby, která v Indonésii slouží jako součást vlastenecké a výchovné politiky.

O vzrůstající kvalitě tvorby svědčí i překlady indonéských originálů do cizích jazyků. Jejím charakteristickým rysem zůstává politická angažovanost a postupující liberalizace (i v dráždivých oblastech jako např. dříve tabuizovaný sex, v rámci muslimské společnosti problematické politikum). V mnoha dílech cítíme tradiční, poněkud moralistní tón – snad následek bedlivé pozornosti některých vlivných islámských organizací, střežících morálku i „morálku“, a stále fungující cenzury, hlídající zájmy i „zájmy“ státu.

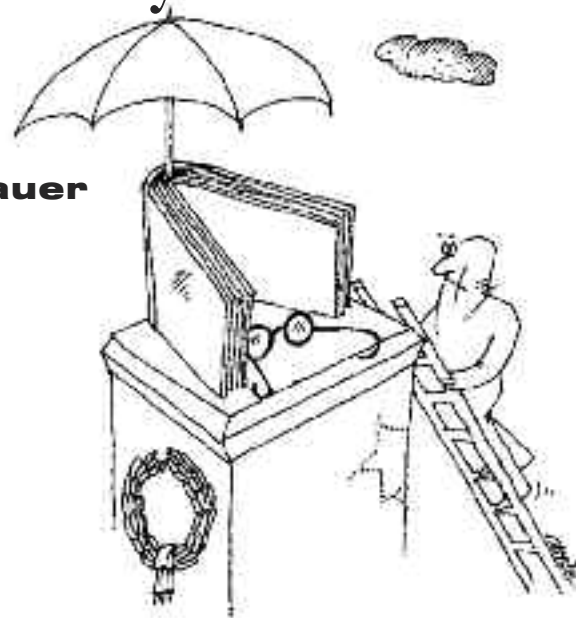
Jaroslav Olša je indonesista. V letech 1993–1998 byl velvyslancem České republiky v Indonésii. Mimo jiné je autorem Česko-indonéského slovníku. Letos vychází jeho Indonésko-český slovník.

olsa.jaroslav@post.cz

Intelektuál a iluze

aneb Návraty André Gida

Michal Bauer

V lidských dějinách existovali vždy mrtví, zavraždění, znásilnění, ponížení, vždy se objevovaly nespravedlnosti, křivdy, vězení, mučení, pronásledování. A většina lidí to považovala za normální, za vysvětlitelné, za pochopitelné. Kolikrát zaznělo, že Stalin musí své nepřátele a odpůrce likvidovat proto, aby vybudoval šťastnou a spravedlivou zemi? Maxim Gorkij obhajoval po své původní kritice Lenina a bolševiků údajné právo na zabít člověka a zabití lidí nutností zlepšit situaci lidí jiných. To mělo být ku prospěchu „150milionové mase ruského národa“. Dospěl až k myšlenkám, že i vražedné mohou být mučedníky, že „jestliže se nepřítel nevzdává – bývá vyhlazen“, jak zní název jednoho jeho textu z roku 1934. A dokonce stanovuje novou kategorii lidí: takových, kteří jsou „odsouzeni historií zabít jedny pro svobodu druhých“. Leninismus přinesl otevřenost v politice: svým nepřátelům do očí říkal, že je zlikviduje.

Součástí lidské existence je nenávist. Člověk 20. století si vyzkoušel nenávist rasovou, třídní, národní, ve sportu, ve frontách, na silnicích, výčet by byl dlouhý a patří sem také nenávist v umění. Francouzský filosof André Glucksmann definuje jakýchsi sedm metaforických květů nenávisti. Jsou mezi nimi „květy“

jsouci nenávisti, nenávisti maskující se soucitem, nenávisti nenasytné, nenávisti slibující ráj, nenávisti, která se považuje za bohotvůrce, nenávisti milující smrt, milující k smrti i smrtelně zamilované (smrt je konotována v různých podobách) a nenávisti, jež se živí svou žravostí. Zdá se, že tyto Glucksmannovy novodobé květy zla postihují mnohé z podoby člověka 20. a 21. století.

Jednoduchá identifikace s tyranii

(Totalitní) moc se vyznačuje nenasytností. Moderní člověk je pozorovatelem a aktérem této nenasytnosti moci a strachu. Identifikace s tyranii a zlem je jednou z nejjednodušších a nejsnazších věcí, kterou je člověk schopen uskutečnit. Ještě snazší je moc použít. Představa lidstva ztotožňující to, co je lidské, s tím, co je nejkomplicovanější v rovině emocí, citů a prožívání, je pouhá teorie, zatímco principy pudového a agresivního „zvířecího“ světa, kde je nejpodstatnější přežít, je mnohem důležitější.

V předválečném Československu byly vydány desítky článků, knižních publikací a protestů proti moskevským procesům, omezování svobody jednotlivce a dalším projevům totalitárně-autoritářského režimu v Sovětském svazu. K nim patřily v roce 1922 například **ČE-KA**, s podtitulem Mučedníci Črezvyčajky, Marcinovského zápisky věřícího **Z boje o náboženství v sovětském Rusku**, nejprve rusky v roce 1929 a posléze i česky roku 1931, některé z nich měly podobu beletristických textů. Jedním z nejznámějších je Robakidzeho román **Vražděná duše** v roce 1934, na jehož titulní stránce se nachází dřevoryt Cyrila Boudy s hořícími kostelními věžemi a lvici, která má místo hlavy pěticipou hvězdu. V té době vyšly také dvě zásadní knihy francouzského dramatika, sovětofila, prozaika a pozdějšího nositele Nobelovy ceny za literaturu André Gida: **Návrat ze Sovětského svazu** a **Retuše k mému Návratu ze Sovětského svazu**.

Po válce ovšem převažovaly názory, že Stalin a Sovětský svaz roku 1945 není Stalinem ani Sovětským svazem roku 1936, 1937 nebo 1938. Navíc cesta se zdála být poměrně snadná: vyzvednutí, zvýznamně-

ní obyčejného člověka je relativně jednoduché – stačí ovládnout stereotyp řeči. Právě Gidovy knihy **Návrat ze Sovětského svazu** a **Retuše k mému Návratu ze Sovětského svazu** vzbudily, mimo jiné, jak francouzskou, tak i sovětskou a českou reakci. Přinášejí otázky, jak se stane, že člověk je schopen se tak snadno identifikovat s nějakou ideou, aniž by ji pořádně poznal, a že svou interpretaci této ideje dokáže obhajovat a zastávat mnohdy tvrdošíjně, zarputile a bezohledně, bez ochoty naslouchat, vnímat, přemýšlet. Jedná se samozřejmě o složitou situaci, jíž se věnují filosofové, literární i obecní historikové, sociologové a další. Glucksmann například připomíná třicet procent prokumnistických Francouzů po druhé světové válce, z nichž jsou mnozí fascinováni Stalinem a Sovětským svazem, ve francouzské společnosti probíhá přechod od rezistence k revoluci nebo od rezistence k rekonstrukci. Samotný Gidův případ se stal ve druhé polovině 30. let jedním z nejpozoruhodnějších. Sovětofilství, které dával najevo před svou cestou do Sovětského svazu jako člen delegace, v níž byli i další autoři, se zpočátku pokoušel udržet, jak je to patrné například z jeho řeči na pohřbu Maxima Gorkého 20. června 1936, který se konal přesně den po začátku procesu se Zinovjevem, Kameněvem a dalšími politiky. Gide se ihned ocitl v centru dění. Opakoval zde Stalinova slova o literatuře národní formou a socialistické obsahem, sdělil, že „hodnotný spisovatel“ kdekoli na světě „byl téměř vždy více či méně revolucionářem, bojovníkem“, a vyřkl mnohokrát citovanou větu: „Osud kultury je v našich duších spjat s osudem Sovětského svazu.“ A doplnil: „Budeme ji bránit.“

Poznání skutečnosti začalo být silnější než víra v ideál

Dokonce i jeho první knižní reakce na ztrátu iluzí, tedy **Návrat ze Sovětského svazu**, je ještě svého druhu pokusem alespoň něco ze snů o Sovětském svazu uhájít, i když i tak pokusem k metodám politického vedení této země značně kritickým. Gidovi se reflexe Sovětského svazu rozpadla do dvou rovin: soucit s lidmi a kritika denní politiky. To postupně uvědomování si, co je možno udělat z lidí. Teprve

negativní reakce na tuto knihu, a zejména zjištění dalších recepcí Sovětského svazu a Stalina ho donutily k otevřenější sebereflexi i k otevřenější reflexi stalinistického režimu. Do té doby víra nahrazovala potřebu poznávat, zjišťovat, ptát se. Absence této potřeby, samozřejmě součásti lidské existence, je u empatického a intelektuálního francouzského spisovatele obzvláště překvapující. Zdá se, že člověk potřebuje takřka za každou cenu budovat pocit bezpečí a existovat v něm a jím, což měla identifikace se snem zajistit, nebo tomu alespoň napomoci.

Identifikace s vírou a krásným snem se začala hroutit v průběhu Gidova pobytu v Sovětském svazu, dovršena byla po návratu do Francie: jako kdyby se bál v té zemi – vězení otevřít oči. Nutno však říci, že představitel sovětského režimu se pečlivě starali, aby Gide viděl jen to, co mu chtěli ukázat. Historik Jan Slavík ve své poznámce k francouzskému vydání jeho knihy uvádí, že tak krátký pobyt nemohl stačit k poznání Sovětského svazu, navíc když Gide neuměl rusky, a že zde konstatuje dávno známé skutečnosti; tato kniha je podle něho zajímavá především dosavadní autorovou lehkomyšlností, s níž o sovětském Rusku uvažoval. Druhá Gidova kniha, **Retuše k mému Návratu ze Sovětského svazu**, kritiku tamějšího politického života zdůrazňuje. Místy je drtivá, hraničící se zděšením. „Každým měsícem se stav Sovětského svazu zhoršuje,“ uvádí hned v I. kapitole autor. Naléhavost byla stupňována tím, že se již naplno rozběhly politické soudní procesy, v souvislosti s nimiž (si) klade Gide otázku, kam až budou muset obhájci Stalina a Sovětského svazu jít, neboť tyto události jsou posta-

Zdroje

- Gide, André: **Návrat ze Sovětského svazu**, Praha, Družstevní práce 1936
- Gide, André: **Retuše k mému Návratu ze Sovětského svazu**, Praha, Julius Albert 1937
- Glucksmann, André: **Rozprawa o nienawiści**, Warszawa, Czytelnik 2008
- Žižek, Slavoj: **Podkova nade dveřmi. Výbor z textů**. Praha, Vědecko-výzkumné pracoviště AVU 2008

veny jako neodvolatelná skutečnost přímo před ně.

Gidovy knihy samozřejmě vyvolaly největší ohlas ve Francii a v Sovětském svazu: přinesly emocionální reakce, nedůvěru k autorovi; z reakcí, které byly k dispozici v Československu, se povětšinou jednalo o nesouhlas s jejich autorem. Argumentace byla často vysvětlující a ospravedlňující dění v Sovětském svazu, téměř vždy postavena na neznalosti tamějších poměrů; největšími obhájci tehdejších sovětských politických poměrů se na Západě stali ti, kteří v této zemi nikdy nebyli. V českém prostředí je nejznámějším příkladem tohoto přístupu Neumannova kniha **Anti-Gide neboli optimismus bez pověr a iluzí** vydaná poprvé v květnu 1937.

Gide se náhle stal z přítele Sovětského svazu osobou nenáviděnou, například podle Leonida Zakovského, komisaře pro státní bezpečnost a vedoucího leningradské oblastní správy lidového komisariátu pro vnitřní záležitosti SSSR, byly Gidovy knihy „hanebnou zákeřnou ranou, kterou (...) zasadil Sovětskému svazu“ a „štvaní“ proti této zemi. Z knihy *Návrat ze Sovětského svazu* byly tehdy na Západě i na Východě zdůrazňovány především negativní rysy, které Gide v této zemi viděl: pro jednu stranu to byl impuls buď ke kritice marxismu a komunismu, nebo k odmítnutí Gida, který měl zklamat západní komunisty a sympatizanty se Stalinem, pro stranu druhou tomu bylo z toho důvodu, aby byla ukázána údajná věrolomnost francouzského spisovatele, který se měl nechat dobře hostit a podplácet, avšak projevil se jako nevděčník. Na vzájemné nedorozumění a neochotu vidět rozdílné pojetí komunismu u Gida a v leninisticko-stalinistickém provedení upozorňoval tehdy Šalda ve svém *Zápisníku*.

Ze vzorového západního intelektuála trockistický agitátor?

Jedním z největších obhájců Stalina a Sovětského svazu byl tehdy u nás vedle S. K. Neumanna Ladislav Štoll. Postoje André Gida byly pro něho zklamáním, do vydání knih *Retour de l'U.R.S.S.* a *Retouches à mon Retour de l'U.R.S.S.* byl vnímán jako obdivovatel Sovětského svazu nebo mini-

málně jako ten, kdo s tehdejší situací vyjadřoval sympatie. Tento francouzský spisovatel byl českými komunisty, včetně Štolla, jenž psal v září 1934 v *Rudém právu*, že Gide a Rolland jsou příklady „velkých duchů evropské kultury“, kteří poznali „na čí straně stojí dějiny“, dáván za vzor západního intelektuála-obhájce Stalina a Sovětského svazu. Po vydání obou knih se situace obrátila a francouzský spisovatel je podle Štolla nositelem „myslitelské ubohosti“, který „propadl vlivu fašisticko-trockistické agitace“. Týdeník *Tvorba* publikoval počátkem roku 1937 cyklus protigidovských textů, mezi jejímiž autory byl i Stephen Spender, který zde „rozebírá“

autora knihy *Návrat ze Sovětského svazu* jako „symptom hluboké krize individualismu maloměstského a měšťáckého, který nedovedl prohlédnout společenský základ svého postavení a nutně ztroskotává tam, kde jeho nepolitičnost se stává slepotou“.

Básník Jiří Taufer v reakci na vydání *Retuší* spojuje Gida s Trockým a vidí v této knížce projev mezinárodního trockismu, což údajně opětovně dává význam soudním procesům, v nichž mají být trockisté zlikvidováni. Není náhodné, že Gidovo jméno zaznělo rovněž v červnu 1950 v procesu s Miladou Horákovou, tzv. procesu s vedením záškodnického spiknutí proti republice, a to při výsledku Zdeňka Pešky, kde postoj Gida za války označil prokurátor Juraj Vieska za kolaboraci a přiblížení se německému nacionálnímu socialismu. Když Peška namítá, že Gide byl zastáncem Sovětského svazu, Vieska posměšně poznamenal, že to byl Záviš Kalandra také, před 25 lety.

Člověk potřebuje vládu, bojí se o život, člověk se stále bojí o sebe. Představitelé to-

talit mohou počítat s tímto pocitem. Iluze o spisovatelích jako svědomí národa, vyvolených, spravedlivějších, mravnějších

Lidstvo 20. století si naplno a nezakrytě uvědomilo vlastní ubohost a krutost v takové míře, jaké si patrně dosud nebylo vědomo. Znamená to větší sebereflexi vědomí toho, čeho všeho je člověk schopen. Totalitárně-autokratické systémy nejsou minulostí, existují stále a existovat jistě i nadále budou.

a podobně, které existují, jsou neudržitelné. Inteligence není nic výjimečného, není lepší než tzv. obyčejní lidé. Naopak se často podílí na vytváření eugenického světa, a pod tímto heslem je pak možno vykonávat represe, ke střežení čistoty rasy, národa, třídy či společenské skupiny, je možné ospravedlnit likvidace kohokoli za jakýmkoli účelem. Svět, v němž žijeme, je do značné míry eugenický svět. Nejednou se spojuje s myšlenkou silného panovníka, který může být kryt lidem, dokonalou rasou, dělnickou třídou, politickou stranou... a s vizí, že silný panovník po-

může odstranit problémy. Je to víra v lidi, kteří dávají pocit síly. A takovým byl i Stalin.

Chování lidí spojených se stalinismem se interpretuje jako něco výjimečného, absurdního, jako vybočení, zvrácenost, abnormalita, zvrhlost. Stalina a další tyrany udržovala u moci myšlenka, že panovníci mají moc od Boha: tato kontinuita, předávaná dál a přítomná ve vědomí lidí, vedla k úvaze, že Stalin je božským vůdcem, velitelem s božskými schopnostmi a vlastnostmi. Jako je falešná iluze o božské Stalinově předurčenosti k vládě, podobně iluzivní je myšlenka o dokonalosti člověka – a o výjimečnosti jeho zla.

Vláda je reprezentace, ale i způsob opovrhování člověkem. Jestliže vidíme, že tvůrci akceptovali v tak velké míře politizaci umění ve 30. letech a zejména po druhé světové válce i odpor proti určitým uměleckým směrům a jejich zastáncům, je to věc aktuální zkušenosti, obecných lidských vlastností (včetně strachu a egocentrismu), sociálního citění, které zároveň

nabízí soucit (s jedním) a projevuje nenávisť (vůči druhému), a vědomí jinakosti podobného.

Lidstvo 20. století si naplno a nezakrytě uvědomilo vlastní ubohost a krutost v takové míře, jaké si patrně dosud nebylo vědomo. Znamená to větší sebereflexi vědomí toho, čeho všeho je člověk schopen. Totalitárně-autokratické systémy nejsou minulostí, existují stále a existovat jistě i nadále budou.

Lidské oběti vs. vyšší cíle

Vysvětlování a omlouvání Lenínových a Stalinových činů, mezi nimiž byly ponižování, deportace, popravy jedinců, desítek, tisíců i milionů lidí, stále trvá. Zdá se, že se najde vždy nějaký argument, proč je možno lidi zabíjet a ničit jejich životy. Lidské oběti jsou omluvitelné vyššími cíli, a ty lze poměrně snadno vyslovit. Sovětský svaz a komunistický režim byl prostorem a obdobím, kdy se ztratil nejen člověk, ale bylo to nespočítatelně lidí. Totalitární sklony existují i v našem světě, jsou obvykle méně zjevné a prvoplánovité, než jimi byly v období dvacátých až osmdesátých let 20. století. Totalitárně-autokratický systém byl koncem 20. století vystřídan systémem, který je nedokonalý, špatný, ale kritizovatelný a s alespoň jistým prostorem svobody. Prosazování štěstí proti vůli lidí, známé od Karla I., bylo aktualizováno pro 21. století v podobě sjednocené Evropy, nadnárodních zájmů, tržních sil apod. Třebaže se člověk prezentuje, jak píše Slavoj Žižek, především v podobě a postavení oběti a jako konstruktér univerzálního paradigmatu viktimizace, podstata tkví v něčem jiném: samozřejmostí naší existence je nesvoboda, absence aktu autentické svobodné volby.

Michal Bauer je docentem na Ústavu bohemistiky Filozofické fakulty Jihočeské univerzity.

bauer@ff.jcu.cz

Ekrazit vzpurné touhy... Mezinárodní události v poezii

Michal Jareš

Poezie, jak známo už od čítanek, reaguje na mnohé věci rychleji a spontánněji než próza. V oblasti mezinárodních událostí se však nejčastěji vyčerpá agitkou, častuškou nebo epigramem, přičemž každý z těchto útvarů spíše šlehne nebo poškádlí, ale nevydrží příliš dlouho. Tam, kde se autoři přece jen pustí do globálnějších pohledů, vybírají si častěji z dějinných událostí, které jsou přece jen trvalejší a déle platnější, a tím i pochopitelnější.

Přesto k politickým mezinárodním vztahům přistupovali a přistupují nejružnější básníci s patosem, s vlastním politickým přesvědčením, ale i s kritikou nebo humorem. Výběr autorů i jejich textů je víceméně průřezem z poválečné poezie a nedává si za žádnou cenu za úkol být vyčerpávající. Jsou zde autoři zapomenutí i dodnes známí, přicházející z exilu, samizdatu i z oficiálních vydavatelství. Tematicky jsou básně řazeny chronologicky od svržení atomové bomby na Hirošimu v srpnu 1945 (báseň Libora Pločka, avšak lze připomenout například skladbu Františka Hrubína *Hirošima*), přes odsun sudetských Němců (Jan Mareš), válku v Koreji (Jiří Fried), nebo reflexi čínského komunismu z pohledu exulanta Josefa V. Tománka. Lidová básnířka Marie Kratochvílová ve své básni vzpomíná na maďarské události z roku 1956, ironicky následovaná Josefem Thérem a jeho satirou na dobývání kosmu. Petr Placák i Arno Kraus sice oba dva píší z pozic normalizačního života, ale zatímco Pla-

cák byl a působil v disentu, Kraus patřil, jak je vidět na jeho agitce z vietnamské války, ke koryfeům dobové básnické produkce. Písňový text Vladimíra Merty ukazuje, jak se písničkáři v osmdesátých letech stali na krátkou dobu glosátory a komentátory dobového dění. Výběr uzavírá báseň Františka Vinanta: symbolické Sarajevo, tvořící svorník mezi rokem 1914 a počátkem devadesátých let 20. století.

Chvilé pro Hirošimu 1945

Ta chvíle
před zábleskem
zrůdicka
kterou vysloužil bařtipán Nikdo
a hladovou Dobou
sedala na město nahá
z krku jí visela elektrická kytara
a jedinou

přepjatou
drnčící
ocelovou strunou

Chvilé nadpavučina
Chvilé zařízlá do krku
Chvilé připravená ke skoku
drtila děti muže domy a ženy
sterilním zadkem
a už se rozhlížela kolem

Ta chvíle před zábleskem...

(Libor Ploček: *Dáma z Elche*,
Profil 1990)

Cestou v horské vsi v Sudetech

Soustátí
neznamená ještě
že ves
nespláchnou deště
Nesejdou-li se
hory s horami
rozejdou se
lidé s lidmi
Zůstane
po nich cesta
vede však
do pekel
Není německá
ani česká
Je všech jako déšť

(Jan Mareš: *Plavé gesto*, BBart 2004)

Z nemoci

IV.

Kapka zrcadlí celou krajinu,
můj život zrcadlí tuto chvíli dějin.
Jestli podlehnu,
jestli zahynu,
padne čínský dobrovolník na Koreji...

(Jiří Fried: *Rozsvícená okna*,
Čs. spisovatel 1954)

Balada z Budapešti

U Dunaje stála,
Dunaje se ptala:
Dunaji široký,

Dunaji hluboký,
nešel tudy jednou
hoch můj modrooký?

Jednou v říjnu, večer,
proč tys, šeptá děvče,
Dunaji, Dunaji,
zkrvavěl při kraji?

Ledy plují,
plují po Dunaji –
zvedají se vlny
při samotném kraji...

Jak tam stála
zarmoucená milá,
milého ji k nohám
voda vyplavila.

Říjen 1956

(Marie Kratochvílová: *Ze srdce*,
Čs. spisovatel 1962)

Lunochod

Skvostný ruský lunochod
dal se znovu na pochod
leze leze temně vrní
na Měsíci seje zrní

Až vzejde ta celina
vztyčí bustu Lenina
z radosti že není třeba
na Rus vozit z USA chleba

(Josef Thér: *Básně*, Karolinum 2003)

Čínský drak

Kde slunce vychází a tam, kde zapadá,
kde vítr lká ve vzdušných prostorách,
chystá se k boji čínská armáda,
odznaky síly na svých praporech.

Kam mysl zaletí a dohlédne náš zrak,
mor kladiva a srpů sahá k horizontu,
kde lidstvo nenasytný žlutý drak
otvírá rudou, nekonečnou frontu.

Hle, papírový tygr dal se na pochod,
ač nahý, hladový a k smrti udýchán,
jde v boji vpřed a všechno je mu vhod,
co chce a dělá rudý Džingischán.

Jak ďábel nenávidí duše bílý stín
a vůči pravdě zůstal slepý, němý;
jen Bůh sám může vyléčit jej z vin
a vrátit volnost každé potupené zemi.

(Josef V. Tománek: *Záblesky*,
Hlas-Voice 1968)

My s Vietnamem, s námi Vietnam!

Řekni mi, táto, zdali je možné
dát zmizet trávu a ze stromů listí,
otrávit obilí, dřív než je požnem,
abychom chleba už nemohli jísti?

– Všechno je možné, když lidské srdce
z dolarů ztvrdne na černý kámen,
když místo lásky se lidské ruce
promění v děla, jež chrlí plamen.

(...)

A řekni táto, kdo je onou saní,
jež chrlí oheň, zemi k smrti pálí,
a vlasy zabitých si stele pod hlavami,
aby je v deštích zahřívaly?

– Ta saň je člověk, jenž po moci touží,
v krvavém zlatu sen života vidí,
daleko žije, za velikou louží,
a Člověka nezná,
jen superlidi.
Skrz hvězdnatou vlajku nevidí hvězdy,
z jestřábích drápů žeň smrti sype,
do lidské krve obalil cesty,
odírá listy rýži i lípě.

A řekni, táto, nepřijde i k nám?

– Nepřijde, synku, pokud lid všech zemí
bude ho držet v pevném obklíčení:
My s Vietnamem,
s námi Vietnam!

(Arno Kraus: *Vlaštovčím křídlem*,
Práce 1973)

Na jatkách

Zabraňte válce!
Zachraňte mír!

Mír a život proti válce!

pišou noviny
a lidi maj oči jako
jalovice na jatkách
jedna za druhou
rána mezi oči
další, další
rychle

(Petr Placák: *Obrovský
zasněžený hřbitov*,
Torst 1995)

Vzdálené výstřely

Vzdálené výstřely,
do vlastních řad,
pýcha prý stíhá pýchu,
pýcha prý předchází pád.

Katyně, Gdaňsk, Praha,
Tbilisi, Peking, Baku, Berlín, Budapešť.
Co jméno, to zlá zpráva,
a krev z dlažby smyje déšť.

Kdo cestou k moci vraždil,
vraždí a bude vraždit dál.

Po létech vychází najevo,
že šlo jen o omyly jedinců,
úchylyk napravo, nalevo,
zaplacené životy tisíců.

(...)

Místa střetů se sice mění,
ale rány vojáků jsou vždycky jisté,
střílejí do svých dětí,
a říkají si bůh ví proč komunisté.

(...)

Vzdálené výstřely,
na Náměstí nebeského míru,
nám vzali všechny iluze,
naději, lásku, víru.

A ruce vrahů nad městem,
cynicky rozdávají metály,
vojáčkům, jako malým bezprizorním
dětem,
které u zkoušky ohněm obstály.

Násilí táhne ulicemi,
od rána do večera,
ale svět už nebude nikdy stejný,
jako byl ještě včera...

(...)

Kdo cestou k moci vraždil,
vraždí a bude vraždit dál.

(Vladimír Merta: *Vzdálené výstřely*,
písňový text, 1989)

Sarajevo

Sarajevo rzivé
jako stará láska

Pod hřebínkem větrů
trýzeň monastýrů zjihle praská

Z konce konejšení
horská říčka pění

Co není
to bylo

Gavrilo
Gavrilo

Drsné šrapnely hvězd
nad pláňmi neonů
drobenka zobaná
básnickou drůbeží

Mířil jsi dobře
tvé srdce
ekrazit vzpurné touhy
hledal jsem
A nebylo co dát do rakve

V tvých stopách na chodníku
řepká turista
a pózuje k fotografii pro zasmání
kdekoli v Evropě.

(František Vinant: *Sám sobě napospas*,
Torst 2008)

Michal Jareš je pracovníkem
Ústavu pro českou literaturu AV ČR.
jares@ucl.cas.cz

Už padne pevnost Pusan...

Vladimír Trojánek

Vychází-li „oddechové“ číslo měsíčníku *Mezinárodní politika*, věnující se zachycení světové politiky a mezinárodních vztahů v literatuře, neměl by tu chybět ad hoc výběr konkrétních ukávek z děl českých literátů. Připravit čítanku takových textů a provést jejich rozbor je dlouhá a složitá práce. Jejím předpokladem je dobrá znalost české literatury a současně schopnost orientovat se v mezinárodní politice posledního století. Využití případných výsledků pak naráží na rozdílné zájmy odborných komunit. Zatímco literární vědce a literární historiky zajímá, jak a proč je téma zpracováno, politologové či badatelé z oblasti mezinárodních vztahů sledují, co je popsáno.

Zvolil jsem snadnější cestu. Během jednoho měsíce jsem prohledal cca 200 prozaických knih českých autorů z rodinné kni-

brzy

hovny. Časově jsem vymezil začátek zkoumaného období od konce druhé světové války. Toto téma patří v české literární produkci k nejméně frekventovaným a je dostatečně zpracované. Zabývá se jím nějakou měrou naprostá většina poválečné generace, protože se jí válka bezprostředně dotkla. Ale i zde platí (viz dále), že jakmile autor opustil ono mohutné řečiště oficiálního pohledu, dostává se do problémů (např. události kolem prvního vydání Škvoreckého románu *Zbabělci*). Vybíral jsem pouze konkrétní odkazy, nikoli obecná tvrzení (mírová politika, americký imperialismus, NATO, Varšavská smlouva atd.). Nezařadil jsem knihy, které byly napsány z propagandistických důvodů na obhajobu. Jeden autor (Bohumil Hrabal) je zastoupen dvakrát, což je dáno jeho naprostou odlišnou „technologíí“ psaní od ostatních, Hrabal jediný pracuje systematicky se sledovanými tématy. Román *Libuše Moníkové* je přeložen z němčiny, ale jde o „českou“ knihu bez všech pochyb.

Ukázky jsou chronologicky seřazené a zahrnují tyto události: korejská válka, Stalinova smrt, polské události v roce

1956, kubánská krize, srpen 1968, sovětsko-čínský konflikt na řece Ussuri, kubánské jednotky v občanské válce v Angole, neutronová bomba, prezidentství Jimma Cartera, čínsko-vietnamský konflikt, sovětská vojska v Afghánistánu, výjimečný stav v Polsku, irácko-iránská válka, Černobyl v souvislostech, sovětsko-americké jednání na Maltě, obsazení ambasády SRN v Praze, pád Ceaușeskovy režimu v Rumunsku, válečné konflikty na území bývalé Jugoslávie...

„Podívejte se, soudruzí,“ řekl důvěrník, „imperialisti nás obkličují a my nemůžeme čekat. My musíme ty jejich válečné chřtány zalejt mírovou ocelí...“

„Hele, Václave,“ řekl Mlíkař, „my jsme dnešní úvodník Rudýho práva četli taky. Tady jde o jinou věc. Proč, než jste zvýšili normu, proč jste se nás nezeptali? Kde je forma?“

„No ju,“ srazil ramena důvěrník, „ale tomu, co děláte, se říká stávka!“

„No, a co kdyby? – Ústava nám dovoluje. Tedy podle ústavy stávkujeme. Neděláme do té doby, než sem přijde ten, kdo s námi má vyjednat zvýšenou normu.“

„Ale teďka je válka v Koreji,“ zaječel důvěrník, „už brzy padne pevnost Pusan. Naposledy: Rozjedete pendlovky?“
„Nerozjedeme.“

(Bohumil Hrabal: *Divní lidé*.
In: *Sebrané spisy Bohumila Hrabala*.
Svazek 5. Pražská imaginace:
Praha 1994)

Zemřel Čingischán. Možná víc než Čingischán. Spojoval ve svých rukou moc nad polovinou světa, od Čínského moře až po střední Evropu. Poslední z legendárních figur první poloviny století. Slyšel jsem zprávu časně ráno, když jsme přišli do šaten. Pak začalo hrát rádio smuteční hudbu. Okolo vrzaly věšáky, zněly hlasy, tu a tam si někdo pískal. A mimo ně, nad nimi, kolem nich to tragické svítání dne tak osudového, že lidé od něho zůstali odděleni jako voda od oleje.

(Jiří Mucha: *Studené slunce*.
Československý spisovatel: Praha 1970)

Když zemřel v Rusku v roce padesátém třetím generalissimus Stalin, v Čechách se potom ještě velmi dlouho diskutovalo o tom, jestli umřelo i jeho jméno a jeho pomníky. Diskuse uzavřel překvapivě Nikita Chruščov na jednom zasedání v Kremlu. Stalin-grad byl přejmenován na Volgograd a pomník na Letné vyhodili do povětří.

(Alexandr Kliment: *Nuda v Čechách*.
Československý spisovatel: Praha 1990)

Když totiž byla roku X v sovětském impériu krvavě potlačena poslední polská revoluce, vedená a organizovaná v duchu katolicismu, nastala po celém sovětském samoděržaví, které se nyní již rozkládalo po valné většině světa, krutá persekuce křesťanů, zejména katolických, ale člověk miní a Pán Bůh mění: Už to najednou dneska tak beznadějně nevypadá.

(Jan Křesadlo: *Království české a jiné polokatolické povídky*.
Votobia: Olomouc 1996)

„Nebýt Číny – tak se ten váš XII. sjezd musel bavit o tom, proč se vám rozsypala pětiletky. Mao vás zachránil, nemuseli jste aspoň přiznávat, jak blbě to vedete. Mao zachránil život a kariéru těm vašim kormidelníkům, kteří se tak zuřivě drží kormidla – ale kam vás zavezou?“

Sedávali smutně v Těčku a Ota jim do-
dával odvahy. Ota, který přece vůbec ne-
měl důvod něco obhajovat a znovu kolem
sebe šířil víru a optimismus.

„Vždyť si to přečtete,“ vysmívala se
Zuzka. „Chruščov tvrdil, že nemá na Ku-
bě jedinou raketu – a sotva Američané za-
dupali, už je odtud stěhuje. Co zbude
z bohatýra Nikitušky za rok?“

(Karel Ptáčník: *Chlapák*.
Československý spisovatel: Praha 1969)

Museli jsme si předplácet noviny. Tím
jsme také projevovali svůj kladný vztah
k socialistickému zřízení. Vždycky však,
když se v republice nebo ve světě něco dě-
lo, dostávali jsme noviny s několikaden-
ním zpožděním. V době takzvané karib-
ské krize na podzim roku 1962 jsme ne-
dostávali noviny vůbec, rozhlas nám ne-
pouštěli a televizi jsme nesměli poslouchat.
Přesto mužové církevní hierarchie
byli tak perfektně informováni o všem, že
jsem začal věřit na vnuknutí Boží a na zá-
zraky. Věděli, že Sověti mají na Kubě ra-
ketové základny a že to nejprve Chruščev
zapře a pak v tichosti rakety vyveze. Tepr-
ve dlouho po propuštění z věznice jsem se
dozvěděl, že tomu tak skutečně bylo.

(Vladimír Škutina: *Presidentův vězeň*.
Severočeské nakladatelství: Liberec
1969)

„Dopisovatelé ze Západu považují otázku
Československa za vyřízenou záležitost,“
hovořil právě Barvínek. „Rusové přece ně-
kam nepošlou půlmilionovou armádu,
aby za tři dny řekli pardon, to byl omyl, te-
prve teď jsme poznali, že to myslíte dob-
ře a čestně, a odtáhli zase nazpátek. Nebo
zůstali a mlčky asistovali plevelení socia-
lismus s lidskou tváří? Uznáš přece, že by
to byla absurdní varianta.“

„Tak to potom budou muset převálcovat
od podlahy,“ mínil Lahodný. „Za no-
vými silami šla drtivá většina národa a ten
si nedá přes noc vzít vymoženosti a svo-
bodu.“

Barvínek strávil v diplomatických služ-
bách přes deset let a osvojil si dávno pro-
fesionální přístup k poli-
tice. Morálku a osobní
emoce považoval za hod-
ny pouze okrajového vý-
znamu.

„Národ? O čem to mlu-
víš?“ zavrtěl nechápavě.
„Věci jsou rozhodnuty.
Dříve či později, pod vět-
ším nebo jemnějším tla-
kem se všechno začne po-
řádat do starých, osvěd-
čených poměrů. Ta tech-
nika je dokonale propa-
covaná, ať si nikdo nedě-
lá zbytečné iluze. Svět je
rozdělený do sfér mocen-
ských zájmů, v Evropě je
patová situace a zatím
ještě není čas na nějaké
podstatné změny. My pa-
tríme od jisté doby do
jedné zóny a vlastní silou
se z ní nevymaníme, to vý-
voj ukazuje přesvědčivě.“

(Karel Pecka:
Štěpení.
Atlantis: Brno 1993)

Podol se na něj koukne. „I tohle už smíte
vědět? A co Brežněv?“

„Jak to myslíš?“

„Slyšels o ‚vstupu vojsk‘ do Českoslo-
venska v osmašedesátém?“

Oleg mlčí.

„Co vám vykládali?“

„Já politice nerozumím. V novinách
bylo, že Němci už měli v Praze banky a na
hranici stály americké tanky.“

„Psali taky, že jsme vás požádali o po-
moc?“ Podol jde blíž.

„Přestaň!“ křikne Orten.

(Libuše Moníková: *Fasáda*.
Argo: Praha 2004. Přel. Jana Zoubková)

„(...) Tento problém, nebo lépe řečeno,
otázka zní: Proč se Čína a Sovětský svaz,
oba socialistické státy, staly nepřáteli.
A to nepřáteli tak silnými, že neváhají na
sebe střílet na společné hranici, nemluvě
již o nenávistné propagandistické válce,
kterou by mezi socialistickými zeměmi

nikdo nečekal. Naše
noviny, rozhlas a te-
levize jednoznačně
tvrdí, že roztržku
mezi těmito zeměmi
způsobila Čína, přes-
něji řečeno, maois-
tické vedení této ze-
mě. Tento problém
jsem dost dlouho stu-
doval a výsledek to-
hoto studia i mne sa-
motného překvapil.
Dospěl jsem k názo-
ru, že roztržku mezi
Sovětským svazem
a Čínou z větší části
zavinil Sovětský
svaz.“

Shromáždění stra-
nických důchodců
dnes již podruhé pře-
kvapeně vyjeklo.

(Theofil B. Kul-
ka: *Odchlípená pode-
šev a jiné prózy*.
Prostor: Praha 1992.

Stejně tak naprostá
většina sledovaných
knih jsou
beletrizované
vzpomínky,
autobiografie či
časosběrné romány
silně autorsky
ovlivněné. U části
ukázek platí, že
jazyková exprese je
využívána
k vytvoření
„sanitárního
kordónu“ mezi
autorem a tématem
(Pilous, Vavřín,
Drašnar).

„Uklidněte se. Osobně si myslím, že Kuba
skutečně neměla intervenovat. To dělá jen
zlou krev –“

„To dělá. Doslova. A hodně krve,“ ří-
kám.

„Danny –, praví nešťastně Sugar. „Ale
kdyby nebyli zasáhli Kubánci – vždyť oni
vyhrožovali menšině, že je vyvraždí –“

„Možná, Sugar,“ říkám. „Jsou to ubozí
barbaři. Pět set let pod koloniální nadvlá-
dou. Dr. Neto je civilizovanější. Umí hrát
na harfu. V ruských rukavičkách, chá-
peš?“

Nechápe. Jak by mohla. Nebrala žádné
kursy o sovětském filmu, o klasickém
omylu Sergeje Eisensteina ji nikdo ne-
poučil.

A na mě padá únava. Co vím o Angole? A co o ní ví Sugar a její předseda. Já vím něco o své vlasti. O internacionálních pomocích, nadnárodní spravedlnosti, třídních řešeních. Je to v Angole jiné? Proč? Mám snad být rasista? Mám si myslet, že uboží černí barbari některé věci k životu nepotřebují?

(Josef Škvorecký: *Příběh inženýra lidských duší*. Atlantis: Brno 1992.

„Já si dám ferneta, dáš si taky?“

„Já si dám becherovku...“

„Pamatuješ na toho televizního odborníka na válku a dezinformace? V televizních novinách vždy dlouze vyprávěl, mručivě uvažoval o Kissingerovi a neutronové bombě...“

(Václav Kahuda: *Technologie dubnového večera*. Petrov: Brno 2000)

Atmosféra houstla. Když Tomáš po úspěšném přijetí nastupoval na jakousi „brigádu“, v zásadě nucené práce, činovník SSM hřímá do mikrofonu: „Teď, v době, kdy na americký prezidentský stolec dosedá muž typu jižanského gangstera a malá skupinka zkrachovalých samozvanců se snaží našim pracujícím vnucovat své mínění formou nestoudných pamfletů, musí být zvlášť bdělí a ostražití...“ Mínen byl Jimmy Carter, největší dobrák mezi americkými prezidenty, a chartisté.

(Stanislav Komárek: *Černý domeček*. Petrov: Brno 2004)

Karel přinesl litr červeného vína ze sklepa z Moravy. A brzy jsme už posuzovali vojnu Číňana s Vietnamcem. Pravil jsem: „Nakonec budeme my a celá Evropa ještě muset jít Rusům na pomoc, a půjdeme rádi, Karle!“ Karel se mnou souhlasil. Zeptal jsem se ho: „Viš, co říká Gruša?“ Karel odpověděl: „Jak bych mohl, hochu!“ Pravil jsem: „Tak Gruša říká, že Čína je zemí pořádku kultury, založené na obdělávání země, je to kultura tedy intenzivní,

zaměřená jen dovnitř. Číňan není z povahy agresor jako někdo.“ Pecka pokýval hlavou, pak pravil: „To, to, to, hm, ano. On jenom Číňan, dosáhnuv jistého nahuštění políček, potřebuje další řeku.“ – To musím Jiřímu zopakovat.

„Kdybych já měl ženu a děti,“ pravil Pecka, „tak bych je teď poslal za hranice.“ Řekl jsem: „To bys je musel poslat úplně z Evropy.“

(Ludvík Vaculík: *Český snář*. Atlantis: Brno 1990)

Zhruba v té době vpadli Sověti do další země, sice někde v prdeli v severní Asii, ale skeptikům to bylo čím dál tím jasnější: během patnácti dvaceti let se celá planeta přemaluje na rudo. Ostrá lejdy sice ostře protestovala, ale prezident žabožroutů odejel téhož večera v převleku za město a tajně se sešel s Brežněvem, aby ho horempádem ujistil, že z toho Západ až tak hroznou aféru dělat nehodlá. Za oceánem seděl pěstitel oříšků a schliple vyčkával, jestli ho zvolí i podruhé. Nedávno uříznul obrovskou ostudu zpackanou akcí na ochranu zajatečích krajanů v Arábii. „Taková hanba,“ úpěl docent Šestka, „to je prostě příznačný. Rusové by tam poslali ne tři, ale sto helikoptér, spadlo by jim osmdesát, ale zbylých dvacet by dolítlo!“ Ale přece jen... furt se zdálo lepší ponechat v úřadě tohohle zoufalce, než aby se dostal ke kormidlu nadřezané štváče s minulostí kovboje. Z toho šel tedy opravdovej strach. I kdybychom si od zdejší propagandy odmysleli devadesát pět procent, bojechtivýho kokota v Bílým hauzu si nikdo přát nemohl, myslel jsem si upřímně.

(Jiří Pilous: *Se srpem v zádech*. Dokořán: Praha 2004)

Vyhlášení výjimečného stavu v Polsku v roce 1981 nás zastihlo na Labské boudě, ta zpráva udeřila jako blesk z čistého nebe nad Sněžkou. Když jsme v neděli večer odjížděli ze Špindlu do Prahy, podobal se návrat útěku. Auto mizerně topilo a možná netopilo vůbec, rádio chřaptělo a praskalo, jako by se někde v éteru odehrával nelítostný souboj dialektických

protikladů a sil. Ve východní Evropě se začínala bortit jedna velká epocha, rozpadalo se obrovské impérium věčné zimy. Dodnes slyším ty zlověstné, iracionální zvuky, jako když praská led nebo se trhá plachta, a prožívám úzkost i nadšení.

(Josef Kroutvor: *Veselá společnost*. Supové. In: *Fernety*. Torst: Praha 1998)

V Polsku to vřelo, stávkovalo se, manifestovalo, vznikaly svobodné odbory. Revoluce v komunistické zemi! Přesně tak jsem si to představoval. Bylo přeci jasné, že svobodu nepřinesou hoši z jüesej, ti byli po tvrdé práci s napalmem ve Vietnamu poněkud znavení a rozladění. Ale do Polska se svoboda nepřináší, tam se za ni odjakživa bojuje.

(Václav Vokolek: *Krajiny vzpomínek*. Triáda: Praha 2000)

Hostinský zaškubal hlavou a odešel.

M. si zatím četl noviny. Přečetl sportovní rubriku a obrátil na zprávy ze světa. Četl, že OSN po sedmi letech dohadů prosadila rezoluci odsuzující mučení, a pokýval hlavou, jaké to jsou v tom dnešním computerovém věku vymoženosti. Dále si přečetl zprávy z Bagdádu a Teheránu, které oznamovaly, tak jako každý den po osmdesát let, že obě válčící strany si navzájem zasadily ten rozhodující úder, že obě zabily tolik a tolik nepřátel a sestřelily tolik a tolik protivníkových letadel. Celý svět se zaujetím a trochu i se závistí sledoval tento konflikt, protože to bylo jedno z mála míst na světě, kde se něco dělo.

(Petr Placák: *Medorek*. Lidové noviny: Praha 1990)

O rok později, čtyři dni před Prvním májem z nebe přšla žlutá voda. Vyšel jsem před dům a nevěřil jsem očím. Kaluže byly ze slunce, jako květy slunečnic, jako by je tam vylil Vincent van Gogh, jako zlaté peří papouška Charlieho.

Mžoural jsem do divných mraků, za kterými se hrnula šmolkově modrá obloha. Ukrajina v impresionistické vlajce. Luda mi večer vyprávěla o konci světa, jak atomová reakce rozhořela reaktor, jak mladí kluci hasili holýma rukama v samotném jedovatém srdci reaktoru. Šílené záření hltala těla hasičů a vojáků a ti tomu nevěřili, protože ručičky dozimetrů byly vychýleny na doraz, že to vypadalo, jako by nefungovaly.

Všichni umřeli. A umíralo se dál. Mladí, staří... A vrchnost v ten čas stála nad mrtvolou Vladimíra Iljiče a vyprávěla z ochozu mauzolea do světa, že je všechno tak, jak má být, že se nic neděje. Já tomu věřil taky. Mezitím radioaktivní mrak obléтал planetu. Na tribuně Prvního máje stál muž s červenou skvrnou na čele, huba mu jela jako motorka. Nakonec rozpustil Svaz jako kostku cukru v kafi. Carové by šileli a Stalin by spáchal harakiri. Jen Gorbi byl v klidu. Byl ve stejném klidu, když mu za bourání berlínské zdi nabízel Helmut Kohl neuvěřitelný bilión marek, čímž by urychlil spojení všeho Germánstva. Na co prachy, ideje jsou pravé zlaté rybky.

(Vlastimil Vavřín: *Spaste naše duše*.
Mladá fronta: Praha 2006)

„Ale já jsem slyšel, že Miška Jakešovi pohrozil, že jestli dojde k jakémukoliv masakru, že vydá rozkaz, aby proti němu zasáhla sovětská vojska a Jakeš se posral a řekl: ‚Ale soudruhu Gorbačově, oni chtějí, abych odstoupil.‘ A Miška řekl: ‚Tak odstoup.‘ A prásk mu s telefonem.“

„Miška? Jakeš? Miška? Vždyť ten chlap chce bejt druhej Petr Velikej. A to byl pěkněj bastard.“

„Podívej se, já si myslím, že to bylo dohodnutý na Maltě. Malta Jalta, jak se to rýmuje. Miška se vrátil z Malty a začalo to padat jak domino. Rusáci s Ameríkánama si zase rozdělili svět. Miška řekl: ‚Vtrhněte do Panamy, já pustím východní Evropu, stáhnou se za historický ruský hranice a tam mi do toho nebudete kecat.‘ A s Němčourama udělali dohodu, že se můžou sjednotit, ale musí Miškovi půjčit hodně peněz, aby si zase měl z čeho postavit lepší armádu proti islámu a Číňanům.“

(Jiří Drašnar: *Desperados informačního věku*.
Pražská imaginace: Praha 1992)

A tak, Dubenko, v Praze se dějou věci! Každý den jsem tam byl, každý den navečer jsem taxíkem jel ke Kocourovi, na pivo, ale šofér to hned poznal a tak mi pošeptal... Já vím co chcete. Já to chci vidět taky... A tak jsme jezdili nahoru a dolů, jezdili jsme nakonec Karmelitskou, protože Vlašská ulice už byla plná Němců... A tak jak jsme jezdili, tak jsme s taxikářem míjeli nejdřív stovky a potom snad tisíce aut s poznávací značkou DDR... a hlavně jsme viděli ty tisíce lidí, mladých lidí, seděli na ulici až ke kolejnicím, podobalo se to množství sportovně oblečených lidí jaké musí nádraží v sobotu, odkud vyjíždí celé velkoměsto na výlety někam na Sázavu, za mých mladých let... A Dubenko, těch dětí!

Dokonce přijel na kole sám ministr zahraničních věcí pan Genscher...

(Bohumil Hrabal: *Listopadový uragán*.
In: *Sebrané spisy Bohumila Hrabala. Svazek 13*.
Pražská imaginace: Praha 1995)

„Já mám taky právo na život,“ křičela a v Temešváru rozstříleli čtyřicet dětí, vracejících se domů z loutkového představení... „Já chci taky žít,“ a v Bukurešti vyskákali ze sanitek samopalníci a dobili raněné, kteří čekali na jejich pomoc...

(Tereza Boučková: *Indiánský běh*.
Grafoprint, Praha 1992)

„(...) Musíme mu připadat jako kokoti. Včera to do sebe lil jak o život a vůbec se neopil.“

„Ale co má proti Lele a Andrejovi?“

„Ve Slovinsku se nevráždilo. Cítí to jako nespravedlnost.“

„Co to je – cítí? Je to přece spisovatel. Má hlavu a přemýšlí, jako vzdělanec, literát, ne jako ustašovec,“ řekl Čech a ohlédl se po Durdevičovi, ale ten se ztratil mezi stromy.

„Co my dva víme o utrpení? Žijeme si jako prasata v žitě.“

„A zrovna jsem pyšnej,“ řekl Čech a zase se marně ohlédl po Durdevičovi. „Ta jeho povídka se jmenuje Jedna noc ve střední Evropě. Rád bych si ji přečetl. To bude asi síla.“

„To asi bude,“ řekl Slovák.

„Stejně je to pěkný žít v míru. Představ si, že bych teď vytáhnul bouchačku a ustřelil ti tvoji nacionalistickou kedlubnu.“

„Vy Češi jste si naposledy vystřelili v patnáctém století, někde u Sudoměře,“ řekl Slovák.

(Pavel Verner: *Červená a bílá kobra*.
Hynek: Praha 1997.)

I přes omezenost zkoumaného vzorku (každý si vybírá knihy do své knihovny podle úplně jiných hledisek a libosti) si dovolím vyslovit několik tezí. Na první pohled by se mohlo zdát (díky vžitě představě, že český občan je typický homo politicus), že témata mezinárodní politiky obecně jsou v české literatuře silně reflektována. Jan Patočka popsal spisovatelství jako důsledek procesu postupné objektivace slova. Pak by tedy autoři žijící ve středoevropském prostoru měli být téměř komentátory mezinárodních událostí. Opak je pravdou. Sledovaná oblast je v české próze zastoupena minimálně. Vysvětlují to autocenzurou (i cenzurou) v letech 1948–1989 z obavy zpracování či zařazení odkazů na mezinárodní události způsobem, který by nebyl v souladu se „státními a stranickými“ zájmy. Naprostá většina ukázek byla publikována buď v šedesátých letech nebo vyšla nejprve v samizdatu či v exilu. Nicméně ani knihy napsané po roce 1989 příliš nevyužívají témata ze světové politiky.

Statistice českých hospodských „odborníků“

Stejně tak naprostá většina sledovaných knih jsou beletrizované vzpomínky, autobiografie či časosběrné romány silně autorsky ovlivněné. U části ukázek platí, že jazyková exprese je využívána k vytvoření „sanitárního kordónu“ mezi autorem a tématem (Pilous, Vavřín, Drašnar).

Domnívám se, že onen nepoměr mezi statistici „odborníků“, kteří nejen v českých hospodách a restauracích dnes a denně poučeně diskutovali a diskutují o světové politice, a výskytem mezinárodněpolitických témat v české prozaické tvorbě by stál za podrobnější analýzu. Samozřejmě se na tom podílí i fakt, že studia mezinárodních vztahů do roku 1989 v ČSSR de facto neexistovala a komunita odborníků na tuto oblast byla malá (její podstatné části bylo v době normalizace znemožněno se oficiálně v oboru pohybovat). Mezinárodní vztahy tak byly celých 40 let, vyjma liberálního „pražského jara“, zakázanou komnatou a svobodný dialog zde neexistoval (jako ostatně ve všech humanitně zaměřených vědách).

Jedinou oblastí české literatury, byť oblastí marginální, která s mezinárodní problematikou vždy a stále pracovala a „nebála“ se jí, jsou anekdoty. Ostatně, znáte tu, jak se Gorbačov, Reagan a Thatcherová koupali na Islandu pod sopkou Eyjafjallajökull?

Vladimír Trojáněk

pracuje v nakladatelství

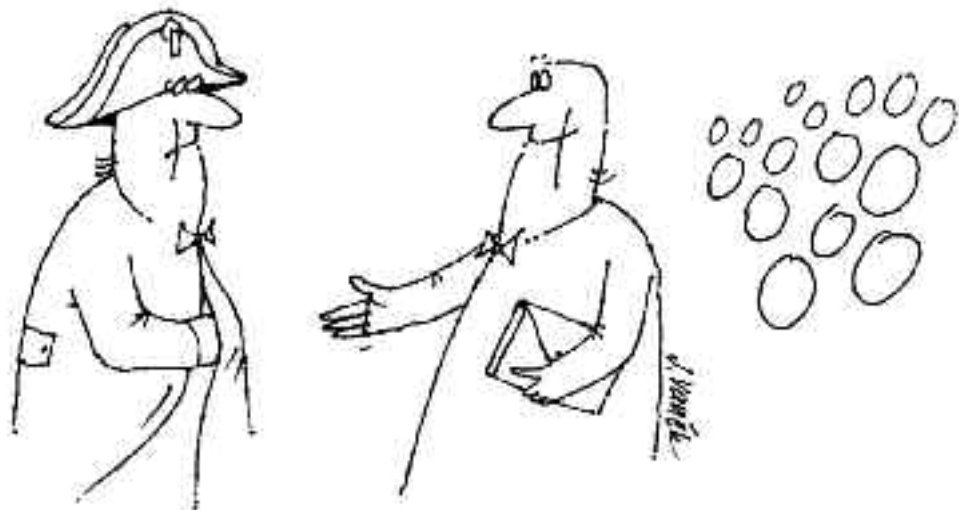
Ústavu mezinárodních

vztahů.

trojanek@iir.cz

Francouzská literatura mezi kulturou, národním zájmem a eury

Michal Procházka

Na nutnosti podpory domácí kultury a literatury se shodne většina evropské veřejnosti, byť v různých krajích převládají odlišné představy, jakých podob by takový systém měl nabývat. Je příznačné, že v naší postsocialistické či posttransformační společnosti se v běžné debatě zužuje celá otázka na problém peněz a dotací, jako by kultura byla agendou obyčejného úředníka, rozdělujícího prostředky z obecního měšce na trochu zábavy na náměstí.

Jak ukazuje francouzský příklad, ve skutečnosti kulturní politika sleduje několik komplexních cílů, mezi něž patří nejen podpora

tvorby či dopování národní identity a mezinárodního renomé. Chytře živená kultura přispívá také k rozvoji občanské společnosti i života v místě. Ve dvou extrémních podobách ji můžeme chápat jako ony „hrsti dolarů“, které nyní vydávají Američané na prezentaci své kultury v muslimském světě, aby změnili vlastní obraz nenáviděné mocnosti. Na druhou stranu se ve švýcarském Curychu setkáte třeba s iniciativou městských radních, přidělujících lukrativní byty v centru umělcům, literátům, hudebníkům v rámci podpory kulturního života. Usilují o to, aby historický střed nebyl plný zlatnictví či prázdných bytů finančníků, kteří tu občas přespávají, když se večer zapomenou ve městě a nedojedou do vily na předměstí.

Měkká síla z Francie

Ve Francii se kulturní politika stává součástí veřejné diplomacie, či dokonce stra-

tegie bývalé velmoci, usilující o vliv v zahraničí. Tato tradice sahá do doby 50. let úpadku mocenské role země, zároveň ji lze chápat jako reakci na ústup státo-centrického modelu mezinárodních vztahů. Stále důležitější roli v nich hrají nevládní aktéři, ale třeba i tlak veřejného mínění. Národní kultury se ocitají v rovině tržní soutěže, kde každý usiluje o prosazení vlastní značky – v anglofonním světě se mluví o státním *brandingu*, jakým byl například projekt *Cool Britannia*. Joseph Nye zase definoval nový styl soft (měkké) moci, která je opakem tvrdé moci, zajišťující si dříve vliv pomocí armády či mezinárodního tlaku. Tato nová síla se opírá o pozitivní obraz země, která vyváží nejen eleganci *haut-couture*, drahé parfémy, filmy, ale také školství, styl života či francouzský pohled na mezinárodně-politické dění. Přitom si chrání vlastní kulturní produkci v rámci globalizovaného trhu, což umožňuje mimo jiné klíčová dohoda o uchování rozmanitosti kultury, kterou prosadila na půdě UNESCO právě Francie s pomocí Kanady a dalších států.

Politika tzv. „*rayonnement*“ (vyzařování) francouzské kultury má mnohá specifika, jako je rozsáhlá kulturní agenda (i pravomoce) ministerstva zahraničí či zdvojování diplomatických funkcí (při ambasádě i kulturní rada a audiovizuální atašé), ne-li rovnou institucí. Vedle francouzských institutů existuje například paralelní síť školních center *Alliance Française*. Expanze kultury je soustředěna kolem jazyka, takže její důležitou součástí je výuka francouzštiny za hranicemi i podpora domácí literatury. Předobraz tohoto přístupu nalezneme ve dvě stě let staré snaze Napoleona o centralizaci jazykově a regionálně rozvrstvené země.

Systém jednotné ceny

Samotnou produkci francouzské literatury se snaží podporovat a chránit Národní centrum knihy (*Centre national du livre*, CNL, www.cnl.fr). V červnu roku 2008 byla navíc zřízena mezirezortní komise *Conseil du livre* (Rada knihy), která promýšlí vládní strategii kulturní politiky a vývozu francouzské literatury do zahraničí. Zmíněné

instituce neošetřují pouze dotace, distribuci literárních cen či skromné příspěvky pro festivaly a přežívající literární časopisy. Naopak ošetřují propracovaný systém, vytvářející prostor, který by lépe motivoval literární život. V jeho základu je několik obecných systémových principů, jako je v první řadě pravidlo neměnné ceny knihy, uzákoněné v roce 1981. Titul, jež nakladatel ocenil na pětadvacet euro, nemůžete nalézt ve výprodeji za polovinu. Vydavatel či autor nejsou vydáni na milost a nemilost řetězců s lacinou literaturou, navíc se tím chrání i širší distribuce, kterou nepožirají slevy a laciné trháky.

Druhým podstatným principem je přesné schéma grantů Národního centra knihy a oddělení dotací určené vydavatelům od peněz pro samotné autory. Jinými slovy tím, kdo žádá o příspěvek (anebo alespoň půjčku) na vydání ekonomicky rizikové, ale kvalitní knihy, je pouze editor, případně nezávislý vydavatel – nikoli spisovatel. Například v roce 2008 inkasovala nakladatelství částku 2 054 290 € na publikaci knih z oblasti věd, literatury, filosofie či divadla, což bylo zároveň podmíněno například snížením ceny či zvýšením množství výtisků. Žádat mohou rovněž autoři inovativních komiksů či literatury pro děti, nicméně všichni musejí dokázat, že jde o obchodně riskantní, nevýdělečný projekt. V každém případě výše dotace nemůže přesáhnout 50 procent nákladů na vydání titulu. Alternativou je takzvaná půjčka na uhrazení nákladů náročného díla, u něhož lze očekávat návratnost. Výhodné půjčky mají také stimulovat nezávislé a začínající vydavatele.

Literární ceny

Když k tomu připočteme další podpory na literární časopisy, na přípravu vědeckých publikací, či dokonce překlady cizí literatury do francouzštiny, ocitneme se téměř na šes-

ti milionech eur, které CNL nalévá ročně do vydavatelské činnosti. Marnotratný systém ale napomáhá utváření elity odpovědných editorů, kteří jen neopravují chyby a nevybírají obálky knížek. V ideálním případě jsou motivováni, aby dlouhodobě stavěli ucelené a kvalitní edice, které jim zajišťují splnění kritérií CNL pro další subvence. Ústředí také dbá na podporu autorů ze všech regionů Francie. Na druhou stranu na stávající

Francouzský systém podpory produkce postihuje simultánně všechny oblasti trhu, aby jednotlivá opatření našla oporu i v následujících článcích knižního řetězce. Tato filosofie se opírá o představu sdílenou francouzskou veřejností napříč politickým spektrem, že trh omezuje šíři literární produkce či popírá kulturní rozmanitost.

praxi doplácet mladé, neznámé talenty, které se až na výjimky těžce a pomalu prosazují do edičního plánu nakladatelství.

Samotní spisovatelé jsou odkázáni spíše na literární ocenění, dotované soukromými nadacemi i institucemi. Jedna anekdota říká, že se ziskem Goncourtovy ceny zaplatíte konečně všechny dluhy. Dalšími příklady jsou Prix Femina, Prix Médicis nebo ceny pařížského Salonu knihy atd... Naoak CNL rozděluje menší stipendia na francouzské literární projekty, například studium pramenů a přípravy knihy. V roce 2008 se vyčerpalo až 1 757 000 € (esejisté navíc dalších 164 tisíc €), přitom na jednoho autora připadlo průměrně kolem 9 tisíc eur. Zajímavé je, že kandidátem může být i cizojazyčný literát žijící ve Francii. Nad tento rámec uděluje CNL v rámci stipendia Cioran 18 tisíc € na esejistickou práci, zcela nové stipendium Gattégno má napomoci projektu zavedeného autora. V roce 2008 byla podpořena

částkou 50 tisíc € práce Antoina Volodina na knize *Le post-exotisme*. Národní centrum knihy dotuje i spisovatelské rezidenční programy (v roce 2008 částkou 166 000 €), i pobyty překladatelů francouzské literatury (zjednodušeně řečeno, ze sumy 379 132 € připadá asi kapesné 1800 euro na měsíc a osobu). Dotyčný může žádat i vyrovnání nákladů spojených s obtížemi zajišťování překladu.

Knihovny a poplatky za půjčovní

Co je důležité, francouzský systém podpory produkce postihuje simultánně všechny oblasti trhu, aby jednotlivá opatření našla oporu i v následujících člancích knižního řetězce. Tato filosofie se opírá o představa sdílenou francouzskou veřejností například politickým spektrem, že trh omezuje šíři literární produkce či popírá kulturní rozmanitost. Hlavně nezávislí vydavatelé či kvalitní literatura se mají chránit před tržními vztahy ovládané dominancí nejsilnějších hráčů. Důraz se v posledních letech klade na zapojování internetových technologií a na distribuci, která bývá největší slabinou opatření kulturní politiky. Soukromé subjekty vydávají na marketing částky, které nemohou veřejné fondy triumfovat. Jenže konzumerismem tažený prodej může položit celý systém veřejných grantů určených na literární produkce. Hrozí, že dotované kni-

hy bez možnosti odběru na pultech knihkupectví nebude nikdo číst.

Francie vydává další 4 miliony eur, které jsou určeny domácím a zahraničním knihovnám či knihkupectvím na nákup kvalitní francouzské produkce. Část lze získat na projekt, zbytek se rozděluje na základě dosavadního profilu žadatele. Cílem dotování knihoven je v podstatě přerozdělování peněz, které plynou skrze nákup zpět autorům a vydavatelům. Zvyšuje se tak prodej kvalitnější literatury. Provozovatelé knihoven zároveň platí díky zvláštnímu přepočítávání nejen za pořízení knihy do fondu, ale také za její půjčování čtenářům, což upravuje zákon z 18. června 2003. „Socialistický“ poplatek se vypočítává nikoli na základě počtu výpůjček toho kterého titulu, ale množství ročně zakoupených titulů do fondu.

Internetizace a expanze

Naopak mnohem uvážlivější jsou státní úředníci, když přijde na řadu podpora literárních festivalů, a zejména knižních veletrhů, z nichž jsou mnohé ve Francii vnímány spíše jako komerční podniky knihkupců a vydavatelů. Více peněz plyne na různé literární společnosti a regionální literární aktivity, spolky sdružené kolem děl klasiků atd.

Rok 2008 byl v CNL dále památný především podporou digitalizace knihoven i používání internetu v literárním dění. Literární časopisy mohou nyní získat grant na přechod na web, zřizují se fondy, aby si nakladatelství či knihovny vytvářely servisní, propojené weby, stránky na online prodej, či dokonce na stahování knih.

Lze říct, že francouzský systém podpory literatury je příkladem úspěšného fungování veřejné moci, která si bere za úkol se starat o vyváženost a rozvoj literární tvorby. V domácí top 20 má například domácí tvorba řadu beletrických děl, nad fondy tamních knihoven můžeme jen tiše závidět. Přesto francouzští architekti kulturní politiky stojí před těžkou výzvou, neboť v zahraničí dochází k odlivu zájmu o současnou francouzskou produkci (na rozdíl například od filmu) či minimálně k oslabení její pozice. Jistě čtvrtina příjmů francouzské literatury pochází stále

ze zahraničí, Francie je po Velké Británii a Německu třetím největším vývozcem. Nicméně podle čísel prodeje bestsellerů a podílů na trhu její pozice slábne například na Dálném východě, ve východní Evropě, ale i v Latinské Americe.

Kupodivu jde často o systémové problémy. V nejrůznějších překladatelských programech se nedaří prosazovat efektivní i jednoduchá kritéria, které by generovala překlady kvalitních i úspěšných titulů – v každé zemi se jmenuje a funguje jinak (u nás jde o Program Šalda). Neprůhledný je systém dotování překladů francouzských knih, kdy některé peníze plynou z ministerstva zahraničí, jiné z lokální ambasády. Leckde zůstává problémem personální obsazení zahraničního zastoupení odtržené od lokální reality knižního prodeje, které utrácí peníze na propagaci knih bez velkých nadějí na úspěch. Francouzi přitom přispívají (na rozdíl např. od Nizozemců a jejich Literárního fondu) i na zakoupení práv, čímž zasahují do samotného ekonomického kalkulu vydavatele, jenž může vydávat francouzskou knihu bez skutečné motivace. Klasickou slabinou zahraniční propagace bývá podcenění internetu či organizační nesoulad mezi jednotlivými institucemi.

Tlak globalizované kultury

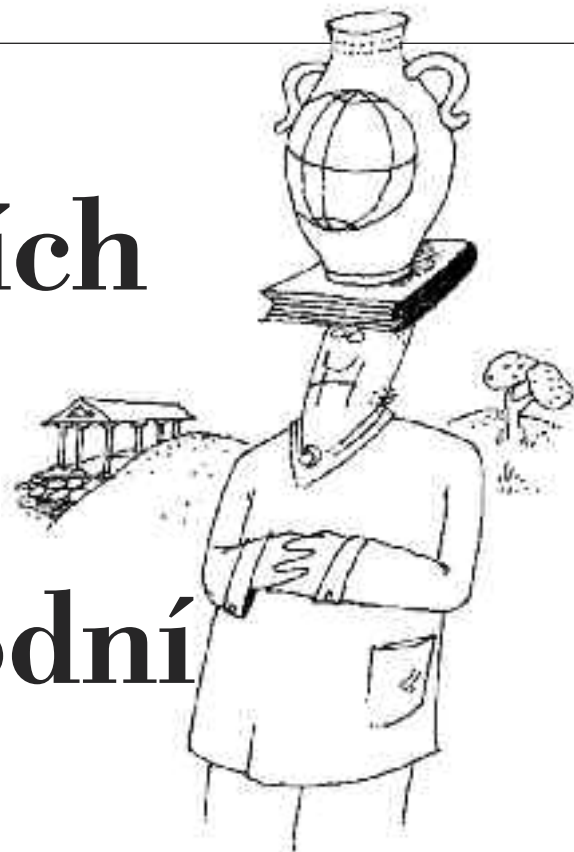
Slábnoucí pozice francouzské literatury přes všechny domácí i zahraniční programy souvisí s drtivou převahou americké, globalizované kultury a angličtiny, zatímco tradiční frankofonní oblasti trpí (až na několik výjimek Belgie, Švýcarska či Quebecu) ekonomickými problémy a horší koupěschopností na trhu s kulturními statky. Zůstává nicméně spekulací, co by se stalo, kdyby CNL nevydávalo ročně oněch 20 milionů eur na podporu a ministerstvo dalších 10 milionů eur na vývoz domácí literatury. Jestli by současná francouzská tvorba, o jejíž kvalitě nelze pochybovat, venku ještě existovala. A jak by utrpěla prestiž země, její značka či třeba turistický potenciál.

Michal Procházka je filmový publicista. mr-prochazka@centrum.cz

Zdroje

- Eliška Tomalová: Kulturní diplomacie, francouzská zkušenost, Ústav mezinárodních vztahů
- Bilan des aides 2008, CNL, www.cnl.fr
- J. S. Nye: *Soft Power. The Means to succes in World Politics*. Public Affairs, New York, 2004
- M. Leonard: *Public Diplomacy*, The Foreign Policy Center, London 2002
- P. van Ham: *The Rise of the Brand State. The Postmodern Politics of Image and Reputation*, Foreign Affairs, Vol. 80, No 5.
- C. Legros, *L'image de la France a l'étranger et ses conséquences*, l'avis du Conseil économique et social, avril 1993, dokument, viz E. Tomalová Kulturní diplomacie, francouzská zkušenost.

„Základem nejvýznamnějších děl světové literatury byla často mezinárodní politika,“

říká spisovatel a překladatel **Jaroslav Veis**. V rozhovoru pro Mezinárodní politiku se zamýšlí nad proměnami vztahu literatury a politiky, které spojuje dnes mimo jiné nutnost vybojovat si pozornost veřejnosti. Hovoří o nevyčerpatelnosti velkých historických událostí pro literární zpracování a také o předem těžko odhadnutelném zájmu českých čtenářů o překlady zahraničních autorů. S Jaroslavem Veisem rozmlouval Robert Schuster.

Jaký je dnes vztah mezi politikou a literaturou? Dříve existovala představa – možná z doby obrození, že literatura byla nositelkou hodnot, idejí, vzdělanosti, což jsou všechno do jisté míry i politická témata. Platí to stále?

Určitě není tak těsný nebo přímočarý jako dříve. Vzpomeňme si, jak se říkávalo o spisovatelích, že jsou svědomím národa, s čímž už se dnes tak často nesetkáme. Který autor je v našem prostředí morální autoritou? Ano, Václav Havel. Ale to pramenilo z určité nestandardní situace. Čím více se ovšem stává situace v naší společnosti standardní, tím se jeho role morální autority zmenšuje. Ale ptal jste se na vztah literatury a politiky. Podíváme-li se do dějin literatury, vidíme, při troše zjednodušení, že od samého počátku je základem literárních děl mnohdy mezinárodní politika. Homérovy eposy jsou jenom jiným pohledem na dobový politicko-hospodářský

konflikt mezi ranými řeckými státy a Trójou. Ale totéž platí i o Romeovi a Julii. Shakespearovo drama je reinterpretací politického sporu Ghibellinů a Guelfů v Itálii 12. století, kde se politický příběh promítal do osobních osudů jeho hlavních představitelů. Tento kontext už dnes zcela vymizel a v Romeovi a Julii vidíme hlavně příběh tragické lásky. Nebo „Vojna a mír“ od Tolstého velmi silně odrážela mezinárodněpolitické ambice Ruska.

Souvisí snižování role literatury ve společnosti s nástupem masové kultury?

Ano. Moment, kdy kniha přestala být něčím vzácným, co se předávalo z generace na generaci a jedna rodina si byla schopná číst jednu knihu osmkrát za sebou, je určitě i okamžikem, kdy literatura ztrácí svou předchozí roli. Bývaly doby, kdy mít doma knihovnu bylo něčím ne-

smírně důležitým, co od sebe odlišovalo jednotlivé společenské vrstvy. To se dnes úplně ztratilo.

Mnozí velcí spisovatelé inklinovali k politickému aktivismu a nikoho nepřekvapovalo, když promítali politické postoje do svých děl. Jaká jsou dnešní očekávání, pokud jde o roli spisovatelů ve společnosti?

Já myslím, že je třeba hovořit nejenom o změněné roli spisovatelů, ale obecně vzato i intelektuálů. Domnívám se, že stále existuje velký rozdíl mezi námi a Západem, ve smyslu kulturním, kde je role veřejného intelektuála pořád o hodně silnější. Pořád si myslím, že jsme momentálně z hlediska vztahu intelektuálů a společnosti ve vychýlené poloze, i když od návratu demokracie uplynulo už dvacet let. Před rokem 1989, jakkoli nebyli mocensky nebo politicky významní, byli intelektuálové a spisovatelé přesto velmi významní. Pak ale během velmi krátkého období, přibližně dvou až tří let, nastal obrovský propad dolů, pokud šlo o jejich autoritu a schopnost praktického uplatnění. Po změně režimu bylo preferováno ekonomické nebo právnícké myšlení, což se ani dnes nijak zvlášť nezměnilo. Nemám totiž pocit, že by po intelektuálově či

spisovatelé jako mravní autoritě u nás existovala velká společenská poptávka. Souvisí to též s přesunem významu od psaného textu směrem k vizuálnímu, televiznímu, projevu. Mnohem silnější poselství byla najednou schopna přenášet populární, rocková hudba než psané slovo.

Všimněte si, jak málo u nás funguje veřejná debata, ve které hrají spisovatelé v Anglii nebo Americe velkou roli, a také, jak málo u nás vychází v médiích eseje. Další žánr, který prakticky vymizel, je recenze, jež by neměla marketingový charakter.

Často se objevují v literatuře reflexe velkých historických událostí. Nemůže nastat situace, že se postupem času vyčerpají?

Myslím, že to je nevyčerpatelné minimum z jednoho důvodu, a to z důvodu historického revizionismu. Každá další generace má právo na nový pohled a interpretaci, což platí nejenom o historických, ale ve větší míře i o autorech. Objevují se nové interpretace klíčových dějů i postav, jejich motivů. Z oblasti sci-fi přišel do hlavního proudu literatury model alternativní historie, která není ani reinterpretací, nýbrž odvíjí se od otázky „Co by se stalo, kdyby...?“ Z tohoto hlediska jsou velká historická témata nevyčerpatelným zdrojem.

Kolik let musí uplynout, aby se k nějaké zásadní historické události podařilo získat dostatečně velký odstup, aby se mohla literárně zpracovat?

To si netroufnu říct. Ale když si vezmeme druhou světovou válku, vidíme, že některé americké práce vznikly prakticky okamžitě. A naopak při pohledu na naše vlastní „období nesvobody“ zjistíme, že skutečná reflexe období od roku 1948 do roku 1989 v rámci „velkého českého románu“ dosud nenastala. Drobné a jednotlivé pohledy již existují, ale komplexní chybí. Hodně to asi souvisí se schopností společnosti historické události vstřebat.

A nezkracuje se tato doba v éře elektronické komunikace a rychlého šíření informací?

Třeba ve filmu je reflexe mezinárodněpolitických událostí poměrně silná

a okamžitá. Kolik let uplynulo od války v Iráku a už jsou tu filmy o poválečné situaci? Obecně by člověk do podobné úvahy musel zahrnout, nakolik se taková reflexe přesouvá do jiných vyprávěcích metod? Nikoli proto, že by byly jednodušší, ale minimálně proto, že jsou ekonomicky zajímavější, a navíc jsou spojeny s možnostmi zpravodajství. Obraz je dnes opravdu mnohem silnějším nositelem informace, než byl na konci druhé světové války, kdy ještě dominovalo slovo.

Mně se zdá, že obzvlášť patrné je zkracování fází reflexe u memoárové literatury. V minulosti vycházely vzpomínky významných státníků téměř na sklonku jejich života. Dnes vycházejí jejich paměti, když opustí ve věku 55 let vrcholný politický úřad, protože už nemohou znovu kandidovat – jinými slovy, ani paměti politiků už nejsou, co bývaly...

Samozřejmě, že nejsou. K jejich napsání vede celá řada okolností. Jako jednu z nejsilnějších bych viděl roli marketingu, který ale v dnešní době nesmírně ovlivňuje literaturu jako takovou. Ve chvíli, kdy probíhá „recyklace“ politiků podstatně rychleji než v minulosti, je nutné politika ještě rychle prodat, dokud to má smysl. V době, kdy psal své memoáry Winston Churchill, učinil tak ze své vlastní vůle. Když píše paměti Bill Clinton, píše je ve chvíli, kdy mu nějaké nakladatelství nabídne zálohu x milionů do-

larů, pokud je odevzdá za rok po odchodu z úřadu a najme si k tomu ghostwritera. Ve svém posledním filmu to dobře popisuje Roman Polanski, jehož ghostwriter to musí ve filmu stihnout za tři měsíce, protože za šest měsíců už nebude zajímat nikoho. Mimochodem – tenhle film vznikl podle knihy, která je dobrá, ale žádnou díru do světa neudělala. To také něco o roli literatury dnes vypovídá. O právo na slávu se bojuje víc na plátně a na monitoru než na papíře.

Inklinují některé národní literatury silněji k reflexi politiky v literárních dílech?

Myslím, že to je dáno velikostí dané literatury i kulturní tradicí té které země. Asi to není moc objektivní, ale já si myslím, že důležitá je i blízkost, případně absence moře. Země s přístupem k moři byly vždy otevřenější světu, multikulturnější. V moderní době je to i žánrová záležitost. Například politický thriller se rozvíjí zejména v posledních padesáti letech a dobrá polovina z těch knih těží z mezinárodněpolitických zápletek.

Nové čtení Bible se promítlo prostřednictvím domácí americké politiky do mezinárodních vztahů více, než si tady v Česku, kde ji moc nečteme a neznáme, jsme ochotni připustit.

Literatura a politika se dnes řídí velmi podobnými zásadami, tzn., že úspěšné je to, co je zábavné. Nemůže to obě zmíněná odvětví zase nějakým způsobem sblížit a literatura by například mohla opět hrát výraznější roli v politice?

Pokud jde o techniky, které literatura a politika v dnešní době používají, pak rozhodně podobnosti existují. Ale přesto. Politika je usilování o moc s cílem prosadit určitá témata; literatura ale

o něco podobného neusiluje. Dnes je také pro politiku i literaturu základní nutností vybojovat si vůbec pozornost, dát najevo, že existuje, dostat se do širšího povědomí, což platí pro politiku i literaturu. Bez toho se nemůže politické ani literární poselství dostat k tomu, komu je určeno.

Vy mimo jiné také překládáte knihy z americké literatury. Jaký je u našich nakladatelů zájem o překlady titulů, jež se dotýkají problematiky mezinárodních vztahů? Jsou autoři, u nichž se dá apriorně očekávat, že by jejich texty mohly zaujmout?

Často to bývá sázka do loterie. Překládal jsem knihu Joe Kleina, jenž jako ano-

nym vydal knihu o prezidentských volbách v Americe (*Primary Colours*, česky „Barvy moci“). O zmíněné knize byl její český vydavatel Aleš Lederer přesvědčen, že o ni bude obrovský zájem a bude moci vyjít ve velkém nákladu. Hodně se o ní psalo, vyšla poměrně rychle po americkém originálu, přesto se ale pořádně nechytla. Těžko pátrat po příčinách. Možná bylo její téma příliš odtažitě od naší reality. Naopak velmi dobře se prodávala kniha Henryho Kissingera, („Umění diplomacie“), a to navzdory velmi vysoké ceně i náročnosti, kterou na čtenáře klade; celkem vyšlo asi pět vydání. Takže to je věcí instinktu vydavatele.

Zájem českého publika o podobné knihy je obecně totožný, jako jeho zájem o zahraničněpolitické zpravodajství ve sdělovacích prostředcích. Jinými slovy, není valný. Ale na druhé straně se nedá říct, že by se Češi o zahraniční dění nezajímali, když jsou mezi sebou v krátké době například schopni vybrat obrovské množství peněz na humanitární sbírku obětem zemětřesení na Haiti.

Existuje nějaká kniha, která Vás v posledních letech zaujala tím, jak reflektovala mezinárodní vztahy a politiku?

Rozhodně Fareed Zakaria („Budoucnost svobody“) a jeho zdánlivě banální postřehy, například o významu členitosti pobřeží pro historický vývoj zemí a kontinentů. Nebo kniha Thomase Friedmanna „Svět je plochý“, která mi také hodně otevřela oči. A pak eseje Timothyho Garton Ashe, jehož pohled na Evropu je pro mě klíčový. Ash je excelentní intelektuál, který ji chápe tak, jaká podle mého názoru je, když ji dokážeme nahlížet neschematicky z mnoha fází.

Našla by se kniha, jež podle Vás velmi výrazně ovlivnila politiku?

Je jich samozřejmě víc, ale výjimečné místo určitě mají Orwelova kniha 1984 a Solženicynova novela Jeden den Ivana Denisoviče. Oba texty rozhodně ovlivnily vývoj studené války. A jiné knihy zase působily silně, avšak lokálně. Třeba knihy jihoafrické autorky Nadine Gordimerové sehrály roli v procesu odstranění apartheidu. A je tu samozřejmě Bible, ta ovlivňuje

politiku už dva tisíce let: ať už šlo o křížové výpravy, protestantství nebo současnost, včetně vývoje americké politické scény v posledních letech. Nové čtení Bible se promítlo prostřednictvím domácí americké politiky do mezinárodní scény více, než si tady v Česku, kde ji moc nečteme a neznáme, jsme ochotni připustit.

Velmi populární je dnes fantasy literatura, jež často tematicky čerpá ze starých bájí a mýtů. Je proto nějaké vysvětlení?

Musím hned na začátku říct, že mě vlna fantasy nepostihla.

Roli mohlo hrát i to, že jsem se věnoval science fiction a předchozí léta jsem psával o vědě. Spíš jsem se proto upínal a směřoval k racionální a odmítal věci iracionální, mýtické, mytologické. Myslím si ale, že trend směrem k tajemnu se netýká pouze literatury. Člověk má bohužel často pocit, že s nejsložitějšími věcmi se dá nejlépe vypořádat tím, že se jim přizná iracionální vysvětlení.

Vhodným prostorem pro různé konstrukce mezinárodních vztahů, světových vlád apod. se stala sci-fi literatura. Mohou se tyto náměty přenést do reálného života?

Myslím, že to byl idealistický koncept první poloviny dvacátého století, obě světové války však všechny utopie přetočily do dystopického konceptu varovných textů. Pozitivní modely situací a politických systémů, jež by měly přijít a přinést zlatý věk lidstva, prakticky vymizely. Převážily modely varovných systémů – ostatně i proto, že jsou z principu dějově zajímavější.

Objevují se dnes vůbec utopie jako literární žánr?

Jestli ano, nevím o tom, což ovšem není tak složité, za rok se u nás vydá skoro 15 000 titulů, tedy včetně brožurek. Ale vážně: era

utopii skončila, sousloví zářné zítřky zní už jen směšně. Na otázku, „kdy bude dobře?“ se odpovídá „už bylo“, když už se mluví

o rozvoji, tak o udržitelném, ne nekonečném. Takže dnes se píše anti-utopie nebo přesněji dystopie. Důvody? Dvacáté století nás naučilo, že příliš silná ideologie častěji vede k masovému vraždění než k obecnému blahu a vynálezy i objevy se snáz zneužijí, než využijí. Varovná vize bývá účinnější než vize budoucnosti jako ze škatulky. To za prvé. A za druhé, příběh je konflikt a čím je ten konflikt větší, dramatičtější, temnější, tím je přitažlivější.

S utopii je to dnes jako se zprávami: jak říkají editoři, dobrá zpráva, žádná zpráva.

Jaroslav Veis, spisovatel (především science-fiction), novinář a překladatel, který se věnuje i mediálnímu a politickému poradenství. Absolvent Fakulty sociálních věd a publicistiky University Karlovy, Nieman Fellow Harvardovy university. První knihu povídek *Experiment pro třetí planetu* (1976) stejně jako druhou *Pandořina skříňka* (1979) napsal společně s Alexandrem Kramerem, který však nemohl v té době jako chartista být uveden jako spoluautor. Vydal povídkové soubory *Moře času* (1986) a *Den na Kallistó* (1989), komentáře *Týden po týdnu* (1997 – spolu s Jiřím Hanákem a Michalem Růžickou), *Evropou obchází strašidlo* (2009). Svými texty je zastoupen v mnoha antologiích. Přeložil několik desítek titulů z angličtiny, v posledních letech práce Davida Halberstama *Černobílé desetiletí*, Fareeda Zakarii *Budoucnost svobody*, Thomase Friedmana *Svět je plochý*, a Williama Easterlyho *Břímě bílého muže*. V současné době je poradcem Petra Pitharta. jaroslav@veis.cz

Z Říma do Kampaly a kam dále?

Veronika Bílková

Ve dnech 31. května až 11. června 2010 se v hlavním městě Ugandy Kampale konala Revizní konference Římského statutu (ŘS) Mezinárodního trestního soudu (MTS). Konference měla dva úkoly, a to jednak provést v souladu se svým názvem revizi Římského statutu, a zejména jej doplnit o definici zločinu agrese, a jednak zhodnotit mezinárodní trestní spravedlnost a dosavadní působení Mezinárodního trestního soudu. V obou těchto oblastech si konference, přes původní skepsi pozorovatelů, počínala poměrně úspěšně, a nakonec dosáhla více, než kdokoli očekával.

Z Říma...

Mezinárodní trestní soud je stálý mezinárodní orgán, který se zaměřuje na stíhání jednotlivců podezřelých ze spáchání

Hlavní prokurátor Mezinárodního trestního tribunálu (ICC) Luis Moreno-Ocampo (vlevo) hovoří s tanzánským prezidentem Jakaya Kikwetem (vpravo) a prezidentem Ugandy Joweri Musevenim po zahájení revizní konference Mezinárodního trestního tribunálu v ugandské Kampale.

Stringer Globe Media/Reuters

zločinů podle mezinárodního práva, tj. zločinu genocidy, válečných zločinů, zločinů proti lidskosti a (výhledově) zločinu agrese. Zakládající dokument MTS, Římský statut, byl přijat v červenci 1998 a v platnost vstoupil 1. července 2002, po uložení šedesáti ratifikačních listin. V současné době

má Statut 111 smluvních stran. Jednou z posledních, konkrétně 110., se od 1. října 2009 stala Česká republika.

Mezinárodní trestní soud se zabývá pouze zločiny, k nimž došlo po 1. červenci 2002 a které se odehrály na území smluvní strany, nebo se jich dopustil ob-

čan takové strany. Řízení před MTS mohou zahájit státy-smluvní strany ŘS, prokurátor MTS a Rada bezpečnosti (v posledním případě se uplatní univerzální jurisdikce). Rada bezpečnosti má vůči Soudu i jiné pravomoci, zejména může pozastavit v zájmu mezinárodního míru a bezpečnosti určité stíhání na dobu jednoho roku s možností opakovaného prodloužení. Navzdory úzké vazbě na Radu bezpečnosti není Mezinárodní trestní soud orgánem OSN a jedná nezávisle na ní.

Do dnešní doby začal MTS prošetřovat pět tzv. situací, jež se všechny týkají zločinů spáchaných na africkém kontinentu. Tři situace předaly Soudu státy (Demokratická republika Kongo, Středoafrická republika a Uganda), jednu prokurátor (Keňa) a jedna je prošetřována z podnětu Rady bezpečnosti (Súdán). Právě situace v Súdánu, resp. Dárfúru, kde byl obviněn i stávající prezident země Omar al Bašír, vzbuzuje na mezinárodní scéně největší pozornost a vyvolává první kontroverze.

...do Kampaly

Konání revizní konference po sedmi letech od vstupu Římského statutu v platnost, tj. po 1. červenci 2009, předvídá samotný Statut (čl. 123). V souladu

s ním se hlavním úkolem konference mělo stát „projednání změn Statutu“ (čl. 123 odst. 1), především revize katalogu zločinů obsaženého v čl. 5. Obavy z toho, že by revize nemusela být úspěšná, a konference by tak skončila krachem, vedla smluvní strany k tomu, že se rozhodly k jednání o změnách Statutu přiřadit, resp. mu předřadit jinou agendu, a to hodnocení mezinárodní trestní spravedlnosti. První týden akce (31. 5.–4. 6.) byl věnován bilancování, a teprve druhý týden (7.–11. 6.) se diskutovaly návrhy změn ŘS.

Zatímco zřizovací konference Mezinárodního trestního soudu se konala v italském

Římě, konference revizní byla uspořádána v ugandské Kampale. Smluvní strany tím chtěly dát najevo, že MTS není nástrojem Severu, ale těší se podpoře i mezi zeměmi třetího světa. Výběr současně odrážel skutečnost, že všechny případy, jež jsou zatím u MTS projednávány, se týkají afrických států. Ostatně právě kvůli tomu si Soud vysloužil ne příliš lichotivě míněný přídomek „africký soud“. Jistou zvláštností se stalo to, že jedinou africkou zemí, jež byla ochotna konferenci hostit, byla Uganda. Ta přitom patří ke státům, jejichž vnitřní situace je předmětem řízení u MTS.

Konference byla otevřená nejen smluvním stranám Římského statutu, ale i nesmluvním státům se zájmem o dění v MTS. Celkem se jí zúčastnilo na 4 600 delegátů z cca 90 zemí světa a z nevládních organizací. Nevládní organizace ovšem v Kampale sehrály méně významnou roli než před lety v Římě, neboť na

agendě, s výjimkou tématu práv obětí, měly omezený zájem. Česká republika byla zastoupena trojčlennou delegací, kterou vedla česká velvyslankyně v Keni dr. Margita Fuchsová; dalšími členy byli dr. Renata Klečková z MZV a dr. Petr Válek ze Stálé mise v New Yorku.

Bilancování mezinárodní trestní spravedlnosti

Bilancování mezinárodní trestní spravedlnosti (tzv. *stocktaking*) se zaměřilo na čtyři témata, a to vztah míru a spravedlnosti, dopady MTS na postavení obětí, princip komplementarity a spolupráci mezi Sou-

dem a jinými aktéry.

Ke všem tématům proběhly diskuse, které vyústily v přijetí rezoluce (komplementarita a dopady na oběti), deklarace (spolupráce), nebo jen zápisu z diskuse (mír a spravedlnost). Norsko nad rámec původních témat prosadilo rezoluci o posílení systému výkonu uložených trestů, čímž reagovalo na značnou neochotu států uzavírat s MTS dohody o případném přijetí odsouzených osob do svých věznic.

Diskuse k jednotlivým tématům přinesly jen málo nového. V prvním panelu kladli účastníci důraz na to, že mír a spravedlnost jsou z dlouhodobého hlediska nejen slučitelné, ale přímo kom-

plementární. V krátkodobé perspektivě se ovšem mohou dostat do konfliktu, a i když amnestie za zločiny podle mezinárodního práva již dnes nepřicházejí v úvahu, je třeba hledat řešení, která zajistí spravedlnost, ale současně nepohrbí šance na mír. Oběti mají u Mezinárodního trestního soudu silnější pozici než u jiných mezinárodních a vnitrostátních trestních orgánů. Funguje zde dokonce zvláštní Svěrenecký fond,

z něhož jim může být poskytnuto odškodnění za utrpenou újmu. Vedle toho je jim třeba zaručit též například účast na soudním řízení, pomoc a podporu nebo právo na pravdu.

Princip komplementarity je zárukou toho, že Mezinárodní trestní soud působí jako nástroj „poslední instance“ pro případy, kdy národní úroveň stíhání, jež má přednost, selže. V zájmu fungování principu je třeba posilovat národní kapacity a snažit se docílit toho, aby státy své problémy řešily v co největší míře samy. Konečně, spolupráce mezi MTS na straně jedné a státy, OSN, regionálními organizacemi a NGOs na straně druhé je klíčem k řádnému působení MTS, a musí proto být posilována.

Kromě bilancování se konference v prvních dnech věnovala též tzv. dobrovolným závazkům (*pledges*), které v Kampale slavnostně vyhlásily jednotlivé státy. Například Česká republika přislíbila, že podnikne vše potřebné, aby v co nejkratší době přistoupila k *Dohodě o výsadách a imunitách MTS* z roku 2002. Dohoda garantuje Soudu, jeho orgánům, budovám a spisům, ale i zástupcům smluvních stran účastnicím se řízení, svědkům nebo expertům jistá privilegia a vyjímá je z působnosti některých právních předpisů států (např. daňové či trestněprávní imunity).

Revize Římského statutu MTS

Ve své druhé části přistoupila konference k vlastní revizi Římského statutu. Na pořadu jednání byly tři navrhované změny, z nichž dvě – přijetí definice zločinu agrese a vypuštění čl. 124 – uložil konferenci k posouzení sám Statut a jednu – rozšíření trestnosti použití některých druhů zbraní z mezinárodních na vnitrostátní ozbrojené konflikty – předložila Belgie. Stranou zůstaly návrhy jiných států (Nizozemsko: zařazení zločinu terorismu, Mexiko: kriminalizace použití jaderných zbraní, Trinidad a Tobago/Belize: zařazení zločinu obchodu s drogami aj.). Tyto návrhy nezískaly dostatečnou podporu, bude se jimi nicméně zabývat zvláštní pracovní skupina, která se poprvé sejde na konci roku 2010.

Definice zločinu agrese

Největší spory se týkaly definice zločinu agrese a podmínek, za nichž by MTS měl vůči tomuto zločinu vykonávat jurisdikci. Státy byly v přístupu k těmto otázkám výrazně rozděleny a do poslední chvíle se zdálo, že jakákoli shoda mezi nimi je nemožná. Překvapivého konsenzu, zčásti jistě ovlivněného i únavou delegátů z dlouhého jednání a jejich zájmem na tom, aby konference neskončila krachem, bylo nakonec dosaženo až 11. června ve dvě hodiny ráno, tj. krátce před ukončením akce. Jde o konsenzus založený na nejmenším společném jmenovali, který všem zúčastněným dovolil odjet s pocitem, že jejich představy byly aspoň částečně zohledněny.

Definice zločinu agrese kombinuje prvky ze Statutu Norimberského tribunálu (1945) a z rezoluce Valného shromáždění OSN 3314 (1974). Má tři části, a to:

- popis jednání jednotlivce = plánování, příprava, zahájení nebo výkon útočného činu, který svou povahou, závažností a rozsahem zakládá zjevné porušení Charty OSN;

- vymezení útočného činu státu = použití ozbrojené síly státem proti suverenitě, územní celistvosti nebo politické nezávi-

stlosti jiného státu či jiným způsobem neslučitelným s Chartou OSN. Za útočný čin se považuje kterýkoli ze sedmi činů uvedených v rezoluci 3314;

- tzv. vůdcovskou klauzuli (*leadership clause*) = jednání se může dopustit jediná osoba, která je v postavení umožňujícím jí efektivně vykonávat kontrolu nad politickými či vojenskými akcemi státu nebo takové akce řídit.

Výrazně komplikovanější je úprava podmínek výkonu jurisdikce nad zločinem agrese. Mezinárodní trestní soud nemůže tento zločin stíhat dříve než rok od chvíle, kdy změnu Římského statutu ratifikuje 30 států. Vedle toho musí změnu ještě jednou potvrdit smluvní strany, a to v období po 1. lednu 2017. Definitivní rozhodnutí o tom, zda MTS získá možnost agrese prošetřovat, je tak odsunuto (přínejmenším) o dalších sedm let.

Pokud text v současné podobě začne působit, bude moci stíhání zločinu agrese iniciovat jak Rada bezpečnosti, tak smluvní strana nebo prokurátor. Ve druhých dvou případech musí ovšem prokurátor zjistit, zda Rada bezpečnosti kvalifikovala příslušné jednání jako útočný čin podle čl. 39 Charty OSN. Neučiní-li tak Rada do šesti měsíců od notifikace zájmu MTS, může prokurátor zahájit šetření jen tehdy, dovolí-li to šestičlenná Přípravná divize MTS. Občané nesmluvních stran (např. USA, Čína, Rusko nebo Izrael) jsou z působnosti Soudu zcela vyňati s výjimkou případů, kdy řízení iniciuje Rada bezpečnosti. Smluvní strany mají možnost dosáhnout těžké situace tím, že přijmou tzv. vylučovací doložku (*opt-out clause*).

Článek 124 a tzv. belgický návrh

Druhý pozměňovací návrh předvídaný přímo Římským statutem počítal s tím, že konference přezkoumá přechodné ustanovení čl. 124, na základě něhož mohou státy vyloučit na sedm let jurisdikci Soudu ve vztahu k válečným zločinům spáchaným na jejich území či jejich občany. Toto ustanovení dodnes využily jen dva státy (Francie a Kolumbie), a předpokládalo se proto, že jeho vypuštění nebude problém. Obavy z toho, že by nemožnost „opt-ou-

tování“ mohla některé státy odradit od přístupu ke Statutu, nakonec nicméně vedly k tomu, že ustanovení bylo v textu ponecháno.

Takzvaný belgický návrh směřoval k rozšíření okruhu jednání považovaných za válečný zločin v kontextu vnitrostátních ozbrojených konfliktů o tři skutkové podstaty, jež jsou již od roku 1998 kriminalizovány za konfliktů mezinárodních. Jedná se o:

- používání jedu nebo otrávených zbraní;
- používání dusivého, jedovatého a jiného plynu a všech obdobných tekutin, materiálů a prostředků;
- používání střel, které se v lidském těle snadno rozpínají či zplošťují, například střel s tvrdým pláštěm, který zcela nezakrývá jádro nebo je perforován zářezy.

Ačkoli některé státy, včetně České republiky, měly s těmito ustanoveními jisté výkladové problémy (např. umožnění použití slzného plynu a polopráškových střel v policejních operacích), ustanovení nakonec získalo podporu a bylo přijato konsenzem.

Kam dále?

Přes prognózy nezdaru skončila Revizní konference v Kampale relativním úspěchem. Smluvní strany Římského statutu zhodnotily mezinárodní trestní spravedlnost i dosavadní působení MTS, zavedly tři nové válečné zločiny a shodly se rovněž na definici zločinu agrese a podmínkách výkonu jurisdikce vůči němu. Mnohé ze schválených textů sice obsahují formulace, které připouštějí několikery výklad, již samotný fakt jejich přijetí nicméně dává naději, že Soud bude mít v budoucnu možnost se k nim vyjádřit a jejich význam vyjasnit. Definice agrese i jiné nově přijaté úpravy z tohoto hlediska odrážejí jistě nejmenšího, leč přece jen společného jmenovatele. Revizní konference tak neměla poražené. Teprve čas ukáže, zda měla vítěze a zda se výsledky dosažené v Kampale reálně odrazí v praxi.

Veronika Bílková je vědecká pracovnice Ústavu mezinárodních vztahů a předsedkyně redakční rady měsíčníku Mezinárodní politika. bilkova@iir.cz

O MTS více viz

- William A. Schabas, *An Introduction to the International Criminal Court*, 3rd edition, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Pavel Šturma, *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, Karolinum, Praha, 2001.
- Otto Triffterer (ed.), *Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court, Observer's notes, article by article*, 2nd edition, Nomos, Baden-Baden, 2008.

O Revizní konferenci více viz

- ICC – <http://www.icc-cpi.int/Menus/ASP/ReviewConference/>
- Coalition for the ICC – <http://www.iccnw.org/?mod=review>
- Uganda – <http://www.iccuganda2010.ug/>

Muž značných pravomocí a vzorové kariéry

Miroslav Šepták

Pohled na současnou rakouskou ústavu překvapí. Kompetence prezidenta jsou mnohem širší, než je tomu u jiných německy mluvících zemí. Hlava státu může například rozpustit spolkový (celostátní) parlament, zemské sněmy či odvolat kancléře, a to bez jakéhokoli udání důvodu. Od roku 2004 vykonává prezidentskou funkci u našich jižních sousedů Heinz Fischer – muž značných pravomocí a se vzorovou kariérou.

Rodák ze spolkové země Štýrsko pochází z levicově orientované rodiny. Jeho otec a strýc v minulosti reprezentovali Sociálně demokratickou stranu Rakouska (SPÖ) ve vysokých státních funkcích. Není divu, že i Heinz Fischer patřil od mládí k aktivním stoupencům demokratické levice. Kromě politiky jej celý život doprovází ještě věda. Vystudoval práva ve Vídni, v roce 1978 habilitoval, aby byl o patnáct let později jmenován profesorem politologie na univerzitě v Innsbrucku. V akademických kruzích je dodnes známá jeho kniha o politickém systému alpské republiky. V roce 1971 ve svých 33 letech poprvé zasedl

do Národní rady – spolkového parlamentu. Během více než tří dekád vystřídal řadu stranických (šéf klubu, zastupující předseda) i státních (ministr pro vědu, prezident Národní rady) funkcí. Když v roce 2004 hledala sociální demokracie vhodného prezidentského kandidáta, volba padla na Heinze Fischera. Profesor politologie uspěl, neboť již tehdy odpovídal představě většiny Rakušanů o „ideálním“ spolkovém prezidentovi; starší, reprezentativně vystupující muž, žijící uspořádaným rodinným životem, bez profesních skandálů, s dlouholetou politickou zkušeností. Akademická dráha a bohaté zkušenosti zejména ve funkci prezidenta Národní rady mu v řadách veřejnosti pomohly získat pověst „čestného makléře“ – člověka stojícího nad stranami. Během prvního šestiletého období tuto auru posiloval, navenek i tím, že v den, kdy byl jmenován prezidentem, zastavil členství v sociálně demokratické straně. Dlouhodobě a často s velkým ná-

skokem vede žebříček popularity politiků, jeho práci oceňují nejenom sociální demokraté, ale také příznivci ostatních stran. Za nejstabilnější formu vládnutí považuje Fischer velkou koalici – kooperaci dvou nejsilnějších rakouských stran – socialistů a lidovců. Před čtyřmi lety vyvinul značný tlak na předsedu SPÖ Alfreda Gusenbauera, aby právě s lidovci převzal vládní odpovědnost. Nejčastější formát koaličního vládnutí v Rakousku však tehdy nefungoval, a tak prezident neustále nabádal rozhádané partnery k ukončení malicherných sporů a k započetí konstruktivní spolupráce. Tím získal značné sympatie mnoha obyvatel alpské republiky.

Když poslední dubnovou neděli letošního roku opětovně kandidoval do čela státu, měl velmi dobré předpoklady k dalšímu úspěchu. Hlavní zápletkou voleb totiž nespočívala v tom, jestli bude znovu zvolen, nýbrž

Když poslední dubnovou neděli letošního roku opětovně kandidoval do čela státu, měl velmi dobré předpoklady k dalšímu úspěchu. Hlavní zápletkou voleb totiž nespočívala v tom, jestli bude znovu zvolen, nýbrž v tom, kolik procent obdrží. Konkurenční politické subjekty nenalezly protikandidáta, který by byl pro Fischera skutečným vyzyvatelem.

v tom, kolik procent obdrží. Konkurenční politické subjekty nenalezly protikandidáta, který by byl pro Fischera skutečným vyzyvatelem. Lidovci došli k závěru, že proti úřadujícímu prezidentovi nemají šanci uspět, a tak se rozhodli vyhnout téměř jisté porážce a ušetřit peníze (seriózně vedená kampaně by podle odhadů stála asi 3 miliony eur). Jediný, kdo zvedl pomyslnou rukavici, byla z parlamentních subjektů pouze pravicově populistická Svobodná strana Rakouska (FPÖ), která nominovala Barbaru Rosenkranzovou. Později se ukázalo, že to nebyla příliš šťastná volba.

Desetinásobná matka, dosud působící pouze na zemské úrovni, mnohé potenciální voliče odradila nevyjasněným vztahem k nacismu a kontroverzními vy-

Znovuzvolený rakouský spolkový prezident Heinz Fischer skládá přísahu.

Heinz-Peter Bader, Globe Media/Reuters

roky hraničícími s popíráním holocaustu. Svobodní nedokázali namíchat kombinaci, díky níž dokázali v minulosti dosáhnout překvapivých úspěchů, tj. mix dostatečně mobilizujících témat polarizujících společnost a charismatického kandidáta. Do velké míry jim to neumožnil nekon-

troverzní a populární H. Fischer. Koneckonců FPÖ pojala prezidentské volby nikoli jako vážný souboj o Hofburg, nýbrž jako jakýsi test před zářijovým kláním o vedení vídeňské radnice. V něm by chtěla prolomit tamní dlouholeté výsadní postavení socialistů.

Výsledek letošních rakouských prezidentských voleb nepřekvapil, jen volební účast byla na poměry našich jižních sousedů nebyvale nízká (53,6 procenta). Heinz Fischer získal podporu napříč politickým spektrem, a to od sociálních demokratů, zelených i části lidovců. Proto 25. dubna obdržel 79,3 procenta hlasů. Dosáhl tím druhého nejlepšího výsledku v historii rakouských prezidentských voleb. Rosenkranzová zůstala za vítězem o více než dva miliony hlasů, a oslovila tak pouhých 15,2 procenta voličů.

Co od Heinze Fischera očekávat příštích šest let? Nedá se předpokládat využití značných kompetencí daných ústavou. Činnost (staro)nového rakouského prezidenta se omezí pouze na reprezentativní povinnosti, i když může mít vzhledem ke skutečnosti, že jde o jeho poslední funkční období, větší sklon k aktivismu než minulosti. Bude-li dbát na to, aby vystupoval jako státník přispívající k uklidnění rozbourané vnitropolitické scény, nevybočí tím z rakouské prezidentské tradice.

Miroslav Šepták působí jako interní doktorand Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.
septak@seznam.cz

Politická krize v Kyrgyzstánu

aneb Stát v poločase rozpadu

Slavomír Horák

V Kyrgyzstánu došlo na dlouho očekávaný a obávaný scénář zhroutení státu. Cesta k němu začala přinejmenším již v roce 2005. Situace vyvrcholila v červnu 2010 krvavým masakrem obyvatelstva v jižních městech – Oši a Džalalabadu. V médiích se objevila především nálepka mezinárodního konfliktu mezi Kyrgyzy a Uzbeky, což je však hrubé zjednodušení situace, jakkoli by bylo chybou tento faktor pomíjet.

Kyrgyzstán se dlouho vyvíjel ve výrazně odlišném duchu než ostatní autoritářské režimy v postsovětské Střední Asii. Přestože vládu prezidenta Akajeva a jeho klanu rozhodně nelze nazvat demokratickou (zejména v letech 2000 až 2005), prvky otevřeného liberálního režimu, tak populárního mezi intelektuály jeho typu na konci sovětského období, se v kyrgyzské společnosti a politice uchytily. Pokus zasadit liberalismus do Střední Asie však postupně ztroskotal na bujícím regionálním klientelismu, neschopnosti liberální ekonomiky řešit zhoršující se životní úroveň obyvatelstva a také na strachu

sousedních prezidentů z „demokratizace“ vlastních zemí. Tyto faktory poté determinovaly stále slabší popularitu režimu uvnitř a nedůvěru ze strany sousedů zvenčí. Poskytnuté svobody nebyly limitovány rovněž fungujícím prostředím vymahatelnosti práva v jakékoli podobě. Převrat v roce 2005 po zmanipulovaných parlamentních volbách potvrdil tuto otevřenost a zároveň slabost systému. Do čela země se dostaly jižní klany v čele s Kurmanbekem Bakijevem. Nový prezident prosazoval mnohem razantněji kontrolu nad legálními i nelegálními zdroji v zemi, což vedlo mj. k více kyrgyzo-centrickému duchu jeho režimu. Na

jihu tak bylo odstaveno od moci mnoho uzbeckých podnikatelů i kriminálních struktur. Pohodlná ústavní většina po zmanipulovaných parlamentních volbách v roce 2008 mu umožnila iniciovat ústavní i mimoústavní změny, které měly patrně připravit půdu pro dynastické předání moci v roce 2014 do rukou syna Maxima. Jeho koncept „poradní demokracie“, kdy měly být zásadní otázky státu řešeny na lidových shromážděních, tzv. *kurultajích*, do určité míry připomínal systém *džámá-hírije* v Libyi. Režim Kurmanbeka Bakijeva se tak začal výrazně blížit praxi v ostatních středoasijských zemích, což poměrně vyhovovalo okolním režimům (zejména Uzbekistánu).

Horké jaro v Kyrgyzstánu

Když však byli v dubnu 2010 zatčeni všichni hlavní opoziční předáci, akce na jejich podporu opět prokázala slabost Bakijevova režimu. Jakkoliv autoritářský byl jeho styl, armádní generálové (většinou ze severu) na rozdíl od sousedního Uzbekistánu odmítli větší zásah proti demonstrantům a ochranu krachujícího režimu tak po několik dnů zajišťovali nájemní ostřelovači. V řadách demonstrantů poté převládly spontánně vytvořené radikální skupiny, které nikdo nebyl schopen zastavit ani kontrolovat. Výsledkem bylo dobytí sídla prezidenta Bakijeva, ale také následné rabování Biškeku. Moci se ujala v podstatě samozvaná dočasná vláda, jejíž autorita však byla jen těžko vynutitelná, nehledě k tomu, že přinejmenším do 27. června, kdy proběhlo referendum o nové ústavě a nové vládě, byla tato vláda uvnitř i navenek nelegitimní. Nyní již exprezident Bakijev našel útočiště u běloruského prezidenta Lukašenka a jeho klan se pokusil uhájit své pozice v legálních, a zejména nelegálních strukturách (především přepravě narkotik).

V červnu 2010 se tak patrně spojily zájmy několika skupin. Klan prezidenta Bakijeva hájil své pozice, odstavené elitní ekonomické a kriminální skupiny (mj. i uzbeckého původu) požadovaly nové přerozdělení majetku a možná také vnější síly, které neměly zájem na nové vlně deklarované demokratizace země. S ohledem na předchozí přerozdělení přístupu

Prozatímní kyrgyzská prezidentka Roza Otumbajevová se zdraví se skupinou etnických Kyrgyzů ve městě Oš během referenda o změně ústavy.

Sagyn Alchiyev, Globe Media/Reuters

ke zdrojům, často na základě etnické hranice, tak vypukl konflikt jakoby na etnické úrovni. K tomu „stačilo“ rozšířit několik fám a polopravd v kyrgyzských i uzbeckých komunitách a zaplatit několik tisíc nezaměstnaných lidí (vesměs Kyrgyzů), kteří jakoby „šli pomstít oběti národnosti“. K těmto rozjařeným bandám se potom právě na základě těchto polopravd přidali i mnozí další obyvatelé, ať již kyrgyzské, nebo uzbecké národnosti. A jakoliv i v době vrcholícího pogromu fungovala mezietnická solidarita na mnohých úrovních, podařilo se na dlouhou

dobu nabourat sociální a etnické vztahy tak, že jakákoli vláda bude mít značný problém danou situaci vyřešit. A současná vláda jenom těžko bude mít natolik silný mandát, aby dokázala pracovat na obnově jihu země. Tamější ekonomická základna je v troskách a bez pomoci vnějších donorů není její obnova představitelná. Moc dodnes zajišťují kriminální struktury. Největším problémem i po případném návratu uprchlíků bude nedůvěra mezi kyrgyzskou a uzbeckou komunitou. Bezvýhodná situace vede k depopulizaci jižního Kyrgyzstánu – migranti všech ná-

rodností odcházejí do Ruska či alespoň do Biškeku. Tento odliv nadále oslabuje *dočasnou vládu* a posiluje kriminální elementy, spojené s klanem bývalého prezidenta.

Geopolitika ošského konfliktu

Zahraničí reagovalo na zprávy z jihu Kyrgyzstánu značně rozdílným způsobem. Přestože většina zemí označila události především za vnitřní záležitost Kyrgyzstánu, jenom těžko lze uvěřit, že by zájmy řady aktérů v regionu nebyly nějak dotčeny.

Ošské události totiž velmi dobře demonstrovaly rozložení sil v regionu i politiku hlavních hráčů okolo Kyrgyzstánu. Klíčové jsou přitom zejména pozice Ruska, Uzbekistánu, Číny, do určité míry Kazachstánu a očekávaná byla i americká reakce.

Dočasná vláda v Biškeku i mnozí obyvatelé Oše utopicky očekávali příchod ruských mírotrvorných sil. Rusko však v této situaci postupovalo ze svého hlediska velmi realisticky. Kromě absence vojsk, která by mohla vstoupit do konfliktu, Moskva nemá zájem zamíchat se do faktické občanské či ještě lépe mafiánské války v jakékoli zemi Střední Asie. Situace v regionu je zcela jiná než kupříkladu v době občanské války v Tádžikistánu na počátku 90. let. Místní noví vládci na republikové i regionální úrovni tehdy ze setrvačnosti hleděli na Moskvu jako na hlavního rozhodčího svých vnitřních rozporů. Dnes je do hry zapojeno mnohem více hráčů, kteří jsou již zvyklí na vlastní rozhodování a ambice. Na regionální úrovni se místní autority nepodřizují často ani centrálnímu vedení země, natož cizí síle. Vnější vláda, jakkoli možná lákavá z hlediska stabilizace, není ani v zájmu lokálních kriminálních struktur, obvykle propojených s politickými elitami. Rusko tak možná u někoho ztratilo svou tvář, kterou se však pragmaticky snaží získávat slibovanou pomocí při obnově zničených měst.

Uzbekým zájmem bylo především udržet klid ve vlastní zemi. Přestože se spekuluje o možné okupaci jižního Kyrgyzstánu uzbekými vojsky, kontrola celé Fergánské kotliny by pro Uzbekistán nebyla žádnou výhrou. Jakákoliv akce by byla vojensky i eko-

nomicky náročná, nehledě na flagrantní porušování mezinárodního práva. Místní obyvatelé jakékoli národnosti včetně „svých“ Uzbeků jsou v Taškentu považováni spíše za „volnomyšlenkářskou“ hrozbu – právě z kyrgyzského území vysílala do Uzbekistánu svobodná rádia, tisk apod. Hlavním zájmem uzbekého vedení je tak spíše izolace vlastního obyvatelstva od událostí u sousedů. Tento postoj se projevil při rychlém odsunu všech uprchlíků z Uzbekistánu

zpět přes hranice. Uzbeké elity navíc řeší spíše své nástupnické problémy, neboť období prezidenta Karimova se patrně chýlí ke konci a jednotlivé klanové skupiny se připravují k boji o převzetí a přerozdělení jeho impéria.

Čína by mohla být dalším pretendentem na přisvojení Kyrgyzstánu a přetvoření jeho vedení k vlastnímu prospěchu. Přestože je Čína největším obchodním partnerem Kyrgyzstánu, země pro ni nepředstavuje strategickou prioritu ve Střední Asii tak jako například Turkmenistán nebo Kazachstán. Navíc od Číny se vojenská akce ve Střední Asii nejenom neočekává, ale byla by i kontraproduktivní a patrně by nezískala podporu ani vlád, ani obyvatelstva.

Kazachstán, který je rovněž pretendentem na zásah v sousední zemi, by však měl zájem především na severu země, který je s Kazachstánem výrazně spojen ekonomicky. Severní oblasti jsou však prozatím v zásadě ovládnuty vládou v Biškeku a vměšovat se do událostí na jih od západního hřebene Ťan-Šanu není pro Kazachstán nijak zajímavé, a vojensky navíc neprůchozí bez pomoci Ruska. V někte-

rych analytických kruzích se uvažuje i o zásahu USA či Turecka (případně spojenými silami obou). Reakce americké strany v dubnu i červnu letošního roku však dala jasně najevo, že se nehodlá angažovat do vnitropolitických záležitostí země a záleží jí především na zachování americké vojenské základny Manas. Ta však leží nedaleko Biškeku a z tohoto hlediska je jih Kyrgyzstánu daleko.

Vnější okolnosti konfliktu jsou tak spíše nepřímé – některým stranám by se hodilo angažmá jiných vnějších hráčů v jižním Kyrgyzstánu. Uzbeký zásah by se mohl stát nástrojem nátlaku Moskvy, zatímco příchod ruských mírotrvců by byl příznivý pro americkou administrativu. Nejrozumnějším řešením by tak byl možná jakýsi ekonomický protektorát spojený ovšem s transparentním přílivem rozvojové pomoci. Obojí je však za současné situace jen těžko představitelné. Na jihu Kyrgyzstánu se podobnému kroku budou bránit zejména rozbujelé regionální klany, ať již ze strany bývalého vedení okolo Kurmanbeka Bakijeva a jeho rodiny, nebo i tzv. prozatímní vlády, třebaže ze strany obyvatelstva by byl takový krok spíše vítaný.

Na pokraji humanitární katastrofy

Kyrgyzské puzzle, donedávna fungující jako relativně jednoduché schéma autority jednoho klanu, se v posledních měsících výrazně fragmentovalo. Situace v zemi může vést k úplnému bezvládní v některých provinciích (zejména ošské a džalabadské), faktickému oddělení relativně klidného severu a neklidného a depopulizovaného jihu, v němž by „vlády“ kriminální struktury, mezi nimiž by propukaly lokální boje. V každém případě jakákoliv další eskalace napětí povede k humanitární katastrofě, se kterou se nebude schopna vypořádat ani vláda v Biškeku, ani okolní státy, které budou mít dosti práce s udržení chaosu vně svých hranic.

Slavomír Horák je vědeckým pracovníkem Institutu mezinárodních studií FSV UK. slavomir.horak@post.cz

Dočasná vláda v Biškeku i mnozí obyvatelé Oše utopicky očekávali příchod ruských mírotrvorných sil. Rusko však v této situaci postupovalo ze svého hlediska velmi realisticky. Kromě absence vojsk, která by mohla vstoupit do konfliktu, Moskva nemá zájem zamíchat se do faktické občanské či ještě lépe mafiánské války v jakékoli zemi Střední Asie.

Kalkulovaná provokace jako katalyzátor blízkovýchodního mírového procesu?

Irena Kalhousová

Po delší odluce se zájem světového mínění opět přenesl k pásmu Gazy, k malému území u Středozemního moře. Izraelská armáda zastavila flotilu lodí vezoucích humanitární pomoc, jejímž cílem bylo prolomit izraelsko-egyptskou blokádu Gazy, kterou tyto dvě země uvalily poté, co území začalo v roce 2007 kontrolovat radikální hnutí Hamás na úkor korupcí oslabeného, ale umírněnějšího Fatahu. Bezprostředně po zásahu proti flotile lodí, který se neobešel bez obětí na životech v řadách aktivistů, se na Izrael snesla vlna kritiky. Znechucení brutalitou izraelského zásahu byly jako již tradičně takové země jako Írán, Venezuela, Libye či Kuba. Příliš pozadu nezůstaly ve své kritice Izraele Rusko ani Čína. Rada pro lidská práva OSN, jejímiž členy jsou třeba i Mauritánie, kde dodnes existuje otroctví, chystá již 34. rezoluci, odsuzující Izrael. Ke kritice se přidalo i mnoho států Evropské unie.

Izrael dlouho dopředu věděl, že tato flotila, která přitahuje obrovskou pozornost médií, do Gazy míří a že jejím hlavním cílem je vyprovokovat izraelskou reakci. Na její příjezd se tedy připravoval. Otázkou je, byla-li šance reagovat „správně“. Mezi hlavní organizátory této flotily patřila turecká organizace İnsani Yardım Vakfı (I.H.H.), kterou financují movití a silně náboženští Turci a která mimo jiné také stojí za vzestupem strany současného tureckého premiéra Erdoğan. Tato organizace se netají islamistickým a protizápadním zaměřením. Dalším ze spoluorganizátorů byla

organizace Free Gaza Movement, jejíž tváří je mimo jiné Greta Berlin. Ta pro New York Times prohlásila, že nesouhlasí s Izraelem jako se židovským státem. Tito organizátoři asi ani nechtěli zabránit tomu, aby se mezi mírumilovné pasažéry lodí, kterým šlo především o to poukázat na těžkou situaci obyvatel Gazy, dostali také ti, kterým šlo o to utkat se s izraelskými vojáky. K tomuto střetu nakonec opravdu došlo. Někteří aktivisté neváhali použít proti izraelským vojákům připravené tyče a nože, na což izraelské komando reagovalo střelbou, na jejímž konci bylo devět mrtvých aktivistů. Přesto ale samotní organizátoři neskryvali svou spokojenost. Omar Faruk z I.H.H. prohlásil, že jsou izraelským představitelům vděční, protože díky nim jsou nyní slavní.

Posílení pro Hamás a izraelsko-turecké šrámy

A tak zatímco se organizátoři mohou těšit na nárůst finančních příspěvků, s následky této události se bude muset vyrovnávat region Blízkého východu, na němž incident zanechal hluboké stopy. Pro hnutí Hamás

Situace, ve které se tedy Izrael nachází, není zrovna záviděníhodná. Její řešení totiž bude muset zahrnout nejen Gazu, ale celkově izraelsko-palestinský konflikt. Bohužel ale domácí vývoj v Izraeli příliš naděje nedává. Politická reprezentace je pevně v rukách nacionálních a náboženských stran, jež nejsou na kompromisy připraveny.

poslední vývoj představuje velké posílení. Jeho dlouhodobou strategií je odmítání mírových rozhovorů s Izraelem, ze své charty neodstranil části volající po zničení židovského státu. Přehlídka jeho bojovníků, kteří jsou připraveni umřít mučednickou smrtí, jsou součástí jeho mediální prezentace. Po válce s Izraelem v zimě 2008–2009, při které byla poničena velká část Gazy, jeho renomé mezi obyvateli Gazy jemně pohlásovalo. Zato dnes může Hamás hrdě říci, že jej blokáda nezničila. Díky izraelské akci navíc mezinárodní společenství začíná řešit, co s Gazou dál. Pro Hamás to tedy znamená,

že přestože ho mnohé západní země považují za teroristické hnutí, realita je nutí vzít v potaz jeho existenci a vytrvalost, což může Hamásu přinést i místo u vyjednávacího stolu. Tím by definitivně získal i mezinárodní legitimitu. To je špatná zpráva pro prezidenta Abbáse, jehož hnutí Fatah sice kontroluje Západní břeh a který je pravidelným hostem v Bílém domě, jinak se ale žádným velkým úspěchem pochlubit nemůže. Rozhovory o smíření mezi Fatahem a Hamásem už několik let k ničemu nedospěly a izraelsko-palestinské rozhovory pod Abbásovým vedením také průlom nepřinesly. Naopak mnohem úspěšnější je pragmatický ne-

straní premiér Fayad, který se místo velkých řečí snaží postavit palestinskou samosprávu administrativně a ekonomicky na nohy. Půjdou-li ale palestinští voliči opět k volebním urnám, je otázka, zda dají přednost umírněnému, ale nevýraznému Fatahu, či sebevědomému Hamásu.

Další znepokojující zprávou je, že izraelsko-turecké vztahy, v poslední době hodně zkoušené, utrpěly další šrám. Turecký premiér Erdoğan se postavil do če-

Turecká loď Mavi Marmara s propalestinskými aktivisty vezoucí humanitární pomoc do pásma Gazy.

Emrah Dalkaya, Globe Media/Reuters

la států, které Izrael odsoudily. Potvrdil se tak trend z posledních měsíců, že Turecko začíná v regionu Blízkého východu hrát zcela novou úlohu. Není to již ten věrný spojenec Washingtonu, který se snaží – seč to jde – o členství v evropském spolku, kde o něj ale málokdo stojí. Turecko místo toho začalo hrát svébytnou regionální roli silné země a jeho hlavní filosofii jsou dobré vztahy se všemi sousedy. Dřívější turecko-syrská rivalita tedy výrazně otupěla a vůči Íránu, zemi mnohými zatracované, přichází Ankara s návrhem na spolupráci. Země v regionu roli Turecka poměrně vítají, a když je navíc Ankara připravena výrazně ochladit donedávna intenzivní vztahy s Izraelem, Erdoğan má o slávu v muslimském světě postaráno. Jak nová role Turecka změní rovnováhu sil na Blízkém východě, si musíme ještě počkat, ale tento trend je zřejmě již neodvratitelný.

Pro autoritářské **muslimské režimy** na Blízkém východě znamenal izraelský zásah také vítaný důvod k odvedení pozornosti od problémů, se kterými se tyto režimy potýkají. Za všechny to shrnul šéf

Arabské ligy Amr Moussa, jenž na ekonomickém fóru mezi Tureckem a arabskými zeměmi označil Izrael za hlavní důvod problémů Blízkého východu. Tento argument zaznívá z úst blízkovýchodních politiků zcela pravidelně, ale bohužel nepomáhá vyřešit palčivé politické, sociální a ekonomické problémy států v regionu, z nichž většina současný světový ekonomický vývoj naprosto nezachytila. Pro uklidnění nespokojených obyvatel tak stále opakují, že za to může Izrael a jeho velký ochránce Spojené státy.

Nekompromisní izraelská náboženská pravice

Asi nejvíce bude muset události z posledních dní analyzovat **Izrael**. Přestože odvezl do Gazy za poslední rok a půl více přes milion tun humanitární pomoci, stále častěji se ozývá kritika jeho chování i od západních liberálů. Taktika vůči Gaze totiž dlouhodobě selhává. Jednostranným stažením v roce 2005, se kterým se Fatah nebyl schopen vypořádat, byla připravena cesta pro Hamás. Ani vojenský zásah Lité olovo, ani blokáda zkázu Hamásu nepřinesla. Izrael tak stojí v nelehké pozici, kdy se má rozhodnout, zda vyhovět mezinárodnímu tlaku a uvolnit blokádu, či nikoliv. Uvolnění blokády přinese

krátkodobé vylepšení kreditu židovského státu, z dlouhodobého hlediska si ale Izrael *zadělá* na další vojenský konflikt se znovuvyzbrojeným Hamásem, což představuje jistotu další vlny kritiky, která se na Izrael jistě snese. Pokud bude na blokáde trvat, své renomé z posledních dnů nevylepší. Situace, ve které se tedy Izrael nachází, není zrovna záviděníhodná. Její řešení totiž bude muset zahrnout nejen Gazu, ale celkově izraelsko-palestinský konflikt. Bohužel ale domácí vývoj v Izraeli příliš naděje nedává. Politická reprezentace je pevně v rukou nacionálních a náboženských stran, jež nejsou na kompromisy připraveny. Kdyby přeci jen poslední události donutily izraelské politiky k větší odvaze otočit se konečně k mírovému procesu čelem, pak to snad celé mělo smysl. Podle všeho to ale spíše bude jen další krok k posílení současného nešťastného stutu quo v regionu.

Irena Kalhousová je

analytičkou Asociace pro mezinárodní otázky a vedoucí jejího blízkovýchodního programu. Vystudovala politologii na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě a Evropská studia na Univerzitě v Cambridge. irena.kalhousova@amo.cz

Zdroj

- New York Times, Haaretz

Michal Mravinač

Velká vláda padla, ať žije Velká společnost!

Konzervativní strana rozjíždí nejambicióznější reformu státní správy od dob Margaret Thatcherové. Případný úspěch by mohl vést další evropské země k obdobně odvážným krokům. Zatím však není zřejmé, zda se nejedná o pouhé lakování škrťů ve veřejném rozpočtu.

Návrat konzervativní strany do vlády Velké Británie poprvé od roku 1997 má pro mnohé téměř epochální význam. Jedním z nejdůležitějších bodů vládního programu konzervativně-liberální koalice je zásadní reforma státní správy a splnění slibu Davida Camerona z předvolební kampaně o nahrazení velké vlády „Velkou společností“. Velká společnost byla jeho odpovědí na přebujelý státní aparát labouristických vlád a vyvažovala kampaň jinak založenou na příslibu hroživých škrťů ve státním rozpočtu v zájmu snížení veřejného dluhu. Velká společnost je produktem čirého idealismu. Představuje vizi o občanských sdruženích, která převzou břímě veřejné správy a budou ji vykonávat lépe a levně než centrálně řízení byrokraté.

Koncept Velké společnosti předkládá, že veřejné služby řízené londýnskými ministerstvy budou převedeny do rukou místních samospráv, neziskových organizací, občanských sdružení a fi-

rem. Soukromý sektor by převzal kontrolu nad relevantním rozpočtem, ale také zodpovědnost za zachování obvyklých standardů. Cameron vychází z tradiční britské liberálně-ekonomické filosofie a filantropismu 19. století. Moderní státní aparát, podle Camerona, na sebe vzal úlohu chůvy, čímž potlačuje individualismus a brání lidskému rozvoji. Předseda konzervativní strany tvrdí, že chce osvobodit občanskou společnost a dát lidem nástroje k převzetí iniciativy namísto státu.

Velká společnost není vítána s nadšením ve všech konzervativních kruzích. Někteří spolustraníci obviňují Camerona, že jeho důraz na ideál Velké společnosti stál jeho stranu rozhodující vítězství v květnových volbách. Domnívají se, že tento koncept voliče zmátl a vyvolal u nich nedůvěru. Labouristická strana nevynechá jedinou příležitost, aby oznámkovala Velkou společnost jako zásterku pro obrovské škrty ve veřejných

službách. Labouristé se domnívají, že Cameronovy plány povedou k propadu životní úrovně naprosté většiny občanů, s výjimkou těch nejbohatších, a uvrhnou vývoj země o několik dekad zpět.

Rozpočtové škrty se vyhnou pouze zdravotnictví, obraně a školství

Realizace Velké společnosti čelí řadě praktických problémů. Představitelé britského neziskového sektoru sami přiznávají, že jejich odvětví není připraveno nahradit roli státní správy. Vláda navíc připravuje rozsáhlé škrty ve výdajové politice. Každé ministerstvo, s výjimkou zdravotnictví, obrany a školství, musí připravit plány pro snížení rozpočtu o 20 až 40 procent. Vybraní ministři potom rozhodnou, kde dopadne sekýra a jak tvrdě. Britský premiér zatím nevysvětlil, jak má Velká společnost převzít úlohu státní správy bez dostatečných finančních prostředků. Není zřejmé, jaké mechanismy budou zaručovat, že převod veřejných služeb do soukromých rukou nepovede k úpadku kvality. Veřejná správa ve Velké Británii je vázána úmluvami o kvalitě služeb a tradiční etikou. Výsledkem je lepší komunikace a servis, než tomu bývá u soukromých firem, které by teoreticky měly být nuceny ke zlepšování služeb

konkurenci na trhu. Konečně, kontrola veřejných výdajů je zatím nevyřešeným problémem. Camerónova vláda chce zvýšit průhlednost nakládání s veřejnými financemi. Posílení kontroly však nevyhnutelně představuje byrokratickou zátěž, což příliš neladí s ideou Velké společnosti.

Velká společnost je konceptem řízení moderního státu, který přitahuje pozornost liberálně smýšlejících politiků. Britská vláda zatím neukázala, jak hodlá překonat evidentní praktické překážky v její realizaci, což vyvolává skepsi napříč politickým spektrem. Historie nicméně ukázala, že společenský pokrok je často hnán kupředu právě bezbřehým idealismem navzdory skeptikům. Idea Velké společnosti zasluhuje dostat šanci. Pokud alespoň částečně uspěje, může přinést skutečný převrat v řízení moderního státu.

Michal Mravinač

pracuje pro South East England Development Agency ve Velké Británii. V letech 2005–2008 vyučoval na Metropolitní univerzitě v Praze.

michalmravinac@seeda.co.uk

Na konci věku

„Ocitáme se totiž teprve na začátku první „globální“ civilizace, jen na jejím přechodném a vnějším stupni. V každém případě začátek epochy, brzká budoucnost, která bude následovat po novověku, jeví mnohé znaky, jež se neomezují na západní svět.“ Americký historik maďarského původu (nepřelst s György Lukáscem, marxistickým filosofem), narozený v roce 1924, shrnul své předchozí práce do eseje „bez vědeckého či odborného nároku“ a na rozdíl od starozákonního Jeremiáše si svůj osud proroka užívá. Při popisu současného stavu civilizace odmí-

tá používat zavedený systém idejí a názorů, tvrdí totiž, že vědecké poznání je natolik spojené s vědci samými, že je pošetilé označovat předměty vědy jako realitu kdesi mimo nás.

I když čtenáři nejspíše nečtou knihy odzadu a s rejstříkem pracují až postupně při čtení, obrať-

John Lukacs: Na konci věku

Praha: Academia, 2009, 151 s.,
ISBN 978-80-200-1781-9

me to. Přestože předchozí text naznačuje, že Lukacs je poněkud výstřední vědec, přesto bychom očekávali odkazy na autory zabývající se podobnými problémy. Nenajdeme zde nikoho, ani „povinná“ jména jako Huntigton, Fukuyama, Bauman

nebo Hobsbawm. Autor s nimi vůbec nepolemizuje. Odkazuje na díla, v nichž je svět popsán daleko přesněji, v mnoha případech ze světové literatury. Tu zastupuje například Bernanos, Carroll, DeLillo, Dickens, Doctorow, Goethe, Hardy, Ibsen, Larkin, Mailer, Maupassant, Musil, Orwell, Pound, Pynchon, Shakespeare, Valéry či Wilde.

John Lukacs je ideální autor pro „literární“ koncipované číslo *Mezinárodní politiky*, nicméně studentům mezinárodních vztahů bych jej napodobovat nedoporučoval. Zatím.

Vladimír Trojáněk

Vladimír Trojáněk

pracuje v nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů.
trojanek@iir.cz

Jazykový instinkt

Populárně vědecká práce, jejíž autor (*1954 v Montrealu), původně student kanadské McGill a potom Harvard University, kde také působil jako profesor, je recenzenty nazýván autorem *vědeckých bestsellerů*. Mezi nimi *Jak funguje lidská mysl* (1997), *Ne popsáná deska* (2002) a *Podstata myšlenek* (2007). Z jeho životopisu víme, že se věnuje experimentální psychologii a kognitivní vědě (byl i ředitelem Ústavu pro kognitivní neurovědu).

Svou zde připomínanou práci vydal již v roce 1994 a její český, namáhavý překlad vyšel zásluhou Markéty Hofmeisterové v roce 2009. Nejoriginálnější názorem autora je, že jazyk je *vrozenou schopností mozku*, instinktem, kte-

rý funguje jako evoluční modul této schopnosti. Jazyk je tedy *vrozený instinkt*, není naučen, ale dán, jak autor uvádí v dedikaci knihy svým rodičům.

Knihy obsahuje témata, jejichž názvy jsou až žurnalistické výpůjčky: *Mluvkové*, *Mentálština*, *Mluvicí hlavy*, *Babylonská věž*,

Pinker, Steven: Jazykový instinkt. Jak mysl vytváří jazyk

Praha: Nakladatelství dybbuk 2009,
ISBN 978-80-7438-006-8,
přel. Markéta Hofmeisterová

Jazykové orgány a geny gramatiky, *Jazykové znalci* a *Design mysli* a na první přečtení to připomíná iniciační debatu Augustina Schleichra s Janem E. Purkyněm o fyziologických předpokladech mluvy a řeči. Čtenářům Mezinárodní politiky můžeme doporučit přejít si kapitolu *Jazykové znalci* (s. 419–459), kde se dovíme, že

nejen neumíme vytvářet gramaticky správné věty, ale také, že *...jak se vzdělávací standardy snižují...a šíří se neartikulované bláznění a nesrozumitelné nářečí surfarů, sportovců a bohatých krásk, stáváme se národem funkčních analfabetů*, a proto je třeba studovat nejen *jak lidé opravdu mluví*,

ale zamyslet se i nad tím, zda angličtina, kterou dnes považujeme za hlavní vyjadřovací prostředek a z něho odvozený pojmový aparát za formativní z hlediska věd o politice, je skutečně podřízen normativním (preskriptivním) pravidlům.

Pinker ilustruje hranice tohoto uvažování vtipem o psychoanalyticích. Když jeden pozdraví druhého *Dobrý den!*, toho nenapadne nic jiného než *Rád bych věděl, co tím asi tak měl na mysli!*

Zdeněk Zbořil

Zdeněk Zbořil je historik a indonesista.

zboril@iir.cz

■ Nejkrásnější na naší minulosti se nám dnes zdá naděje.

Jean Paul

Ze čtenářského deníku

Mezinárodní politika a karikatura

34. scéna – *Berlín, Tiergarten.*

(*Výměnný profesor a nacionálně-liberální poslanec vystoupí.*)

Výměnný profesor: Vedeme obrannou válku. Moltke řekl jednomu americkému čmuchálkovi, že náš generální štáb nikdy neměl jakékoli loupežné dobytelské plány, o nichž naši nepřátelé ustavičně žvaní. Jak bychom byli mohli, řekl, být tak frivolní a přát si válku proti takové přesile, jakou představují naši nej-mocnější vojenští a námořní sousedé!

Nacionálně-liberální poslanec: Velmi správně, a jsme odhodláni vytlouci z této války, co jen naše vojska a naši mariňáci z ní vytlouci mohou, a neumdlávat, dokud domýšlivá Anglie po ovládnutí světa nebude naprosto zlomena. Dnes nastal okamžik, kdy výsledkem války může být jen mír, který nám přinese rozšíření našich hranic na východě i západě a v zámoří, kdy německá světová politika musí být příkazem chvíle.

Výměnný profesor: Inu, pro náš kulturní svéráz měl svět dosud příliš málo pochopení a ten mu teď pořádně vtlučeme do hlavy.

Nacionálně-liberální poslanec: Do té doby uplyne bohužel ještě dost vody, a tím je vinna jediné Amerika. Moltke řekl onomu Američanu, že válka potrvá tak dlouho, dokud Amerika neprestane dodávat našim nepřátelům zbraně a munici. Moltke sice připouští, že tyto dodávky jsou dílem soukromého koncernu, ale je překvapen, že tolik Američanů je ochotno pro hmotné výhody provozovat neutrální obchod a že vláda tomu neučiní přítrž. Že německé zbrojovky samy, v míru, dodávaly našim nepřátelům, je, řekl, něco jiného. To dělá zbrojní průmysl v celém světě.

Karl Kraus

Poslední dnové lidstva

(Družstevní práce, Praha 1933,
přeložil Jan Münzer)

Že se už může, že se už může!... Když já umím jenom fóry na de Gaulla!

Literární listy, 5/1968, 28. března 1968. Svaz československých spisovatelů, Praha.

Bouřlivý politický vývoj „pražského jara“ znamenal pro kreslíře možnost dobývat úplně nová, dosud zakázaná území. Karikovat nejen představitele domácího politického (a stranického) života, ale i jejich kolegy z dalších států socialistického tábora, včetně Sovětského svazu. Asi nejvýraznějším a nejzapamatovatelnějším karikaturistou té doby byl Haďák (Miroslav Lidák).

Homo politicus zaslechl...

Čoveče, jen jednou byla česká literatura v čele světového peletonu. Experimentální poezie v šedesátých letech. Kolář, Hiršal, Grögerová, Novák, Honys, Burda, Juliš,

Adamus, Havel, Ovčáček, Valoch, Nebeský, Barborka... Jenže současně s tím se experimentovalo s „lidskou tváří“. A moc experimentů najednou – to umožní i vola. Natož světovou politiku.